

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA HISTORIJU

Mehmed Hodžić

Politička i društvena djelatnost Šerif efendije Arnautovića

(završni magistarski rad)

Mentor: Prof. dr. Edin Radušić

Sarajevo, maj 2020.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
I. Društvena djelatnost u Mostaru do 1900. godine.....	11
Porijeklo i početak karijere.....	11
Djelatnost u mostarskoj Kiraethani.....	13
Slučaj Fate Omanović.....	15
II. Pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.....	18
Početne aktivnosti tokom 1900. godine.....	18
Godina 1901 – pregovori, podmićivanja, novi memorandum.....	23
Internacija u Rašku Goru.....	26
Sudski proces 1903. godine.....	32
Oživljavanje aktivnosti 1905. godine.....	34
Završni pregovori sa Zemaljskom vladom.....	40
III. Na čelu Vakufsko-mearifske uprave (1909-1919).....	44
Izbor za vakufsko-mearifskog direktora.....	44
Djelatnost u Saboru (1910-1914).....	47
Prvi svjetski rat.....	55
Odlazak s pozicije direktora.....	65
IV. Djelatnost u periodu 1920-1935. godina.....	69
Izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine.....	69
Vakufski direktor i senator kralja Aleksandra.....	71
Smrt.....	75
V. Šerif Arnautović i nacionalno pitanje.....	77
VI. Novinarska djelatnost Šerifa Arnautovića.....	79
VII. Porodični život.....	81
ZAKLJUČAK.....	83
POPIS IZVORA I LITERATURE.....	86

PRILOZI.....	94
Prilog br. 1: Fotografije.....	94
Prilog br. 2: Izbor iz bibliografije radova Šerifa Arnautovića.....	99

UVOD

Izučavanje pojedinih ličnosti i njihove uloge u određenim historijskim procesima predstavljalo je primamljiv izazov za brojne istraživače. Motivi njihovog izbora imali su širok dijapazon. Bosanskohercegovačka historiografija je, kao rezultate takvih istraživanja, ponudila brojne radove, većeg ili manjeg obima. Fenomen „velikih historijskih ličnosti“ uobičajeno se vezuje za sferu politike. U historijskoj literaturi se i pojedine vojskovođe, vjerski poglavari, umjetnici, filozofi, naučnici, kulturni radnici i drugi određuju kao pojedinci koji su presudno utjecali na oblikovanje duha vremena u kome su živjeli i djelovali, pa i na kasnija historijska kretanja.¹ Izučavanje biografija poznatih ličnosti koje su svojim životom i djelom obilježile vrijeme u kojem su živjele i stvarale je od izuzetnog značaja za historiografiju. S druge strane, ništa manje nisu bitni životni putevi manje znanih, onih sa društvenih margina, koji su predmet proučavanja mikrohistorije. Ona ima za cilj prikazati naizgled nevažna dešavanja i životne priče, u kojima se uloga pojedinca može posmatrati sa više aspekata.² U bosanskohercegovačkoj historiografiji nema izgrađenih modela za opisivanje ličnosti, odnosno pisanje njihovih biografija. Stoga je, svakom istraživaču, teško postaviti metodološki okvir prilikom pisanja.³ Shodno tome, načini razumijevanja značaja i uloge određene historijske ličnosti, te različitosti njihove interpretacije okarakterisani su velikom dozom subjektiviteta, u smislu postavljanja metodološkog pristupa.

Pristupajući izboru teme za naš magistarski rad (*Politička i društvena djelatnost Šerif efendije Arnautovića*) nastojali smo prepoznati šta je ono što je u historiografiji „popularno“ i u sve većoj mjeri zastupljeno. Na neki način to znači da smo pratili, kolokvijalno rečeno, trend u nauci. Evidentno je kako je izučavanje pojedinih ličnosti iz bosanskohercegovačke prošlosti i pisanje o njima sve više prisutno. Samo i parcijalnim uvidom u referentnu i stručnu periodiku

---

¹ Marija Obradović, “Teorijsko-metodološki problemi istraživanja delovanja ličnosti u istoriji”, u: *Istorija 20. veka. Časopis Instituta za savremenu istoriju*, God. XI, Broj 1-2, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1993, str. 190. Obradović je u ovome radu ukazala kako se ličnost posmatrala u određenim epohama i kako je tumačena u različitim historiografskim pravcima. Ukazuje se na razliku između tradicionalne i strukturalne historiografije u poimanju društva i ličnosti. Tradicionalna historiografija objašnjenje historijskih događaja pokušava izvesti metodom uživljavanja, odnosno uočavanjem motiva djelatnosti uglavnom pojedinačnih ličnosti. Zbog toga je ona puna “velikih ljudi”, “velikih historijskih ličnosti” i “heroja”, koji imaju obilježja pokretačkih snaga u historiji. S druge strane, strukturalna historiografija više je okrenuta društvenim klasama i grupama nego djelovanju ličnosti.

² Amila Kasumović, “Sultanov, carev i kraljev službenik: činovnička karijera Muhameda ef. Kadića”, u: *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga 5, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2018, str. 266.

³ Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić. Politička biografija*, Muzej Hercegovine Mostar, Mostar, 2012, str. 11.

može se doći do zaključka kako je sve veći broj radova ovakve tematike.⁴ Pojedinci se u okviru svojih magistarskih teza i doktorskih disertacija bave izučavanjem historije upravo na ovaj način. Izbor ličnosti koja se ovako naučno tretira zavisi od autorovih afiniteta i želje, te od stepena mogućnosti konsultiranja i, u krajnjoj mjeri, postojanja izvorne građe potrebne za pisanje takvog djela. Bosanskohercegovačka historiografija obogaćena je radovima koji tretiraju historijske ličnosti iz svih perioda bosanskohercegovačke prošlosti.

Profesionalni historičari iz Bosne i Hercegovine, koji se u svome naučno-istraživačkom radu bave proučavanjem različitih perioda bosanskohercegovačke prošlosti, znatnu pažnju su posvetili izučavanju određenih historijskih ličnosti. Na taj način oni su ukazali koliko je pojedinac mogao biti inspirator, kreator i nosilac važnih procesa i dešavanja. Značajan broj istaknutijih osoba monografski je obrađen.⁵ Te studije predstavljaju rezultate istraživanja koja su obavljena detaljno i sistematski. U takvim projektima uložen je veliki trud i umijeće prilikom pregledavanja i analize brojne izvorne građe i literature. Domaća historiografija može da se pohvali i monografijama koje govore o manje poznatim osobama, a koje su predstavljale značajan faktor u određenim društvenim i ekonomskim procesima i dešavanjima, što su ta istraživanja i potvrdila.⁶ Pišući o pojedincima autori ne mogu samo pisati o dobu i sredini u kojoj oni žive, već je potrebno istaći i njihov vjeran portret, koji uključuje mnoge karakteristike ličnosti o kojima se može naći malo dostojnih i provjerljivih arhivskih informacija. To su poteškoće sa

---

⁴ Samo neki od njih, po našem slobodnom izboru, su: Adnan Jahić, “Usponi i padovi zagonetnog Mostarca – skica za biografiju Šerifa Arnautovića”, u: *Arhivska praksa*, 18, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2015; Elma Korić, “Sedam godina u Bosni: Mustafa Ali (1570-1577)”, u: *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga XIV/1, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010; Marjan Drmač, “Veliki knez bosanski Radoje i dilema oko njegovog stečka”, u: *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga XVI/2, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2012; Muhidin Pelesić, “Ustaša na Orijentu (Samouki diletant u diplomatskoj misiji kvislinske države)”, u: *Prilozi*, 47, Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, Sarajevo, 2018; Драженко Ђуровић, „Сарајевски информбироовац: Јурaj Марек“, u: *Prilozi*, 47, Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, Sarajevo, 2018.

⁵ Neke od monografija su: Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009; Behija Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2010; Elma Korić, *Životni put prvog beglerbega Bosne: Ferhat-paša Sokolović (1530-1590)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015; Husnija Kamberović, *Husein-kapetan Gradašćević (1802-1834) Biografija. Uz dvjestotu godišnjicu rođenja*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“ Gradačac, Gradačac, 2002; Isti, *Mehmed Spaho (1883-1939). Politička biografija*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2009; Isti, *Džemal Bijedić. Politička biografija*, Muzej Hercegovine Mostar, Mostar, 2012; Robert J. Donia, *Radovan Karadžić. Uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, prevela: Daniela Valenta, University press, Sarajevo, 2016.

⁶ Jedna od takvih monografija je i: Hana Younis, *Daša Jelić. Pogled u život jedne žene u posljednjim decenijama osmanske uprave u Sarajevu*, Everest Media, Beograd, 2016.

kojima se istraživač susreće u ovakvim istraživanjima. Autor istovremeno izučava doba, sredinu i pojedinca, te se trudi da sazna što više povodom jednog čovjeka i kroz njega.⁷ Iako je ranije rečeno kako ne postoji jedinstveni model u historiografiji, sve navedeno ipak predstavlja osnovu metodoloških pristupa u izučavanju ličnosti, koja se može prepoznati i uočiti kod većine radova sa ovom tematikom.

Predmet našeg istraživanja predstavlja životni put, te političko i društveno djelovanje Šerif efendije Arnautovića, u hronološkom okviru od 1873. do 1935. godine. Šerif Arnautović bio je jedna od najistaknutijih ličnosti unutar muslimanskog dijela bosanskohercegovačkog stanovništva na prijelazu iz XIX u XX stoljeće. Upravo iz tog razloga javlja se potreba da se njegov društveni i politički angažman detaljnije naučno istraži i obradi. Potrebno je sagledati sve aspekte njegove uloge u tadašnjim procesima razvoja i afirmacije bosanskohercegovačkih muslimana, te dati jasnu prezentaciju i ocjenu njegovih aktivnosti u istim. Djelovanje Šerifa Arnautovića, u ovome radu, posmatrali smo kroz prizmu više krupnijih društvenih pojava i procesa u kojima je zabilježeno njegovo aktivno učešće: 1) Uloga Šerifa Arnautovića u osnivanju i djelovanje mostarske Kiraethane; 2) Pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju; 3) Osnivanje i djelovanje Muslimanske narodne organizacije, 4) Dolazak Šerifa Arnautovića na mjesto vakufsko-mearifskog direktora i djelatnost u vakufsko-mearifskoj upravi, 5) Djelovanje Šerifa Arnautovića u Bosanskohercegovačkom Saboru; 6) Osnivanje i djelovanje Ujedinjene muslimanske organizacije; 7) Memorandum caru Karlu 1917. godine; 8) Djelovanje Šerifa Arnautovića u periodu 1918-1935. godina.

O Šerifu Arnautoviću u historijskoj nauci dosada nije sveobuhvatno pisano, iako je cjelovito sagledavanje političkog i društvenog života muslimana početkom XX stoljeća potpuno nezamislivo bez analize i razumijevanja njegove uloge u tim procesima. Određeni broj studija i monografija doticale su se Arnautovića i njegovog odnosa prema različitim pitanjima društveno-političkog i vjerskog života u Bosni i Hercegovini. Autori koji su se bavili temama vjerske i vakufsko-mearifske autonomije, pitanjem djelovanja Bosanskog sabora, kao i idejama koje su zastupali muslimanski političari i intelektualci uoči nastanka zajedničke države južnih Slavena, u svojim su studijama samo sporadično isticali ulogu Šerifa Arnautovića. Samo dva rada su u potpunosti svojim sadržajem posvećena ovome političaru i oba su djelo Adnana Jahića. U radu

---

⁷ Kamberović, *Džemal Bijedić*, str. 12.

*Usponi i padovi zagonetnog Mostarca – skica za biografiju Šerifa Arnautovića*⁸ Jahić donosi osnovne biografske podatke i kratak pregled njegovog života. Sam autor je istakao kako „ovaj rad treba da posluži kao oslonac opsežnijem istraživanju i pisanju studije o ovoj zaslužnoj i kontroverznoj ličnosti novije bosanskohercegovačke historije.“ Rad *Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine*⁹ usmjeren je i govori samo o jednom segmentu Arnautovićevo političkog djelovanja. On donosi integralni tekst prijepisa Memoranduma koji je Arnautović predao caru Karlu prilikom audijencije u Beču 1917, otklanja nejasnoće, te ispravlja greške i neutemeljene ocjene o političkim stajalištima ovoga čovjeka, prisutne u starijoj historiografiji. Ova dva rada djelimično su uspjela da prikažu ulogu i utjecaje na javne, društvene i kulturne tokove koje je Šerif Arnautović imao u važnim procesima za bosanskohercegovačke muslimane krajem XIX i početkom XX stoljeća. Treba istaći da je i drugim Jahićevim radovima značajna pozornost usmjerena na Arnautovićevo djelovanje. Jedan od radova, koji je svojim naslovom upućivao na sveobuhvatniji pristup izučavanju tematike koju tretiramo, jeste i rad pod naslovom *Husein Ćišić i Šerif Arnautović*¹⁰, autora Alena Zečevića. Međutim, on u svojoj osnovi, pored uopštenih podataka zastupljenih u historiografiji, fokus stavlja na djelatnost Husage Ćišića, što je i uža specijalistička usmjerenost ovog autora.

Osnovni nedostatak historiografije odnosi se na izostanak jedne zasebne studije čiji bi primarni cilj bio kompletna rekonstrukcija života i djelovanja Šerifa Arnautovića. Zbog usmjerenosti istraživanja ka uopštenim političkim tematskim cjelinama dosadašnja naučna ostvarenja nisu posvetila dovoljno pažnje ovoj ličnosti, pa su tako ostala otvorena mnoga pitanja o njegovom životu. Jedan od većih nedostataka predstavlja nerasvijetljena uloga Arnautovićevo odnosa prema nacionalnoj identifikaciji i njegovog opredjeljenja; u kontekstu vremena u kojem se o njemu pisalo i zavisno od vladajućeg sistema; vrlo često pogrešno navođena i tumačena, u potpunosti zanemarujući dublje razmatranje i analizu. Najdalje je u tom pogledu dosegno M. Hadžijahić, koji ga je na osnovu njegovih komentara o posebnosti muslimana, smatrao „prototipom svjesnog Muslimana koji je živio u vremenu u kojem još nisu bili sazreli uslovi za

---

⁸ Adnan Jahić, “Usponi i padovi zagonetnog Mostarca – skica za biografiju Šerifa Arnautovića”, u: *Arhivska praksa*, 18, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2015.

⁹ Adnan Jahić-Edi Bokun, “Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine”, u: *Prilozi*, br. 44, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015.

¹⁰ Alen Zečević, “Husein Ćišić i Šerif Arnautović”, u: *Zbornik radova (Mostar, 16. decembar 2017.) Naučni skup “Husein Ćišić i Ibrahim ef. Fejić – znameniti Mostarci”*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca Bosne i Hercegovine. Podružnica grada Mostara, Sarajevo, 2018.

priznavanje etničkog subjektiviteta muslimanskog naroda“, kako je to zaključio A. Jahić. Određeni segmenti njegovog društveno-političkog rada često su bili predmetom pogrešnih tumačenja i neutemeljenih ocjena u zavisnosti od autora koji je pisao i dnevno-političkih potreba, kao što je slučaj sa Memorandumom iz 1917. godine. Takvi stavovi su zahvaljajući autoritetu autora koji su ih zastupali bili ustaljeni u nauci. Važni nedostaci jesu i nedovoljno razjašnjena uloga i značaj Šerifa Arnautovića u pokretu za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, zalaganje za muslimanska pitanja unutar Bosanskog sabora, kao i njegovo aktiviranje u političkom životu Kraljevine Jugoslavije.

Osnovni cilj ovog istraživanja predstavlja naučna obrada života, te političkog i društvenog djelovanja Šerifa Arnautovića. Zadatak ovog istraživanja jeste na osnovu dosadašnje historiografije, objavljenih izvora, kao i neobjavljene izvorne građe ponuditi rekonstrukciju Arnautovićevog djelovanja uzimajući u obzir kontekst vremena i prostora u kojem je živio. Osobito je pažnja bila posvećena onim segmentima kojih se historiografija samo djelimično dotakla ili im nije posvećena pažnja uopšte. Neobjavljena arhivska građa pruža mogućnost da se detaljnije razjasni uloga Šerifa Arnautovića u svim ranije navedenim procesima krajem XIX i početkom XX stoljeća, a koji su bili od izuzetne važnosti za bosanskohercegovačke muslimane. Stoga smo, za potrebe ovoga rada, obavili istraživanje u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arhivu Hercegovačko-neretvanskog kantona u Mostaru, Historijskom arhivu Sarajevo, Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i Institutu za historiju Univerziteta u Sarajevu. Materijalno-tehnička i vremenska ograničenost onemogućila je konsultiranje svih fondova arhivske građe, koja se odnosi na tematiku koju proučavamo, a pojedini fondovi su od ranijih istraživača u značajnoj mjeri analizirani i predstavljeni kroz njihova historiografska ostvarenja. Izvršili smo i primarno istraživanje značajnog broja onovremene štampe, samo se djelomično koristeći ranije korištenim i spominjanim izvorima. Bazična istraživanja ovakve građe omogućila su prikupljanje važnih informacija i podataka.

Metodološki pristup ovome radu ostvaren je upotrebom hronološko-tematske metode, uz komparativnu analizu korištene izvorne građe. Hronološkim slijedom pratila se aktivnost Šerifa Arnautovića, od početka njegove karijere u mostarskoj Kiraethani pa do obnašanja funkcije senatora Kraljevine Jugoslavije. U njegovoj djelatnosti prepoznali smo samostalna tematska područja, koja mogu biti proučavana zasebno, ali su u našem pristupu ona sastavni dio jedne

uokvirene cjeline. Pri tumačenjima određenih segmenata iz Arnautovićeve društveno-političke djelatnosti izvršili smo na pojedinim mjestima komparaciju izvornog materijala, analizirajući i ukazujući na sličnosti i razlike. Ovakav metodološki aparat uslovio je i strukturu rada, kojeg sačinjava sedam poglavlja. Iza njih slijedi zaključak, popis korištenih izvora i literature, te prilozi radu u formi fotografija i izbora iz bibliografije radova Šerifa Arnautovića. U prvom poglavlju govori se o Arnautovićevom porijeklu i djelatnosti u mostarskoj Kiraethani. Istaknuta je njegova uloga u osnaživanju funkcioniranja ove organizacije. Drugo poglavlje posvećeno je njegovom opozicionom djelovanju u okvirima borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Opisani su pokušaji austrougarskih vlasti da spriječe njegove aktivnosti, putem internacije u Rašku Goru i sudskim procesom iz 1903. godine. Nakon izlaska iz zatvora Arnautović je nastavio svoj rad, pa smo ukazali na njegov značaj u ponovnom zamahu autonomnog pokreta i njegovom konačnom rješenju. Arnautović je na poziciji vakufsko-mearifskog direktora bio od 1909. do kraja 1919. godine. O tom periodu djelovanja govori treće poglavlje, u kome je prikazana njegova aktivnost u Bosanskohercegovačkom Saboru i tokom Prvog svjetskog rata. Historiografija je Memorandumu iz 1917. godine posvetila znatnu pažnju, pa je i u ovome poglavlju to pitanje detaljno analizirano. Četvrto poglavlje opisuje Arnautovićev rad za vrijeme monarhističke Jugoslavije, za koji je karakterističan njegov neuspjeh na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine, kao i povratak na mjesto vakufskog direktora, te aktivnosti u svojstvu senatora kraljevskog Senata. Peto poglavlje obrađuje Arnautovićev odnos prema nacionalnom pitanju i njegove stavove o nacionalnoj identifikaciji bosanskohercegovačkih muslimana. Posljednja dva poglavlja govore o karakterističnim i sastavnim dijelovima Arnautovićevog života, odnosno o njegovoj novinarskoj djelatnosti i porodičnim odnosima.

Na ovome mjestu ukratko ćemo obrazložiti tri stvari, kojima želimo razjasniti određene segmente našeg pristupa temi i izradi rada. Iako savremena historiografija, u velikoj mjeri, prilikom tretiranja tema iz austrougarskog perioda koristi termin „Bošnjak“ za opisivanje bosanskohercegovačkih muslimana, mi smo u ovome radu isključivo koristili oznaku „musliman“, oslanjajući se na jedinu sigurnu identifikaciju, a to je konfesionalna. Smatramo da je takva nominacija najrelevantnija, uzimajući u obzir kompleksnost situacije i problematiziranost nacionalne opredjeljenosti muslimana u austrougarskom i monarhističkom periodu. Protivni smo ideji po kojoj se današnje stanje stvari preslikava i inkorporira u događaje, pojave i procese iz prošlosti. Obzirom da je rad namjenjem stručnom čitateljstvu, upoznatom sa važnim historijskim

procesima koji se u tekstu navode, usmjerili smo se isključivo na ulogu Šerifa Arnautovića u njima, bez detaljnog obrazlaganja uopštenih saznanja. Na kraju, u radu nismo koristili titulaciju iz naslova „efendija“ pri spominjanju Šerifa Arnautovića, zbog ostvarenog uvida u izvornu građu koja u značajnoj mjeri također postupa isto, ali i zbog estetike i reduciranja samog teksta.

I. Društvena djelatnost u Mostaru do 1900. godine

Porijeklo i početak karijere

Porijeklo i život Šerifa Arnautovića u znatnoj mjeri obavijeni su velom tajne. Nedostatak izvornih podataka onemogućava da se o najranijem dijelu njegovog života stvori jasna i zaokružena slika. Pa ipak, i u takvoj situaciji, poznati su nam neki od osnovnih detalja sa kojima ćemo započeti priču o ovoj ličnosti. Prema jednoj biografiji nepoznatog autora Šerif Arnautović rođen je u Mostaru 14. septembra 1875. godine.¹¹ U imeniku upisanih učenika mostarske Ruždije kao godina njegovog rođenja navedena je 1873.¹² Na zaključak kako je drugi podatak pouzdaniji i tačniji upućuje nas službeni zapisnik sa suđenja Arnautoviću pred sudom u Travniku iz 1903. godine. U njemu je navedeno kako je u tom trenutku osuđeni imao 29 godina.¹³ Uzimajući u obzir da je proces vođen u martu i aprilu, a da je Arnautović rođen u septembru, prostom računicom se da zaključiti kako je godina njegovog rođenja 1873. Njegov otac, hadži Mahmut efendija, preminuo je izgleda dok je Šerif bio još vrlo mlad, obzirom da se prilikom upisa u ruždiju kao njegov skrbnik navodi Mustafa efendija Sefić.¹⁴ Kako efendija Sefić nije imao muškog nasljednika, a što se vidi iz ostavinske rasprave nakon njegove smrti gdje se kao jedini nasljednik pojavljuje njegova kćerka, vjerovatno je to bio dodatni razlog njegove skrbi za malodobnog Šerifa.¹⁵ U Mostaru je Arnautović imao žive majku i sestru. U pismu, koje je iz kaznionice u Zenici 22. juna 1903. godine uputio u Mostar Mustafi Sefiću, moli svoga prijatelja da se brine o njegovoj sestri i majci, te da ih utješi u njihovom bolu zbog njegove sudbine.¹⁶ Jedina informacija koja je dostupna o Arnautovićevom ocu jeste njegovo ime Mahmut, kao i podatak da je bio hadžija.

O porijeklu mostarske porodice Arnautović nemamo pouzdane podatke, pa se određene informacije o njoj mogu preuzeti iz izjava Arnautovićevih savremenika. Oni su se u svojim osvrtima na njegovo djelovanje doticali i njegove porodice. U jednom novinskom članku iz 1917. godine, za koji se pretpostavlja kako ga je napisao Adem-aga Mešić, političar i Arnautovićev

---

¹¹ Historijski arhiv Sarajevo (dalje HAS), Sarajevo, Zbirka: Šerif Arnautović (dalje ŠA), Kutija 1, O-ŠA-1.

¹² Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona (dalje Arhiv HNK), Mostar, Glavni imenik školske mladeži 1887-1924/25 (ruždija), str. 4.

¹³ Arhiv HNK, Zbirka: Zbirka o Mostaru i Hercegovini, Registar 2, MiH-30.

¹⁴ Arhiv HNK, Glavni imenik školske mladeži 1887-1924/25 (ruždija), str. 4.

¹⁵ Mustafa efendija Sefić je bio u braku sa Arnautovićevom sestrom, pa mu je ujedno bio i zet.

¹⁶ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-2.

savremenik, navodi se kako ova porodica ne spada u autohtono bosanskohercegovačko pučanstvo. Osobito se naglašava kako Arnautović nije ni Srbin ni Hrvat, dakle uopšte nije Slaven, već je Arnaut, čiji otac se doselio iz Arnautluka u Mostar i tu se naselio.¹⁷ Ovakvim tumačenjima Arnautovići politički protivnici nastojali su da diskredituju njegovo angažovanje ispred bosanskohercegovačkih muslimana u rješavanju jugoslovenskog pitanja pred kraj Prvog svjetskog rata. S druge strane, pojedinci i mediji koji su bili na strani Šerifa Arnautovića, te koji su njegov rad i djelovanje ocjenjivali pozitivno, nastojali su u njegovim zalaganjima za prava bosanskohercegovačkih muslimana predstaviti kontinuitet patriotizma i solidarnosti koju baštini njegova porodica. Oba ova tumačenja odišu pristrasnošću i rezultat su simpatije ili antipatije prema samoj ličnosti Šerifa Arnautovića, što se preslikavalo i na njegovu porodicu i porijeklo. Može se zaključiti, kako je Arnautović, bez obzira da li je bio Slaven ili neslavenskog porijekla, na osnovu podrške koju je uživao od muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine, imao sasvim legitimno pravo da bude njegov predstavnik i predvodnik u važnim historijskim procesima krajem XIX i početkom XX stoljeća. Zanimljiv podatak o ovoj porodici donosi i Alija Nametak. On navodi kako je Arnautovićev otac porijeklom iz okoline Bitolja.¹⁸

Arnautović je upisao ruždiju u novembru 1887. godine.¹⁹ Nakon završetka srednje škole zaposlenje je pronašao na mjestu činovnika u mostarskoj gradskoj vladi.²⁰ Šerif je bio ambiciozan mladić koji je želio da brzo napreduje u karijeri, nastojeći da u gradskoj upravi zauzme viši položaj. Zadobivši povjerenje Gradskog vijeća, koje ga je 1897. godine imenovalo na administrativnu dužnost, Arnautović je pomislio kako se njegov plan počeo ostvarivati.²¹ Međutim, austrijski službenici nisu potvrdili njegovo unapređenje, obzirom da mu nisu bili naklonjeni. Vojvodić, regionalni supervizor u Mostaru, pisao je o Arnautoviću kao o čovjeku koji je „arogantan, pokvaren i bez karaktera...“²² Arnautović je u ovome periodu već pripadao grupi Mostaraca okupljenih oko Mujage Komadine, koji su u svome djelovanju pokazivali naklonost ka okupacionim vlastima. Iako su Austrijanci podržavali ovu ekipu, vidimo da je Arnautović svojim osebnim karakterom (koji će zadržati tokom cijelog života) iritirao pojedince iz vlasti,

---

¹⁷ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 458.

¹⁸ Alija Nametak, „Marginalije o životu i radu muftije Ali-Fehme-efendije Džabića“, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, Knjiga IV, Sarajevo, 1976, str.192.

¹⁹ Arhiv HNK, Glavni imenik školske mladeži 1887-1924/25 (ruždija), str. 4.

²⁰ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 457.

²¹ Robert J. Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878.-1914*, Naklada ZORO i Institut za historiju BiH, Zagreb–Sarajevo, 2000, str. 124.

²² Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 231.

bez obzira na činjenicu da je bio njihov službenik. Potpuno razočarenje u austrijski režim Arnautović je doživio u maju 1898. godine, jer ni tada nije došao do višeg položaja.²³ On je tada promijenio mišljenje i odnos spram vlasti, što nije odgovaralo Komadininoj frakciji, a u konačnici ni vlastima. Do njegovog otpuštanja iz službe Arnautović je već bio inkorporiran u sve važne aktivnosti među muslimanima Mostara kao jedna od vodećih ličnosti.

Djelatnost u mostarskoj Kiraethani

Nastojanja za osnivanjem Kiraethane u Mostaru potekla su od Mujage Komadine i Ahmeta Karabega i naišla na odobravanje okupacionih vlasti. U ovakvom organiziranju mostarskih muslimana vlast je prepoznavala iskazanu lojalnost ove grupe, za razliku od frakcije muftije Džabića, koja je zastupala izrazitu opozicionu djelatnost. Stoga i ne čudi što su inicijatori ove ideje dobili potrebnu dozvolu za njenu realizaciju od zajedničkog ministra finansija Benjamina Kalaja. Osnivačkoj skupštini Muhamedanskog čitaoničkog i dobrotvornog društva (Kiraethane) prisustvovalo je više od stotinu muslimana, usprkos nastojanjima muftije Džabića da spriječi njihovo priklanjanje Komadini. Skupština je održana u velikoj sali Kalhane na Velikoj Tepi 25. januara 1898. godine.²⁴ U pravilniku ovog udruženja bilo je istaknuto kako ono ima zadatak da „širi društveni napredak, nauku i izobrazuje članove, da podiže materijalno stanje poljodjelaca, obrtnika i trgovačkih poduzeća, da pomaže siromašne muslimanske familije, da ustroji čitaonicu, da dijeli stipendije i da nema nikakav politički značaj“.²⁵ Za predsjednika društva izabran je Mujaga Komadina, a za članove Izvršnog odbora Šerif Arnautović, Ahmet Karabeg, Osman Efica i Mehmed Spahić. Arnautović je ujedno bio izabran za tajnika društva.²⁶ Ovakav izbor tajnika nije bio po volji ambicioznom Mehmedu Spahiću, koji je bio pretendirao na tu poziciju, što će biti razlog za nastanak velikog i dugotrajnog neprijateljstva između ove dvojice Mostaraca. Budući da je Spahić izabran za knjižničara društva,²⁷ to je doprinijelo prvom ozbiljnom sukobu unutar Kiraethane. On je rezultirao davanjem ostavki na izabrane funkcije i napuštanjem udruženja od strane Spahića i Eface.

---

²³ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 124.

²⁴ Isto, str. 122.

²⁵ Hivzija Hasandedić, „Muslimanska društva u Mostaru“, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Svezak 11, br. 19-20, Sarajevo, 2001, str. 199-200.

²⁶ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 122-123.

²⁷ Šerif Arnautović, „Priposlano“, u: *Bošnjak*, god. VIII, br. 14, 7. 4. 1898, str. 3.

Povjerenu funkciju tajnika društva Arnautović je obavljao izuzetno aktivno i požrtvovano. Istupao je u javnosti putem novinskih članaka u kojima je iznosio izvještaje o djelovanju Kiraethane i planovima društva, ali i svoje opservacije vezane uz tadašnje stanje muslimana Bosne i Hercegovine, a osobito Mostara. U frakcijski podijeljenoj muslimanskoj mostarskoj zajednici, u kojoj se jedna grupa okupljala oko Komadine i Kiraethane, a druga se vezivala uz muftiju Džabića, nastojao je agitovati i privoliti svoje sugrađane da se učlane u Kiraethanu. Veoma često Arnautović je boravio u prostorijama Kiraethane, gdje je u društvu viđenijih Mostaraca održavao važne sastanke i vodio diskusije.²⁸ Društvo je, prema Arnautovićevom pisanju u *Bošnjaku*, u narodu zaživjelo izuzetno dobro. Saradnja sa predstavnicima lokalne vlasti bila je na visokom nivou, što su posvjedočile i posjete gradsko-kotarskog predstojnika barona Klimburga i barona Benka društvenim prostorijama. Arnautović je s ponosom pisao o austrijskoj podršci i istovremeno oštro kritikovao protivnike Kiraethane, nazivajući iz takozvanim rodoljubima, „koji se za islamski narod brinu, kao i za lanjski snijeg, a inače se prave ravni kakim evlijama.“²⁹ Osim okupacionih vlasti podrška i finansijska pomoć ovom dobrotvornom i čitalačkom udruženju bila je iskazana i lično od reisu-l-uleme Mehmeda Tevfika Azabagića. Komadina i Arnautović su mu se javno zahvalili, istaknuvši kako su ganuti njegovim velikodušnim darom u iznosu od 500 forinti, ali i obećanom daljnjom potporom i zaštitom.³⁰ Pozicija tajnika dodatno je omogućavala Arnautoviću da u javnom prostoru iznosi stavove o potrebi ujedinjenja bosanskohercegovačkim muslimana. Svakako da je u njegovim izjavama, na lokalnom nivou, Kiraethana imala kapacitet i trebala biti glavni oslonac za izvršenje takvih potreba: “U društvu ili kiraethani dogje se veoma brzo i skoro nenadano do poznanstva pojedinije osječaja i čuvstava, te tako kroz momentalno vrijeme postigne se sloga, dočim brez takije društava smo na sve strane u pojedine tabore raštrkani, jer stariji po sijelima, hodže i hafizi u medrese, inteligencija po hotelima i gostijonama, a proletarci po prostituirskim kućama i lokalima, pa tako nikad dva zajedno.“³¹ Sloga i jedinstvo, kao i prijekori iseljavanja muslimana iz Bosne predstavljaju osnovne značajke Arnautovićevog mišljenja u ovome periodu, iskazanog kroz novinske članke.

---

²⁸ Zečević, *Husein Ćišić i Šerif Arnautović*, str. 88-89.

²⁹ Šerif Arnautović, “Naši dopisi”, u: *Bošnjak*, god. VIII, br. 48, 1. 12. 1898, str. 2.

³⁰ Mujaga Komadina i Šerif Arnautović, “Javna zafala”, u: *Bošnjak*, god. VIII, br. 15, 14. 4. 1898, str. 3.

³¹ Šerif Arnautović, “Naši dopisi”, u: *Bošnjak*, god. VIII, br. 16, 21. 4. 1898, str. 2-3.

Od samog osnivanja Kiraethane Šerif Arnautović imao je jednu od vodećih uloga u njenim aktivnostima. Njegov odnos prema okupacionim vlastima, zbog ranije spomenutog neimenovanja na viši položaj, doveo je do jakog neprijateljstva prema Arnautoviću od strane pojedinih članova Kiraethane koji su bili izraziti lojalisti. Otvoreno su mu zamjerali na ugledu i utjecaju koji je imao među ljudima. Kulminacija ovih neslaganja unutar društva dogodila se na godišnjoj skupštini održanoj 14. januara 1899. godine.³² Arnautović i svi ostali članovi odbora su glasanjem izabrani na novi jednogodišnji mandat. Nakon toga uslijedio je oštar verbalni sukob između Arnautovićevih pristaša i frakcije lojalista. Zatraženo je poništenje Arnautovićevog izbora zbog toga što je na sjedici Vakufske komisije krajem 1898. godine uvrijedio provladinog kadiju Abdulaha Riđanovića, kao i njegovo isključenje iz Kiraethane. Ovaj zahtjev izazvao je burne reakcije unutar skupštinske sale uz prijetnje velike većine da će napustiti društvo ukoliko Arnautović bude udaljen iz istog. Glasanjem je utvrđeno kako Arnautović uživa veliku podršku unutar društva obzirom da je odbijen prijedlog o njegovom isključenju. On je nakon glasanja održao govor za koji je bio nagrađen gromoglasnim aplauzom.³³ Ova izborna skupština pokazala je prvenstveno da je Arnautović unutar Kiraethane predstavljao vodeću ličnost uz Mujagu Komadinu, ali i da je društvo u cjelini svoju djelatnost i „politiku“ u značajnoj mjeri usmjerilo ka antivladinom kursu. Okupacione vlasti su toga bile svjesne, pa su pokušajem infiltracije male provladine grupe unutar društva, koja je i tražila Arnautovićevo isključenje, nastojali Kiraethani vratiti prvobitni karakter. Međutim, nakon neuspjeha na skupštini, malobrojni članovi koji su bili lojalni vladi ubrzo su odstranjeni iz društva. Ovaj zaokret Kiraethane i njeno približavanje Džabićevoj grupi dogodili su se u vrijeme kada je sudbina jedne djevojke pokrenula značajne mase mostarskih, ali i muslimana iz cijele Bosne i Hercegovine, na odvažnu akciju i borbu za ostvarenje njihovih prava.

Slučaj Fate Omanović

Početak maja 1899. godine nestala je djevojka Fata Omanović iz Bijelog Polja kod Mostara. Muslimani su bili uvjereni da se i ovdje, kao i u slučajevima koji su se dešavali ranije, radi o nasilnom odvođenju muslimanske djevojke u Dalmaciju od strane lokalnih katolika, gdje je i prevedena na katoličku vjeru. Ovaj incident uznemirio je muslimansku zajednicu u Mostaru koja se odlučila na provedbu aktivnosti usmjerenih ka zaštiti njihovih osnovnih ljudskih prava.

---

³² Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 128.

³³ Isto, str. 129, 232, v. n. br. 61.

Zahvaljujući ovakvom razvoju događaja došlo je zbližavanja Komadinine i Džabićeve frakcije, pri čemu su muftija i njegove pristalice postali članovi Kiraethane. Šerif Arnautović je i u novonastaloj situaciji zadržao značajnu ulogu koju je imao i ranije. Na protestnoj skupštini održanoj u prostorijama Kiraethane 6. maja 1899, kojoj je prisustvovalo više od hiljadu ljudi, izabran je odbor od dvanaest članova.³⁴ Ovaj Odbor dvanaestorice, koji je trebao preuzeti daljnje rukovodstvo pokreta hercegovačkih muslimana, činili su istaknuti Mostarci muslimani, a jedan od njih bio je i Šerif Arnautović.³⁵ Odbor je preko nadležnih vlasti pokrenuo pitanje odbjegle Fate Omanović i njenog vraćanja roditeljima. Muslimani su ovoj akciji od početka dali legalan vid.³⁶ Iako su se prvo obratili mostarskom okružnom načelstvu s molbom da se poduzmu konkretni koraci u vezi sa slučajem Fate Omanović, nikakve mjere od strane vlasti nisu bile poduzete. Ni peticija koju je posebna delegacija mostarskih muslimana predala Zemaljskoj vladi u Sarajevu nije urodila plodom. Na izraženu zabrinutost povodom nasilnog pokrštavanja muslimanskog stanovništva, istaknutu u peticiji, Vlada je odgovorila kako je za takvo stanje „najviše kriv slab vjerski odgoj islamskog naroda u Bosni i Hercegovini“.³⁷ Pri tome je dakle, na indirektan način, optužila muslimane Hercegovine kao najodgovornije za incidente takve vrste.

Iako Šerif Arnautović nije bio dio delegacije koja je spomenutu peticiju uručila Zemaljskoj vladi, on je kao član Odbora dvanaestorice bio njen inicijator. Austrijske vlasti u Mostaru strahovale su od mogućeg širenja nezadovoljstva i protesta na muslimane i u drugim dijelovima Hercegovine. Zbog toga su otpustili nekoliko službenika državne službe koji su bili aktivisti među narodom. Prvi na udaru ovih represivnih mjera našao se Šerif Arnautović. On je smijenjen s položaja u Gradskoj skupštini 17. jula 1899. godine, a poslije je osuđen na pet dana zatvora zbog svojih aktivnosti.³⁸ Ovakav oblik kažnjavanja će u narednom periodu postati čest način obračunavanja vlasti sa njim. Smjena i zatvorska kazna nisu pokolebali Arnautovića u njegovom opredjeljenju za borbu. Odbor dvanaestorice je u oktobru 1899. godine pripremio

---

³⁴ Ibrahim Kajan, *Mujaga Komadina*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018, str. 49.

³⁵ Pored Arnautovića, u odbor su ušli i sljedeći Mostarci: Hamza ef. Puzić, hadži Ahmed ef. Džabić, Salih ef. Alajbegović, Hasanbeg Lakišić, hadži Husaga Kajtaž, Muhamed ef. Ćemalović, Mujaga Komadina, hadži Ahmed ef. Karabeg, Hafizaga Drače, Muhamedaga Arpadžić i Alaga Pekušić. – Nametak, *Marginalije o životu i radu*, str. 192. Na čelu odbora nalazio se muftija Džabić.

³⁶ Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju (dalje UNSA-IZH), *Vjerske zajednice i politička zbivanja u Bosni i Hercegovini od austrougarske okupacije 1878. godine do 1945. godine*, Sarajevo, 1978 (rukopis), str. 745.

³⁷ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 746.

³⁸ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 135; Осман Нури Хацић, „Борба муслимана за верску и вакуфско-меарифску аутономију“, у: *Босна и Херцеговина под Аустро-Угарском управом*, Геца кон А.Д, Београд, 1938, str. 67.

peticiju koja je u sebi sadržavala prijedlog organizacije vjerske i obrazovne autonomije muslimana u Hercegovini.³⁹ Ona je bila upućena zajedničkom ministru finansija Kalaju i caru Franji Josipu. Među predstavnicima Odbora koji su uručili dokument bio je i Šerif Arnautović.⁴⁰ Odgovor na peticije došao je tek u februaru 1900. godine. U međuvremenu, održana je redovna godišnja skupština Kiraethane početkom januara na kojoj je došlo do konfliktne situacije između predstavnika gradske vlasti i Arnautovića. On je u verbalnom sukobu sa gradskim komesarom barunom Brodnikom upotrijebio niz uvreda na račun istog. Zbog vrijeđanja vladinog službenika osuđen je na zatvorsku kaznu u trajanju od četrnaest dana.⁴¹ Odbor dvanaestorice bio je spriječen od strane regionalnog supervizora Pitnera da sazove sastanak u znak protesta zbog Arnautovićevog zatvaranja. Obzirom da je pristigli odgovor na peticije bio negativan, te da je opoziciona djelatnost Kiraethane počela predstavljati značajnu opasnost po sistem, austrijske vlasti iz Beča naložile su da se rad društva zabrani, što je i učinjeno 26. februara 1900. godine.⁴² Ovakav represivni vladin metod usmjeren protiv Kiraethane i Odbora dvanaestorice nije mogao zaustaviti započeti pokret mostarskih muslimana. Njegovim povodom bila je „odvedena djevojka turska po jednom katoliku“⁴³, kako je to Šerif Arnautović govorio misleći na Fatu Omanović, ali su njegovi uzroci bili daleko složenijih karakteristika. Slučaj konverzije Omanovičke treba sagledati u kontekstu jedne šire pripremane djelatnosti, kojoj je ovaj slučaj dobrodošao kao povod za rješavanje vrlo važnog pitanja organizacije islamske zajednice, koje je u sebi sublimiralo i pitanja vakufa i mearifa.⁴⁴ Arnautović je upravo kroz djelatnost u Kiraethani i kao član Odbora dvanaestorice bio jedan od začetnika i pronositelja ovog pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.

---

³⁹ U ovim peticijama upućenim Kalaju i caru kritikuje se tadašnje rukovodstvo islamske zajednice i navodi se njihova odgovornost za slab islamski odgoj među muslimanima. Time se ujedno kritikovala i okupaciona vlast, obzirom da je ona uspostavila navedene najviše vjersko-vakufske organe muslimana. Izraženo je nezadovoljstvo stanjem u odgojno-obrazovnim institucijama (mektebima i medresama) i stanjem u vakufu. U nacrtu statuta predloženo je osnivanje vakufsko-mearifskog sabora u Mostaru. – Nusret Šehić, *Autonomni pokret muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980, str. 57-58.

⁴⁰ Osim Arnautovića delegaciju su sačinjavali: Ahmet Džabić, Hamza Puzić, Husaga Kajtaz i Ahmet Karabeg. – Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 137.

⁴¹ Isto, str. 143.

⁴² UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str.749; Нури Хаџић, *Борба муслимана за верску и вакуфско-мearифску аутономију*, str. 66; Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.*, Bosanski kulturni centar Sarajevo, Sarajevo, 1997, str. 120; Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 143; Hasandedić, *Muslimanska društva u Mostaru*, str. 200.

⁴³ Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, sabrao Ferdo Hauptman, Arhiv Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967, dok. br. 133, 8. 8. 1902-Mostar, str. 327.

⁴⁴ Nusret Šehić, “Pokret Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u svjetlu pregovora sa zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu 1901. godine”, u: *Prilozi*, Institut za istoriju Sarajevo, Godina IX/I, Broj 9/1, Sarajevo, 1973, str. 103.

II. Pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju

Početne aktivnosti tokom 1900. godine

Organizovani pokret mostarskih muslimana, iniciran pokrštavanjem Fate Omanović, vrlo brzo se proširio i zahvatio znatne dijelove Bosne i Hercegovine. U tom narastanju i oblikovanju uočava se jasna transformacija samih aktivnosti, koje su od lokalnih akcija mostarskih prvaka sa vjersko-prosvjetnim predznakom prerasle u široki muslimanski narodni pokret od društveno-političkog značaja. Šerif Arnautović je u svim ovim kretanjima davao glavni ton pravicima vođene politike.⁴⁵ Ugroženost islamskih interesa, kao glavna parola mostarskih opozicionara, dovela je do podrške pokretu na cijelom području Bosne i Hercegovine. Održan je niz sastanaka, kojima su prisustvovali muslimanski predstavnici iz raznih gradova, a koji su se odazvali na pozive muftije Džabića i Arnautovića. U aprilu 1900. godine Arnautović je oputovao u Zagreb, čime je kampanja pokreta izašla i van okvira Bosne. Odatle je slao pisma muslimanskim vođama u nekim gradovima. Značajan uspjeh je ostvaren u komunikaciji sa muslimanima Bosanskog Novog, čiji predstavnici su se odazvali pozivu i došli u Zagreb, kako bi ih Arnautović bliže upoznao sa mostarskim političkim programom.⁴⁶ Nakon ovog sastanka Arnautović je oputovao u Budimpeštu, kako bi organizirao i prisustvovao najvećem skupu bosanskih muslimana od početka pokreta za autonomiju. Na ovoj konferenciji je odlučeno da se osnuje stalni ured, sa jednim uposlenim činovnikom, u kojem će se raditi na pripremi peticije koja će se uputiti vlastima. Obrazovan je odbor zadužen za realizaciju ovog projekta kojeg su činili predstavnici iz nekoliko regija, a među njima je, kao predstavnik Hercegovine, bio i Šerif Arnautović.⁴⁷ Zbog te svoje uloge morao je više puta putovati u Mađarsku i znatno vrijeme provoditi u budimpeštanskom uredu.

Obzirom da je Arnautović u ovim procesima zauzimao jednu od vodećih uloga okupacione vlasti su nastojale da ga koliko-toliko udalje od centra dešavanja, pokušavajući na taj način oslabiti funkcioniranje samog pokreta ili makar njegov karakter učiniti manje radikalnim nego li je to, prema njihovom stanovištu, bilo zahvaljujući Arnautovićevom antirežimskom djelovanju. Veoma značajan događaj koji je pripremio zajedničku akciju muslimana Bosne i

---

⁴⁵ Jahić, *Uspori i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 459.

⁴⁶ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 150.

⁴⁷ Isto, str. 157.

Hercegovine u borbi za ostvarenje autonomne uprave u vjerskim i vakufsko-mearifskim pitanjima predstavljala je sarajevska konferencija muslimanskih prvaka održana u septembru 1900. godine.⁴⁸ Na njoj su ustanovljene osnove novog memoranduma i nacrt statuta koje je trebalo uputiti zajedničkom ministru finansija Kalaju. Vlasti su poduzele konkretne mjere kako bi onemogućile Šerifu Arnautoviću da prisustvuje ovoj konferenciji. Naime, u vrijeme njenog održavanja vlasti su ga pozvale na obaveznu vojnu vježbu i odbile su njegovu molbu da kao hranilac majke bude oslobođen vojne obaveze. On je, prema riječima okružnog predstojnika Pitnera, bio energično nepredvidivi i ozlojeđeni agitator, koji je na konferenciji mogao predstavljati opasnost za politiku okupacionih vlasti. Bio je, već tada, prepoznat kao najenergičniji zagovornik saradnje sa predvodnicima srpske opozicije.⁴⁹ Iako su, dakle, vlasti dozvolile održavanje ove konferencije i boravak muslimanskih predstavnika u Sarajevu izvjesno vrijeme, jedino je Šerifu Arnautoviću prisustvo bilo onemogućeno. To jasno ukazuje na dvije činjenice koje stoje u uskoj vezi. Prva je ta da je njegov stav bio izuzetno antirežimski obojen obzirom da su vlasti poduzele ovakve mjere zabrane pristupa, služeći se ipak legalnim sredstvima kao što je vojna obaveza. Druga činjenica govori kako su vlasti u Arnautoviću vidjele predstavnika i predvodnika radikalne frakcije u pokretu, koji je bez obzira na Džabićevu ulogu umjerenijeg vođe, vrlo lahko mogao cjelokupni pokret usmjeriti putem oštrije borbe za autonomiju. Do toga nije došlo, obzirom da se kao rezultat sarajevske konferencije i rada u budimpeštanskom uredu pojavio novi memorandum, koji je delegacija na čelu sa Džabićem, predala Kalaju u Zemaljskoj vladi u Sarajevu 17. decembra 1900. godine. Predstavnicima su naišli na lijep prijem kod zajedničkog ministra finansija, koji je predložio da se pregovori između Zemaljske vlade i rukovodstva pokreta povedu u februaru 1901, nakon što se završi mjesec Ramazan, na što su članovi delegacije i pristali.⁵⁰

Okupacione vlasti nisu bez razloga Arnautovića smatrale izrazitim protivnikom režima. Njegova odanost Austrijancima, od momenta kada je onemogućeno njegovo napredovanje u službi, postepeno je prerasla u otvorenu antirežimsku djelatnost, što je Arnautović mogao najbolje ispoljiti kroz autonomnu borbu. Koristeći talenat za pisanje u svojim člancima je napadao vlast izražavajući svoje nezadovoljstvo okupacionom upravom. Tokom 1900. godine u

---

⁴⁸ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 750-751.

⁴⁹ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave*, str. 62.

⁵⁰ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 159.

značajnoj mjeri je saradivao sa novosadskim listom *Zastava*⁵¹. U ovome periodu Arnautović je bio autor više proturežimskih tekstova objavljenih u ovim novinama. Tekstove je većinom potpisivao pseudonimom, želeći se na taj način zaštititi. Međutim, vlasti su putem svojih konfidentsko-obavještajnih službi aktivno pratile pristalice pokreta za autonomiju, a osobito predvodnike kao što je bio Arnautović, stoga im nije bilo teško ustanoviti autorstvo. U sudskom procesu kojim je Arnautović osuđen na dvije godine zatvora, o čemu ćemo na drugom mjestu opširnije govoriti, upravo su glavni dokazi optužbe bili ovi njegovi članci. U prilogima koje je tokom 1900. godine napisao za *Zastavu* on se osvrće na trenutna dešavanja u Bosni i Hercegovini i događaje koji su utjecali na odvijanje autonomne borbe. Prvenstveno ukazuje na poteze koje je povlačila okupaciona vlast kako bi umanjila značaj muslimanske deputacije koja se nalazila u Budimpešti, te na taj način pokušala oslabiti utjecaj pokreta među narodom. U članku „Гоњења због депутације“⁵² Arnautović navodi na koji način su okružni predstojnik Pitner i kotarski predstojnik u Mostaru Brodник pokušavali nametnuti mostarskim uglednicima potpisivanje dokumenata u kojima se osuđuje djelovanje deputacije. Ovom predstavkom koja bi bila upućena vladi oni su trebali izreći „своју најдубљу оданост и покорност, те да су са данашњим стањем [у вјерским и вакуфско-мearифским питањима, о.а.] потпуно задовољни.“ Arnautović je ukazaо како је власт пријетила присталицама покрета, приводила их и кањжавала затvorskom кањном, због јавног очитовања подршке депутацији. Закључује како је власт незадовољна јер је муслимански покрет онемогућио њене дугорочне планове: „Дакле, крива је депутација, крив је и сав мусломански народ, јер Питнер и Бродник не могу извршити евентуално свог обећања, а то је да пошокће и похрвате мухамеданце.“ Овакве оптужбе на гаџун власти

---

⁵¹ *Zastava* је била лист Српске народне радикалне странке који је излазио у периоду 1866-1929. година. Покренуо га је др. Светозар Милетић у Пешти 1866, да би већ наредне 1867. лист наставио излазити у Новом Саду. Континуитет излажења прекинут је током Првог свјетског рата, а настављен је од јануара 1919. године. *Zastava* је оставила видне трагове у политичком и културном животу српског народа, не само у Војводини, већ и у сусједним областима. Окупационе власти биле су забраниле дистрибуцију ових новина на подручју Босне и Херцеговине. – Василије Крестић, *Историја српске штампе у Угарској 1791-1914*, Матица српска-Одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1980, стр. 283; Милана Бикички-Ана Кађански, *Библиографија новосадске штампе 1824-1918*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1977, стр. 53-56; Милана Бикички, *Прилози за историју српске периодике*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1993, стр. 28. Обзиром на јаку цензуру у Босни и Херцеговини и немогућност објављивања протурежимских чланака, *Zastava* је представљала лист у којем су незадовољни појединци објављивали прилоге. У њима су износили низ незаконја и тортуре које је окупациона управа проводила над босанскохерцеговачким муслиманима. Међу сарадницима *Zastave* посебно се иштићу Шериф Арнаутović и Салих Казазović, представници покрета за аутономију и Mehmed Spahić, осебунји ходжа из Херцеговине познат по врло интригантним друштвено-политичким дјелатностима. Њихови радови представљали су инкриминирајући материјал који је искориштен у каснијим судским процесима вођеним на судовима у Босни и Херцеговини.

⁵² Салих Сабри Х. [Шериф Арнаутović], „Гоњења због депутације“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 114, 23. 5. 1900, стр. 1.

Arnautović je iznio i u članku pod nazivom „Шта бива с мухамеданцима у Сарајеву“⁵³, u kojem osim što osuđuje propagandu katolicizma i hrvatstva, najviše pažnje posvećuje reisu-ulemi Azabagiću. Za razliku od ranijeg pisanja u Bošnjaku, u Zastavi je iskazao vrlo negativan stav prema reisu, kojeg naziva „наш озлоглашени сарајевски Муфтија“, ciljano ne koristeći pravi naziv titule ovog vjerskog velikodostojnika. Time je ukazao na njegovu potpunu odanost Zemaljskoj vladi u Sarajevu i zanemarivanje zahtjeva koji su dolazili od hercegovačkih muslimana. Azabagić je, prema Arnautovićevom pisanju, nasilnim putem pokušavao iznuditi potpise od vjerskih i drugih vladinih službenika protiv deputacije i hercegovačkih zahtjeva, nastojeći da stanje predstavi izuzetno povoljnim i zadovoljavajućim za bosanskohercegovačke muslimane. U članku je izražena i bojazan kako će vlast i dalje nastaviti sa provedbom prisilnog potpisivanja, kazni zatvora, progonstava i sličnih metoda, kao što je to bilo dotada u Hercegovini, a osobito u kotaru nevesinjskom.⁵⁴ Tekstom „Мухамедански меморандум“⁵⁵ Arnautović je nastojao javnost upoznati sa nepravednim odnosom vlade prema bosanskohercegovačkim muslimanima i favoriziranjem katoličkog elementa. On donosi konkretne primjere u kojima navodi kako je nekompetentna vlast unazadila instituciju vakufa koristeći se neprimjerenim mjerama. Na taj način došlo je do uzurpacije vakufskog zemljišta i imovine, brojne džamije i medrese su porušene ili im je promijenjena namjena, mezarja konfiskovana i pretvorena u parkove. Osobito se ističe razlika u subvencijama koje dobijaju muslimani u odnosu na katolike, iako su prvi daleko brojniji. Sve je to rađeno s ciljem da se muslimani osiromaše, da im se uzme njihova imovina i da se oni takvi osiromašeni lakše prevedu na katoličku vjeru. U tome bi doprinos dale i škole koje su u svojoj osnovi imale izrazit protuislamski karakter. Antihrvatski i antikatolički stav u znatnoj mjeri karakteriše i ostale Arnautovićeve priloge,⁵⁶ ali i izrazita netrpeljivost prema stranim vladinim službenicima koji su u Bosnu i Hercegovinu došli iz drugih

---

⁵³ Резил-лема [Šerif Arnautović], „Шта бива с мухамеданцима у Сарајеву“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 118, 27. 5. 1900, стр. 1-2.

⁵⁴ Muslimani Nevesinja nisu sa oduševljenjem pristali uz pokret za autonomiju. Pregovori koji su sa njima vodili predstavnici Odbora dvanaestorice još sredinom 1899. godine nisu davali značajnijeg rezultata. Potpisnici podrške pokretu bili su većinom manje važne ličnosti, dok su se vodeći članovi glavnih nevesinjskih porodica držali po strani. Takva situacija se zadržala dok Šerif Arnautović nije poslan iz Mostara kao izaslanik koji će pokušati svojim talentom ubjeđivanja pridobiti Nevesinjane. On je tri dana vodio neprekidne diskusije sa lokalnim muslimanima, što je rezultiralo potpisivanjem podrške pokretu od strane vodećih porodica. – Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, стр. 163. Iako muslimani Nevesinja na početku nisu lahko pristali uz pokret njihova lojalnost tokom 1900. je, prema Arnautovićevom pisanju, bila jaka, ako se uzme u obzir da se provođenje nasilnih mjera vlasti veže za ovaj kotar.

⁵⁵ Неротписано [Šerif Arnautović], „Мухамедански меморандум“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 137, 21. 6. 1900, стр. 1-2.

⁵⁶ Ватан-первер (Родољуб) [Šerif Arnautović], „Прогањање мухамеданаца“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 152, 11. 7. 1900, стр. 3.

krajeva Monarhije. Potaknut zabranom prisustvovanja sarajevskoj konferenciji Arnautović je objavio i članak u kojem je sebe prikazao žrtvom sistema, koji se poslužio nezakonitim i neregularnim vojnim pozivom kako bi onemogućio njegovu društvenu angažiranost.⁵⁷ Ni ovdje nije izostala oštra kritika vlasti. Tako Arnautović navodi kako „управа Херцег-Босне служи на срамоту свјета, на срамоту вијека просвјете и културе, на срамоту човјечанства – па ако има од мјеродавни фактора човјечански осјећаја, милосрђа према страдалнику – нека нам помогне – нек помогне овом биједном народу, који под јармом срамног варварског управљања данас стењући и кукајући вапи за помоћ.“ U другом članku каже: „Сав систем ове управе иде затим, да у нама убије осећај индивидуалне слободе; осећај политичке слободе, а прије свега религиозни осећај, па да нас онда што лакше узмогне Штадлер – уз асистенцију Косте Хермана – ућерати у "свеспасавајући тор" т. ј. православне у "унију", а нас мало пошкропити [posuti svetom vodom тј. покрстити, о.а.].“⁵⁸ Arnautovićеве критике нису биле упућене само према власти. Он је указивао и на нефункционалност вакуфске управе, која је онемogućавала сваки вјерски и просвјетни напредак муслимана, служећи као проводитељ службене политике. Изнио је низ примјера у којима је била онемogućена изградња дџамија и мектеба, у којима је вјерски живот у одређеним селима и градовима био у потпуности занемарен и у којима је вјерска нетрпљивост према муслиманима била нарочито изражена.⁵⁹ Arnautović је сматрао како та нетрпљивост одражава карактер Калајевог режима у потпуности, који је описивао као радикални облик католичког прозелитизма. У прилог томе, између осталог, навео је случај у коме је владин службеник Лекавски у Брчком истакнуто муслимане увриједио казавши како је Ислам лажна вјера и да је „светац Мухамед највећи магарац на свијету“.⁶⁰ У Застави је, као и раније у Вошњаку, Arnautović позивао муслимане да не напуштају Босну и Херцеговину и не селе се, јер на тај начин чине услугу властима, којима је и онако циљ да муслимански елемент одстрани из земље.⁶¹ Кроз ове чланке, али и кроз активности у будимпештанском ureду, он је током цијеле 1900. године врло активно радио на ширењу идеје аутономног покрета.

⁵⁷ Ферман-Мисман [Šerif Arnautović], „Војничке власти у служби Калајевог управе“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 180, 15. 8. 1900, стр. 5.

⁵⁸ Ехли Ислам [Šerif Arnautović], „Прогањање мухамеданаца у Босни и Херцеговини“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 200, 10. 9. 1900, стр. 2.

⁵⁹ Ехли-Ислам [Šerif Arnautović], „Шта се ради у Босни“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 195, 3. 9. 1900, стр. 1-2; Муслим [Šerif Arnautović], „Писмо из Херцег-Босне“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 235, 24. 10. 1900, стр. 2.

⁶⁰ Ехли-Ислам [Šerif Arnautović], „Зашто се ми мусломани гомилама исељавамо из Босне и Херцеговине“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 244, 4. 11. 1900, стр. 1-2.

⁶¹ Ехли-Ислам, [Šerif Arnautović], „Зашто се ми мусломани гомилама исељавамо из Босне и Херцеговине? I.“, у: *Застава*, год. XXXV, бр. 253, 16. 11. 1900, стр. 2.

Godina 1901-pregovori, podmićivanja, novi memorandum

Pregovori između Zemaljske vlade i predstavnika pokreta za autonomiju počeli su kako je i dogovoreno 2. februara 1901. i trajali su bez prekida do 23. aprila iste godine.⁶² Prije njihovog početka u Beču se jasno formulisalo mišljenje i stav prema zahtjevima muslimanske opozicije. Kalaj je Zemaljsku vladu obavijestio da muslimanski nacrt statuta treba ograničiti samo na pitanja koja se odnose na organizaciju vakufske i konfesionalno-školske uprave. Dakle, iz statuta je trebalo izostaviti sve ono što je označavalo tendenciju aktiviranja muslimanske opozicije na obrazovanju nacionalno-političkog jedinstva muslimana, odnosno da se muslimani obrazuju kao „politički narod“.⁶³ Nakon trideset održanih sjednica pregovori su obustavljeni, a dogovor nije bio postignut.⁶⁴ Vlada nije popuštala u raspravama o najvažnijim pitanjima, između ostalog o imenovanju reisu-l-uleme i muftija i ulozi šejh-ul-islama u potvrđivanju imenovanja vjerskih dostojanstvenika u Bosni. U međuvremenu, nastojala je unijeti razdor u redove muslimanske opozicije, pokušavajući podmititi određene pojedince. U toj namjeri okupacione vlasti su išle tako daleko da su za svoju politiku pokušali pridobiti čak i dvojicu najistaknutijih vođa pokreta Džabića i Arnautovića. Ministar Kalaj je smatrao da bi bilo vrlo važno da se Arnautović privoli za stanovište vlade.⁶⁵ Računao je kako muslimanski predstavnici prvenstveno gledaju na svoje lične interese, te je u korespodenciji sa baronom Kučerom, koji je vodio pregovore ispred Zemaljske vlade, isticao kako postoji mogućnost da se u ovim nastojanjima ostvari uspjeh i sa Arnautovićem.⁶⁶ Međutim, Arnautović je u svojoj „Izjavi“ jasno naglasio kako vođama pokreta za autonomiju nikada nije bilo do lične koristi, pa tako ni njemu samom.⁶⁷ Pretenciozno je naveo

---

⁶² Detaljno o ovim pregovorima pogledati u: Šehić, *Pokret Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u svjetlu pregovora sa zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu 1901. godine*, str. 97-161.

⁶³ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 761-762.

⁶⁴ Šerif Arnautović je još i prije početka pregovora iskazao svoju sumnju u mogućnost dogovora za okupacionim vlastima opet navodeći oštre protukatoličke stavove. Posebno je bio razočaran time što je Vlada predloženi memorandum prosljedila Islamskoj zajednici na razmatranje, naglašavajući kako su predstavnici pokreta u ovom dokumentu jasno naznačili da „Улема меџлис са Реис-ул-улемом и вакуфска управа, како су данас организована, не могу бити и нису исламске вјерске корпорације, него су само чиновнички органи иновјерне владе.“ – Фермани-Мисмани [Šerif Arnautović], „Преговори мусломана с Калајем“, u: *Застава*, год. XXXVI, бр. 7, 10. 1. 1901, str. 5.

⁶⁵ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 104; Isti, *Pokret Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, str. 126; Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 179.

⁶⁶ „Bei Arnautović scheinen allerdings Rücksichten pekuniärer Natur ausschlaggebend zu sein, welche vielleicht mit Erfolg benützt werden könnten, wie Sie es übrigens selbst schon in Aussicht genommen haben.“ – Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 28, 13. 2. 1901-Beč, str. 125.

⁶⁷ Gazi Husrev-begova biblioteka (dalje GHB), Sarajevo, Zbirka rasutih dokumenata i arhivalija na bosanskom jeziku (dalje ZRDA), A 441-B.

kako mu je na raspolaganju bila karijera finansijski značajnija nego muftijska ili načelnička, ali je on žrtvovao svoj osobni uspjeh i napredak zarad višeg cilja, odnosno borbe za prava muslimana.

Kako su pregovori sa Zemaljskom vladom završili bez uspjeha dio vodstva muslimanske opozicije počeo se intenzivnije zalagati za saradnju sa vodstvom srpskog pokreta za crkveno-školsku autonomiju. Među njima posebno su se isticali Šerif Arnautović i Dervišbeg Miralem. Muslimani su oko ovog pitanja bili izuzetno podijeljeni. Tome je doprinijela i dosta jaka propaganda vođena od strane muslimana protivnika autonomne borbe, a potpomognuta od okupacionih vlasti, koja je pokretu pridavala velikosrpski karakter i isticala kako on djeluje prema instrukcijama iz Beograda.⁶⁸ Arnautović je ovakve izjave odbacivao smatrajući ih zlim podvalama, ukazujući kako je pokret rezultat aktivnosti isključivo ugroženih muslimana.⁶⁹ Pa ipak, odlučno je istupao u prilog savezništva Srba i muslimana na putu ostvarenja njihovih vjersko-prosvjetnih i društveno političkih ciljeva. Izražavao je razumijevanje za državotvorne i političke ideje Srba, ističući kako je sasvim prirodno to što su se oni borili za oslobođenje od Osmanlija. U prilog tome govorio je kako su se i muslimani pod vodstvom Husein-kapetana Gradaševića borili protiv Osmanlija, iako su bili braća po vjeri, a sve sa ciljem da oni sami gospodare Bosnom. Ovakvi stavovi su bili zbunjujući za muslimane lojalne okupacionom režimu. Arnautović je bio ustrajan u stajalištu da se muslimani i Srbi, udarajući temelje svojoj vjerskoj i materijalnoj egzistenciji, trebaju zajedničkim snagama boriti za opstanak na rodnoj grudi.⁷⁰ Okupacione vlasti su već ranije smatrale Arnautovića najjačim propagatorom saradnje Srba i muslimana. Svoje stavove djelimično su zasnivali i na svjedočenjima pojedinih članova muslimanskog pokreta, koji su govorili o vezi Arnautovića sa rukovodstvom srpskog pokreta.⁷¹

---

⁶⁸ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 116.

⁶⁹ „И ово је најподлија денунцијација, јер Срби православни не само да неизмајсторисаше овај наш покрет, него шта више, о њему неимадоше ни појма, ни онда – кад се он у почетку у најучећем јеку налазио – него га покренусмо ми, мусломани на жалост, тек онда, кад нам касно паде на ум да погледамо себе и око себе и кад очигледно видјесмо да се безувјетно у сваком погледу налазимо на рубу пропасти.“-GHB, ZRDA, A 441-B.

⁷⁰ Jahić, *Uspioni i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 459-460. U nepotpisanoj biografiji Šerifa Arnautovića, pohranjenoj u Historijskom arhivu u Sarajevu, zapisano je, između ostalog, i sljedeće: „Као велики и одушевљени приврженик заједничке сарадње Срба Муслиманске и православне браће zaloжио се сав да се оба покрета стопе у један и да заједнички и јединствено иступају у свим акцијама против окупаторских власти за народно ослобођење...“- HAS, ŠA, kutija 1, O-ŠA-1.

⁷¹ „Bemerkenswert ist auch, dass Bakirbeg [Tuzlić, o.a.] ebenso wie Bahtiarević den Dervišbeg Miralem, den Ahmetbeg Hafizadić und Šerif Arnautović als die extremsten Opponenten bezeichnen, welche ganz gewiss in Verbindung mit den serbischen Führern und auch mit gewissen Kreisen in Konstantinopel stehen und auf das Zerschlagen der Verhandlungen hinarbeiten.“-Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 27, 8. 2. 1901-Sarajevo, str. 123-124.

Nakon neuspješnih pregovora sa Zemaljskom vladom muslimanski predstavnici su počeli sa pripremanjem novog dokumenta u kome bi iznijeli svoje nezadovoljstvo postojećim stanjem u Bosni i Hercegovini. Aktivnost u budimpeštanskom uredu je nastavljena, pa je u ljeto 1901. godine održan još jedan skup.⁷² Nakon što je sastavljen novi memorandum zatražena je careva intervencija. Jedna muslimanska deputacija primljena je 10. juna 1901. u audijenciju u bečkom dvoru i tom prilikom je Franji Josipu uručila novi memorandum i nacrt statuta.⁷³ Kao član ove delegacije u Beču je boravio i Šerif Arnautović.⁷⁴ Ova posjeta iskorištena je i za međusobne susrete predvodnika srpske i muslimanske opozicije, obzirom da su nekoliko dana ranije i Srbi predali svoj memorandum caru. Kalaj je obavijestio Kučeru o sastanku koji su imali Arnautović i Šola, inače prijatelji, kao i o navodnom sporazumu Srba i muslimana.⁷⁵ Iako je Džabić mogućoj saradnji sa Srbima prilazio dosta pažljivo i s rezervom, računajući da bi takva aktivnost mogla naići na loš odjek među muslimanima u zemlji, ovi razgovori u Beču pokazali su da je djelovanje pojedinaca orijentiranih ka zajedničkoj akciji bilo sve jače. Obzirom da je u ovo vrijeme glavnu ulogu zagovornika ideje o saradnji muslimana i Srba igrao Arnautović može se u tom kontekstu i posmatrati njegov utjecaj na samog Džabića. Ademaga Mešić je smatrao da je „Šerif najglavniji stup cijele stvari [pokreta za autonomiju, o.a], jer da on ima najviše upliva na Džabića i on je između svih najenergičniji... Svi bi sustali da nije njega.“⁷⁶ Svojom ambicijom i upornošću on je bez sumnje ostvario, uz Džabića, vodeću ulogu unutar pokreta. Muslimanski predstavnici su memorandumom caru nastojali izazvati pozornost opozicionih stranaka u Monarhiji, što nije bilo po volji okupacionim vlastima. One su se trudile pokret zadržati na lokalnoj razini i što je moguće više onemogućiti njegov napredak, a tome su doprinosili i određeni sadržaji u novinama. Vođe pokreta, među njima i Arnautović, reagovali su 15. jula 1901. godine javnim saopštenjem i

---

⁷² Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 179.

⁷³ Тодор Крушевац, *Сарајево под аустро-угарском управом*, Издање Музеја града Сарајева, Сарајево, 1960, str. 316-317. U ovome dokumentu se govori dosta detaljno o razlozima zašto nisu uspjeli pregovori u proljeće 1901. godine. Krivica za neuspjeh je pripisana Zemaljskoj vladi. Ona je, kako to navode autori, ignorirala zahtjev muslimana za uspostavljanjem vjerske i vakufsko-mearifske samouprave pripadnicima islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. – UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 790-791. Memorandum je objavljen u: *Spisi islamskog naroda Bosne i Hercegovine*, štamparija Dr. Svetozara Miletića, Novi Sad, 1903, str. 43-86.

⁷⁴ Pored Arnautovića delegaciju su sačinjavali: Džabić, Hamdi-beg Hasanpašić, hadži Osman ef. Prcić, hadži Sulejman-beg Cerić i hadži Salih-aga Bičakčić. – Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 123.

⁷⁵ „Šola von Seite der Serben und Arnautović von Seite der Mohammedaner, die – wie es scheint – auch persönlich durch Freundschaft verbunden sind, sahen sich täglich und hielten oft längere Besprechungen ab Endlich und zwar in allerjüngster Zeit besuchte Šola den Džabić und es ward ein Projekt über eine förmliche politische Allianz zwischen Serben und Mohammedanern diskutiert. – Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 39, 7. 6. 1901-Beč, str. 150.

⁷⁶ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 122.

dopisom uredništvu Berliner Tagblata, u kojem su opovrgli iznesene izjave u članku od 1. juna 1901. godine, navodeći kako su one neistinite i netačne, te usmjerene protiv pokreta.⁷⁷ Još jednom su istakli koji su njihovi zahtjevi za čije uvažavanje austrijske vlasti nisu imale sluha.

Iako su se tokom 1901. godine odigrali važni događaji u razvoju autonomnog pokreta; pregovori sa Zemaljskom vladom, novi sastanak u Budimpešti i audijencija kod cara u Beču; Šerif Arnautović je i dalje aktivno saradivao sa novosadskom Zastavom i povremeno izvještavao o trenutnim dešavanjima. Tako je između ostalog pisao o neuspjesima pregovora⁷⁸, okrivljujući Zemaljsku vladu za neprihvatljive ponude rješenja problema; o nasilnim postupanjima prema muslimanima i Srbima,⁷⁹ te iskazivao otvoreno protivljenje aneksiji i pozivao na saradnju sa srpskim pokretom.⁸⁰ Njegovi stavovi izraženi su i u brošuri „Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini“⁸¹ objavljenoj u Novom Sadu. Ova knjižica predstavlja skup tekstova koji su usmjereni protiv okupacione vlasti u Bosni i Hercegovini. U njoj su objavljena i četiri članka koje je Arnautović ranije, tokom 1900. godine, objavio u Zastavi i o čijem karakteru je već bilo riječi. Veći dio ostatka brošure napisao je Salih Kazazović.⁸² Ovo ponovno objavljivanje proturežimskih tekstova uveliko je doprinijelo akcijama koje su u narednom periodu vlasti poduzimale protiv Arnautovića. Uvidjevši kako muslimanski pokret dobija na snazi i postepeno nadilazi sve prepreke koje su sprečavale njegovu saradnju sa srpskim, one su se odlučile na konkretnije poteze kojima su sankcionisale najvažnije muslimanske vođe.

Internacija u Rašku Goru

Okupaciona uprava nastojala je nakon neuspjelih pregovora sa muslimanskim predstavnicima eliminisati najvažnije vođe pokreta. Vrlo značajnija mjera koja je poduzeta u ovome pravcu bila je usmjerena protiv Džabića. On je sa svojim bližim saradnicima krajem januara otputovao u Istanbul kako bi kod Porte dobio podršku za stavove vodstva muslimanske opozicije. Vlada je 5.

---

⁷⁷ Arhiv HNK, Zbirka o Mostaru i Hercegovini, Registar 2, MiH-36.

⁷⁸ Nepotpisano [Šerif Arnautović], „Због чега су прекинути преговори?“, u: *Застава*, год. XXXVI, бр. 137, 17. 6. 1901, str. 1-2.

⁷⁹ „Фермани Мисмани“ [Šerif Arnautović], „Мало светлости на најновије догађаје у Босни“, u: *Застава*, год. XXXVI, бр. 221, 3. 10. 1901, str. 1-2.

⁸⁰ Фермани Мисмани [Šerif Arnautović], „После прекинутих преговора с муслиманима“, u: *Застава*, год. XXXVI, бр. 139, 20. 6. 1901, str. 1.

⁸¹ Ехли Ислам, *Безаконја окупационе управе у Босни и Херцеговини*, Српска штампарија дра. Св. Милетића, Нови Сад, 1901. Reprint ovog izdanja na stogodišnjicu izlaženja objavljen je u Beogradu: Ehli-Islam, *Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini*, Čigoja štampa, Beograd, 2001.

⁸² Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje ABiH), Vrhovni sud-Krivično odjeljenje (dalje VS), Kutija 27, br. 1902/24.

marta 1902. proglasila Džabića i Salih-agu Bičakčića, koji je bio dio delegacije u Istanbulu, ilegalnim iseljenicima, čime im je povratak u Bosnu bio zabranjen, a u slučaju da to učine bili bi uhapšeni i zatvoreni.⁸³ Represivne mjere bile su sprovedene i na ostalim muslimanskim aktivistima. Vlada je preduzela i mjere političke internacije. Okupacionim vlastima u Bosni i Hercegovini iz Beča je sugerisano kako se ove aktivnosti trebaju poduzeti protiv Šerifa Arnautovića, tj. treba ga privremeno internirati, a kasnije, uz odgovarajuće dokaze, i policijski goniti.⁸⁴ Razlog za internaciju pronađen je u Arnautovićevom članku objavljenom u Zastavi početkom januara 1902. godine.⁸⁵ U njemu je iznio stanovište kako muslimani Bosnu i Hercegovinu ne smatraju sastavnim dijelom Monarhije, jer je za njih „овоземство турска царевина, а иноземство аустро-угарска монархија“. U tekstu je govorio i o pitanju aneksije: „Ја сам дакле досљедан, што сам онда био [у вријеме док је био тајник Кираетане, о.а.], то сам и данас и то најзаклетији противник анексије и борићу се проти њој свим законитим средствима на свјету, јер кад се са нама сада у привременом стању овако маћински поступа – како би тек у дефинитивном државно-правом положају. Ово је моје непоколебиво начело и засигурно могу тврдити да ово начело гаји не само 580.000 мусломанских становника него и сав српско-православни елемент, а то $\frac{4}{5}$ свеукупног становништва.“ Ovi iskazi bili su dovoljno kompromitirajući pa je Arnautović bio interniran u selo Raška Gora kod Mostara, a internacija je trebala trajati od januara do maja 1902. godine.⁸⁶ Policija je prilikom hapšenja izvršila pretres njegove kuće i sav pronađeni pisani materijal oduzela. Nakon toga je pješke odveden na njegovo imanje u Raškoj Gori, tri sata udaljeno od Mostara, gdje mu je izrečena zabrana napuštanja posjeda tokom naredna četiri mjeseca.⁸⁷ Džabićevo „progonstvo“ i Arnautovićeva internacija izazvali su uzrujanost među muslimanima. Vlasti su uspjele, za kratko vrijeme, dvojicu najvažnijih ljudi muslimanskog pokreta sankcionisati, što je dovelo do velike zabrinutosti.

---

⁸³ Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 181.

⁸⁴ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 143-144; Cijelu Kalajevu preporuku upućenu Kučeri v. u: Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 88, 30. 1. 1902-Beč, str. 242.

⁸⁵ Шериф М. Арнаутовић, „Изјава“, у: *Застава*, год. XXXVII, бр. 5, 6. 1. 1902, стр. 4-7. Ovo je jedini članak u Zastavi koji je Šerif Arnautović potpisao svojim imenom, a ne pseudonimom. Ista izjava je štampana u posebnom otisku. Pogledati: GHB, ZRDA, A 441-B.

⁸⁶ Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987, str. 422; Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 123-124; Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 144. Kučerin izvještaj Kalaju o Arnautovićevoj internaciji v. u: Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 91, 3. 2. 1902-Sarajevo, str. 250-251.

⁸⁷ „Најновија варварства у Босни и Херцеговини“, у: *Застава*, год. XXXVII, бр. 25, 2. 2. 1902, стр. 2.

Kada se vijest o Arnautovićevoj internaciji proširila zemljom došlo je do negodovanja zbog ove vladine odluke. Kako je okupaciona uprava imala vrlo organizovanu i aktivnu špijunsku službu upravo iz tih izvještaja može se sagledati na koji način su ove represije prema Arnautoviću bile doživljavane unutar muslimanskog, ali i srpskog naroda.⁸⁸ Zavladao je čuđenje i nezadovoljstvo zbog preduzetih mjera, kojima je „vlada Šerifa iz njegova rodnog mjesta Mostara proćerala na selo“.⁸⁹ Određene aktivnosti uzrokovane ovim dešavanjima poduzete su i van bosanskohercegovačkih granica. Naime, akademičari iz Beča su demonstrirali pred kućom ministra Kalaja protiv naredbe Zemaljske vlade, kojom je Džabiću i Bićakčiću zabranjen ulazak u Bosnu i Hercegovinu, a Šerif Arnautović interniran.⁹⁰ Arnautovićeve pristalice u Sarajevu nastojale su organizovati grupnu posjetu svome predvodniku. U jednom izvještaju iz druge polovine marta navodi se kako „Salić kanderisava mnoge, osobito izmedju omladine, da sada poslie bajrama idu u Rašku goru Arnautoviću u pohode, jer da i mnogi srbi obilaze Arnautovića, te ga tamo, kao i priedjel oko njega slikaju, (fotografiraju) te će po svoj prilici kako se govori dati Razglednicu (Ansichtsk.) praviti, da uzmogne i šira publika kao i stranjski sviet viditi stradanja Arnautovića. Do sada su Saliću obećali, jedno osmerica omladine, da će šnjim ići.“⁹¹ Isti prijedlozi izneseni su i na jednom teferiču krajem aprila. Zaključeno je da, ukoliko su nemoćni osloboditi Arnautovića „zatočenja“, onda mogu organizovati posjetu, kako bi se vidjelo da ostaju solidarni s njim.⁹² I mostarski članovi autonomnog pokreta posjetili su Arnautovića. Konfident je u svom izvještaju ukazao kako su malobrojni oni koji su u ovome učestvovali zbog samog Arnautovića. Zaključio je da „što se tiče Šerifova „hodočašća“, da ova četverica [Alajbegović, Lakišić, Kurt i Behlilović, o.a] preko svojih agenta ne agitiraju, ne bi ni deseti dio bio ljudi, koji biše iz simpatije prama Šerifu išli na Rašku Goru. Ta sam Hasan-beg Lakišić i Alajbegović, koji u duši mrze Šerifa i ne mogu ga nigdje čuti, morali su se prigeti i otići Šerifu u pohode, a po svoj

---

⁸⁸ O konfidentskim izvještajima više v. u: Hana Younis, „BOSNA 'ZEMLJA ŠPIJUNSTVA I VEČITE SUMNJE'. Crtice iz konfidentskih izvještaja iz 1902. godine“, u: *Glasnik arhivâ i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine, God. XLVIII/2018, Sarajevo, 2018, str. 149-166. O Šerifu Arnautoviću na str. 160. Kako su špijuni većinom bili inkorporirani u sami muslimanski pokret, to su njihovi izvještaji značajniji, obzirom da donose informacije sa održavanih sastanaka i sijela, na kojima se govorilo o trenutnim problemima. U slučaju Šerifa Arnautovića oni pružaju podatke na osnovu kojih se može formirati slika o situaciji nastaloj nakon internacije u Rašku Goru u januaru 1902. godine. Nažalost, izvještaji konfidentata koji su nam dostupni potječu isključivo iz 1902, obzirom da je ostatak ovog fonda izgorio 2014. godine, kada je tokom demonstracija zapaljen depo Arhiva Bosne i Hercegovine. Možemo samo pretpostaviti koliko bismo značajnih informacija o Šerifu Arnautoviću saznali da su sačuvani izvještaji prije i nakon 1902. godine.

⁸⁹ ABiH, Fond: Zemaljska vlada (dalje ZV), I. B. kutija 41, izvještaj br. 479.

⁹⁰ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 1208.

⁹¹ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 1043.

⁹² ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 1452.

prilici došla je i na Kurta reda, pa će i on morati na Rašku Goru i to sve radi naroda, da uzdrže bolje, da ne bi počeo popuštati. Kad je onomadne Šerifova kuća na Raškoj Gori izgorila, oni su odmah megju svijet izbacili, kako je to vlada učinila, samo da mu prije ulomi vratom.“⁹³ Ovakvo izvješće ima uporišta, obzirom da je pokret od samog početka nosio karakteristiku međusobnog neslaganja određenih predvodnika, no te razlike u mišljenjima i stavovima su se obično prevazilazile zarad višeg cilja. Svojim djelovanjem i osebujnim karakterom Arnautović je ostavljao specifičan trag, koji mu je osim simpatizera osiguravao i znatan broj kritičara i oponenta. Tokom internacije njegova saradnja sa Srbima došla je do punog izražaja. Svjedočio je kako je u Raškoj Gori imao jela i pića u izobilju, a sve zahvaljujući Srbima. Kada mu je izgorjela kuća u kojoj je boravio, oni su mu sagradili novu.⁹⁴ Bez sumnje srpski pokret je u ovome periodu u Arnautoviću vidio muslimanskog vođu najodanijeg ideji zajedničke akcije usmjerene protiv okupacionih vlasti.

Za vrijeme Arnautovićevog boravka u Raškoj Gori, krajem aprila, pred sudom u Travniku vođen je sudski proces protiv Saliha Kazazovića.⁹⁵ On je bio pripadnik autonomnog pokreta koji je zbog svog proturežimskog djelovanja uhapšen i osuđen. Tokom suđenja pristao je na saradnju sa vladom i pokazao druge pristalice i vođe pokreta.⁹⁶ Ovakav razvoj događaja imao je značajnu ulogu u daljem odnosu vlasti prema Arnautoviću. Pred sami kraj internacije on je pozvan u Travnik na saslušanje. Putujući iz Hercegovine dva dana je proveo u Sarajevu. Tu se sastao sa pristalicama pokreta. Zahvalio se sarajevskoj omladini koja ga nije zaboravila dok je bio interniran, te im je poručio kako se svi moraju nositi poput njega ukoliko ih sudbina dovede u sličnu situaciju. I ovom prilikom pohvalio je Srbe, navodeći kako su ga više posjećivali i dopisivali se s njim od muslimana, te mu donosili razna jela, duhan i novac.⁹⁷ Nakon saslušanja u Travniku Arnautović se uputio ka Raškoj Gori, što znači da se internacija i dalje nastavila, iako je isteklo prvobitno određeno vrijeme. Nezadovoljna odnosom vlasti prema članovima muslimanskog pokreta, prvenstveno Džabiću i Arnautoviću, jedna muslimanska deputacija

---

⁹³ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 1119.

⁹⁴ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 2170.

⁹⁵ Optužnicu i presudu vidjeti u: ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24.

⁹⁶ Kazazović se pravdao kako nije pokazao bivše drugove, već da je vlada pokrenula sudske procese protiv njih bez ikakvog njegovog „pomaganja“, uključujući i proces protiv Šerifa Arnautovića. To je tvrdio uz konstataciju kako je npr. proces protiv Dervišbega Miralema počeo i bio završen prije nego je njegovo suđenje i počelo. Ove izjave usmjerene protiv njega Kazazović je okarakterisao kao potvore i javne klevete. Cijelu „Izjavu“ Saliha Kazazovića v. u: Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 123, 20. 6. 1902-Travnik, str. 309-315.

⁹⁷ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 2133.

boravila je krajem maja 1902. godine u Budimpešti i tom prilikom je Delegacijama predala protest u vidu memoranduma naslovljenog „Gospodi članovima Delegacije austrisko-ugarskog parlamenta“.⁹⁸ U njemu je iskazano žaljenje i nezadovoljstvo zbog novih nasilja bosanske vlade, a bilo je govora i o slučaju Šerifa Arnautovića. U narednom periodu uslijedilo je više saslušanja i privremenih zatvaranja Arnautovića. Bilo je sasvim jasno da se vlast nije zadovoljila internacijom već da aktivno radi na prikupljanju materijala kako bi protiv njega bio pokrenut sudski proces, kojim bi ga, osim potpunog lišavanja slobode, isto tako onemogućila u bilo kakvim daljim akcijama autonomnog pokreta. Pa ipak, pojedine pristalice pokreta nisu bili obeshrabreni ovakvim dešavanjima. Hamdibeg Idrizbegović bio je mišljenja kako „Šerifu ne može ništa naškoditi sud ni vlada i veli[o] baš je to čudo da ga toliko vremena držaše na njegovoj kuli i najposlije ga i zapališe te su zar mislili da će i on iz gorjeti u toj kuli.“⁹⁹ Arnautović je saslušan ponovo početkom avgusta. Ovom prilikom on je iznio kratak historijat pokreta za autonomiju ističući da je bio od prvog dana u njemu. Naveo je način rada u budimpeštanskom uredu koji je, po njemu, bio usmjeren isključivo na pisanju memoranduma i statuta koji su se predlagali vlastima, a nikako na pisanju proturežimskih novinskih članaka i distribuciji istih. Naglasio je kako je bio dopisnikom nekoliko novina, te da odgovara samo za ono što je potpisano njegovim imenom. Istakao je da bosanskohercegovački muslimani nisu protiv Austro-Ugarske monarhije, već da ukazuju i upozoravaju organe vlasti na nepravde koje čine pojedini činovnici.¹⁰⁰ Njegovo zatvaranje izazvalo je reakciju opozicionara. Na sastanku u Kiseljaku raspravljali su kako i na koji način da se zauzmu za Arnautovića. Zaključili su da je najbolje oformiti jedan veći odbor, koji će napisati molbu i odnijeti je caru u Beč, a zatim i nekim delegatima u Budimpeštu. U njoj bi tražili da se Arnautović oslobodi, pošto je prema njihovom mišljenju on nevino proganjen i zatvoren, a sve na osnovu laži koje je izrekao Kazazović.¹⁰¹ O odnosu pristalica muslimanskog pokreta prema njegovoj situaciji zanimljive podatke donosi i izvještaj jednog od konfidenata. U njemu se govori kako su muslimani spremni sakupiti novac i položiti ga kao kauciju za Arnautovića, ukoliko na to pristane vlada. Također, navodi se i sljedeće: „Ako nebude kakove pomoći da ne samo zatvor vrijedi za Šerifa Arnautovića nego da će ih još biti najmanje pedeset

---

⁹⁸ Хаџић, *Борба муслимана за верску и вакуфско-меарифску аутономију*, str. 78; Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 124. Delegaciju su sačinjavali: Salih ef. Alajbegović, Ali-beg Firdus, Ahmetaga Henda, Osman ef. Karahasanović, Derviš-beg Bišćević i Rifat-beg Sulejmanpašić. – Крушевац, *Сарајево под аустро-угарском управом*, str. 318.

⁹⁹ АБН, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4637.

¹⁰⁰ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 133, 8. 8. 1902-Mostar, str. 327-329.

¹⁰¹ АБН, ZV, I.B. kutija 41, izvještaji br. 3112. i br. 4606.

zatvorenih i ondar nebi nikako vrijedilo čuo sam od Salih aga Makejića da imade jedno pismo koje je pisao ekselenc Kućara i spremio Šerifu Arnautoviću u kom je rekao ekselec Kućara Šerifu neka pristupi vladi da će mu dati novaca koliko hoće i vrlo povoljnu činovničku službu i vele da su je već dali u javnosti iznijeti koliko sam mogao vijetiti sve je tužno i žalosno za Šerifa Arnautovića što su ga izgubili.¹⁰² Djeluje sasvim moguće da je vlada pokušavala pridobiti Arnautovića na svoju stranu, osobito ako se uzme u obzir da je takve poteze poduzimala i ranije. Da je, kojim slučajem, u tome naumu uspjela pokret bi bio „obezglavljen“, zainteresiranost i ushićenje borbom među pristalicama bi opala, a to je upravo ono što su okupacione vlasti i htjele. U vrijeme kada je sva pažnja bila usmjerena na ova dešavanja, vlada je mogla putem svojih agitatora širiti dezinformacije među narodom, te na taj način izazvati strah i zabrinutost. Pa ipak, bilo je i onih koji su čvrsto vjerovali u nepokolebljivost Arnautovićevog karaktera i odanost pokretu. Tako je Hadži Muhamed Sahačić bio mišljenja da vlasti čine nepravdu što ga toliko dugo drže pod istragom. Smatrao je da to vlada čini „nebili Šerifu dodijalo pa da rekne pustite me a ja ću biti s vladinu stranu ali to Šerif nikad učiniti neće pa makar ga i glave stalo nek nemisli vlada daće ga ikad predobiti.“¹⁰³ Da je Šerif Arnautović predstavljao vodeću ličnost pokreta za autonomiju, osobito nakon odlaska deputacije na čelu sa Džabićem u Istanbul, zaključuje se na osnovu podataka koji ukazuju kako je njegova sudbina bila glavna tema većine razgovora među simpatizerima pokreta. O njegovim saslušanjima i privođenjima, koja su u tom momentu označavala važan oblik borbe okupacionih vlasti na konačnom gušenju pokreta, u svakodnevnoj komunikaciji uveliko se govorilo. Šerifovi prijatelji i pristalice nadali su se da će iz ove borbe izaći kao pobjednik. Čak šta više, u njegovoj pobjedi gledali su i pobjedu pokreta i nastavak borbe, a u njegovom eventualnom porazu uviđali su mogućnost ogromnih reprekusija i posljedica po cjelokupno muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine. „Ako Šerifa sud dade zatvoriti“, govorio je Zildžo Mehaga, jedan od pristaša pokreta, „nejma od nas ništa more nas Švabo pobiti poklati i šta hoće od nas raditi.“¹⁰⁴ Nadajući se da će procesi protiv njega prestati Arnautović je planirao da, nakon što ga vlasti puste iz pritvora, otputuje u Beograd i tu nastavi svoju djelatnost, tako što bi osnovao jedan islamski politički list i na taj način vodio autonomnu borbu.¹⁰⁵ Međutim, potezi koje je vlada poduzimala nisu mu omogućili takve aktivnosti. Izvještaji o

---

¹⁰² ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4634.

¹⁰³ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4746.

¹⁰⁴ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4635.

¹⁰⁵ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4736.

njegovim saslušanjima redovno su slani ministru Kalaju.¹⁰⁶ U međuvremenu, u Istanbulu je došlo do raskola unutar muslimanske deputacije. Džabić je bio protivnik saradnje sa vlastima i srpskom opozicijom i nije želio rukovodstvo pokreta prepustiti nikome u domovini, dok su drugi članovi zahtjevali da se poduzmu neki konkretniji potezi.¹⁰⁷ Okupacione vlasti u Bosni i Hercegovini nastojale su preko Ahmetage Hende ponovo započeti pregovore oko rješavanja pitanja autonomije. Kada su pojedini muslimani, osobito omladina, čuli za mogućnost novih pregovora bez dopuštenja vođa iz Istanbula, prosvjedovali su kod Hende. Zaprijetili su da neće dati podršku ovim akcijama ukoliko se ne dozvoli da njima prisustvuje i Šerif Arnautović, ističući kako u ekipu okupljenu oko Hende nemaju povjerenja.¹⁰⁸ Činjenica je kako je u ovome periodu značajan dio Arnautovićevih pristalica činila prosrpski orijentisana muslimanska omladina. Njihovi postupci odražavaju percepciju Arnautovića kao istaknutog borca protiv vlasti i stradalnika, koji nije pokleknuo pred konstantnim napadima i terorom. Veliko razočarenje među njima javilo se u decembru 1902. godine kada je Arnautović zatvoren zbog pokretanja sudskog postupka pred Okružnim sudom u Travniku.¹⁰⁹ Ovim činom vlast je pokušala staviti tačku na jednogodišnju borbu koju je vodila protiv njega, nastojeći ga eliminisati iz vodstva pokreta. Izricanjem presude, koje je uslijedilo na proljeće 1903, muslimanski pokret za autonomiju bio je, u značajnoj mjeri, onеспособljen za dalji vid bilo kakve aktivnije i značajnije borbe.

Sudski proces 1903. godine

Okupacione vlasti su, uz instrukcije upućene iz Beča, nepunu godinu dana Šerifa Arnautovića pokušavale eliminisati iz autonomnog pokreta, prvenstveno internacijom a zatim i zatvaranjem i višestrukim saslušanjima. Uvidjevši kako je tokom internacije i u periodima između saslušanja Arnautović značajan dio vremena provodio sa simpatizerima muslimanskog i srpskog pokreta, te na taj način i dalje bio aktivno uključen u dešavanja, vlasti su odlučile protiv njega pokrenuti sudski proces, čiji cilj je bio odvojiti ga u potpunosti od njegovih saradnika. Inkriminirajući dokazni materijal prikupljan je tokom cijele godine, a vlada je osigurala i svjedoke koji su

---

¹⁰⁶ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 151, 18. 9. 1902-Travnik, str. 362-364.

¹⁰⁷ Isto, dok. br. 157, 7. 11. 1902-Carigrad, str. 375-376.

¹⁰⁸ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 3703.

¹⁰⁹ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4638. Arnautović je svojim prijateljima javio kako će biti pušten iz zatvora od 15. do 20. oktobra, na što su oni reagovali sa veseljem, pripremajući mu doček. Da li je ova vijest značila kako će on samo u tome period biti privremeno pušten, ili je spomenuti raspon dana vrijeme u kojem je on napustio zatvor, nije nam poznato. Također, nejasno je da li je Arnautović uopšte bio slobodan prije zatvaranja u decembru, ili je sudski proces samo nastavljen nakon niza saslušavanja tokom godine. Pogledati izvještaj br. 3817.

svjedočili protiv Arnautovića. Proces je vođen pred Okružnim sudom u Travniku. Optužnica je podignuta 14. februara, a glavna rasprava trajala je u periodu 17-22. marta 1903. godine.¹¹⁰ Branitelji Šerifa Arnautovića bili su dr. Dominik Mazzi i dr. Jozo Sunarić. Optuženom se na teret stavljao zločin smetanja javnog mira, jer je „nastojao razdraživati na preziranje i mržnju proti[v] u Bosni i Hercegovini postojećeg načina vladanja, protiv odnošaja ovih zemalja prema austro-ugarskoj monarhiji i protiv državne uprave ovih zemalja.“¹¹¹ On je ovo djelo počinio putem štampanih iskaza i to kroz 12 članaka objavljenih u Zastavi, od kojih je dio odštampan i u brošuri Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini; kroz brošuru Stradanja muhamedanska u Hercegovini i Bosni; kroz brošuru Proganjanje islamskog naroda u Herceg-Bosni.¹¹² Time je, kako se navodi u presudi, „Šerif Arnautović počinio zločin smetanja javnoga mira označen u § 142 st. a). kz, te se toga radi osudjuje po § 142 kz. na kaznu teške tamnice u trajanju od dvije (2) godine dana, u koju mu se kaznu uračunava obzirom na § 95 kz. četiri mjeseca istražnog zatvora, tako da još imade pretrpiti kaznu od 20 mjeseci.“¹¹³ Optužnica protiv Arnautovića značajno je bila zasnovana na svjedočenju Saliha Kazazovića, osobito po pitanju saradnje muslimana i Srba. U njoj je navedeno kako je Arnautović održavao tijesne veze sa Srbima, tačnije sa Jašom Tomićem i dr. Đurđevićem, uz čiju pomoć je sastavio Nacrt statuta koji je nastao po ugledu na Statut karlovačke srpsko-pravoslavne mitropolije. Arnautović je tokom suđenja odlučno pobijao navode optužnice, priznavajući odgovornost samo za ono što je objavljeno pod njegovim ličnim imenom.¹¹⁴ Nakon izricanja presude Kalaj je, istog dana, dobio obavještenje iz Travnika o njenom sadržaju.¹¹⁵ Arnautovićevi pokušaji žalbe preko njegovih odvjetnika na ovakvu odluku ostali su bez uspjeha. Okružni sud u Travniku je odbio njegovu žalbu 9. aprila 1903, a isto je učinio i Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu krajem ovog mjeseca, potvrđujući raniju osudu.¹¹⁶ Kako se ništa više nije moglo učiniti po tom pitanju Arnautović je morao odslužiti kaznu. Bio je upućen u zenički zatvor, gdje se zadržao do početka 1905. godine, kada je pušten na slobodu.

---

¹¹⁰ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24. Presuda protiv Šerifa Arnautovića zapisana je na ukupno 64 stranice. Dio istog dokumenta pohranjen je i u Arhivu Hercegovačko-neretvanskog kantona. Pogledati: Arhiv HNK, Zbirka o Mostaru i Hercegovini, Registar 2, MiH-30.

¹¹¹ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24.

¹¹² U jednoj nepotpisanoj biografiji pogrešno se navodi kako je Arnautović bio osuđen na tri godine teške tamnice zbog 16 članaka objavljenih u Zastavi i zbog brošure Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini. Inače, cijeli dokument karakteriše izuzetno izražena simpatija i pristrasnost autora prema Arnautoviću. Pogledati: HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-1.

¹¹³ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24; Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini*, str. 422.

¹¹⁴ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 131.

¹¹⁵ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 168, 22. 3. 1903-Travnik, str. 394-395.

¹¹⁶ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24.

Interesantne podatke o vremenu koje je proveo zatvoren u Zenici nalazimo u pismu koje je uputio svome prijatelju i zetu Mustafi Sefiću u Mostar. U njemu izražava kako mirno i spokojno podnosi udarce koje mu je zadala sudbina nadajući se da će se članovi njegove porodice i prijatelji dostojanstveno i mirno nositi sa ovakvom situacijom. Zamolio je da mu niko od bliskih osoba ne dolazi u posjetu, jer bi mu takvi susreti donijeli nelagodu i povećali ogorčenje, koje je ipak osjećao zbog izrečene kazne. Govoreći o aktivnostima tokom zatvorskih dana, naveo je: „Ja provodim vrijeme tako da za vrijeme radnički sati pišem, a za vrijeme odmora pomalo čitam i u[tom] dođe vakat spavanju.“ Arnautović je u pismu istakao kako je „fala dragom Bogu u zdravlju sasvim dobro – budi uvjeren zdraviji nego dok bijah na slobodi – a nadam se u svevišnjeg Allaha da ću s vašom hair dovom biti još bolji.“¹¹⁷ U njegovom pisanju prepoznaje se religiozna nota koju odražava stav o sudbinski predodređenoj situaciji u kojoj se našao, kao i nada da će božijim određenjem doći i bolji dani. Okupacione vlasti su Arnautovićevim hapšenjem doprinijele velikoj stagnaciji u razvoju muslimanske opozicione djelatnosti tokom 1903. i 1904. godine. Određene aktivnosti koje su provođene bez istinskih rukovodioca i pronosioca autonomne ideje nisu mogle dati značajnije rezultate. Ako se uzme u obzir da je Džabić već dugo vremena bio izvan zemlje, bez mogućnosti i dozvole da se vrati u nju, onda se hapšenje Šerifa Arnautovića, najradikalnijeg elementa u očima vlasti, može smatrati potpunim obezglavljenjem muslimanskog pokreta u značajnom periodu.

Oživljavanje aktivnosti 1905. godine

Izlazak na slobodu Šerifa Arnautovića krajem januara 1905. godine pozitivno je utjecao na nastavak značajnijih aktivnosti muslimanskog pokreta. Odmah po napuštanju zatvora on je nastavio aktivan rad, koji je bio karakteristika njegove djelatnosti i prije odsluženja kazne. U prvoj polovini godine došlo je do konsolidacije u redovima muslimanske opozicije, a najviše zasluga za takav razvoj situacije pripada Arnautoviću.¹¹⁸ U ovome periodu on je održao niz sastanaka sa predstavnicima muslimana, ali i sa istaknutim ličnostima iz redova Srba. Okupacione vlasti su putem svojih konfidenata bile izvještavane o ovim razgovorima. Arnautović je obilazio Bosnu i u konsultacijama sa lokalnim vođama nastojao ih podstaknuti i pridobiti za svoje stanovište, kako je potrebno inicirati nove pregovore sa vladom.¹¹⁹ Međutim, značajan broj

---

¹¹⁷ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-2.

¹¹⁸ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 818-819.

¹¹⁹ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 185, 22. 2. 1905-Sarajevo, str. 417.

njih nije bio za pokretanje bilo kakvih aktivnosti koje ne bi dobile podršku od deputacije iz Istanbula.¹²⁰ Shodno tome, bilo je potrebno prvenstveno stupiti u komunikaciju sa Džabićem. U pismu koje je on uputio Arnautoviću iz Istanbula navodi se kako je spreman doći u zemlju i podržati inicijativu za ponovnim uspostavljanjem pregovora sa vladom, ali pod uslovom da vlast obeća ukidanje izvanrednih policijskih mjera.¹²¹ Arnautović je ovo vrijeme koristio kako bi ojačao svoj položaj među muslimanima. Koristeći se darežljivošću nastojao je u pojedinim mjestima steći dodatne pristalice pokreta. Njegova dobrotvornost bila je usmjerena ka kiraethanama, kao npr. onoj u Prijedoru gdje je za njene potrebe priložio deset kruna.¹²² Konsolidacija snaga pri obnovljenim aktivnostima demonstrirana je na skupu muslimanskih prvaka u Slavonskom Brodu održanom sredinom aprila 1905. godine. Arnautović je u pismu upućenom dr. Emilu Gavrići, srpskom aktivisti u Ugarskoj, saopštio kako je na ovom sastanku raspravljano o borbi za ukidanje policijskog sistema uprave, ali i o pokretanju muslimanskog lista. Izložio je i moguće poteškoće u provedbi ovoga nauma, prvenstveno što se tiče cenzure štampe.¹²³ Ovi problemi su se mogli riješiti na lahak način i to objavljivanjem članaka, koje bi vlast prepoznala kao sporne, u listovima izvan Bosne i Hercegovine, kao što je to bio slučaj i ranije.

Krajem 1905. godine Arnautović je boravio u Novom Sadu i Beogradu. Prema konfidentskim izvještajima sastao se sa predstavnicima srpske vlade od kojih je tražio novčana sredstva potrebna za izgradnju kuće u Mostaru. Vlada nije mogla da mu udovolji u onoj mjeri koliko je očekivao, ali je uz redovnu mjesečnu platu koju je primao od nje, dobio dodatnih 200 forinti.¹²⁴ Ovi podaci, ukoliko je njihova tačnost u potpunosti vjerodostojna, jasno potvrđuju ono što su Arnautoviću protivnici zamjerali i posebno isticali, nastojeći ga diskreditovati. Njegova privrženost saradnji sa Srbima u Bosni i Hercegovini dovela je do reakcija koje su u sebi

---

¹²⁰ Takav slučaj bio je i sa prvacima iz Donje Tuzle. – Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 186, 21. 3. 1905-Sarajevo, str. 417-418.

¹²¹ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 819. Pod ovim mjerama podrazumijeva se mogućnost hapšenja Džabića prilikom povratka u Bosnu i Hercegovinu, ali i odnos prema drugim članovima muslimanskog pokreta koje je vlast na neki način sankcionisala. Obzirom da je Šerif Arnautović krajem januara 1905. godine pušten iz zatvora, ovi zahtjevi bili su primarno usmjereni na ukidanje internacije Derviš-begu Miralemu, jednom od istaknutih članova muslimanske opozicije, koji je preko dvije godine bio interniran u rodnom selu.

¹²² „Iskaz“, u: *Bošnjak*, god XV, br. 12, 23. 3. 1905, str. 5-6.

¹²³ Tomislav Kraljačić, „Prilog proučavanju veza dr. Emila Gavrića sa političkim pokretima u Bosni i Hercegovini“, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Godina XXVIII-XXX, 1977-1979, Društvo istoričara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979, str. 185-186.

¹²⁴ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 191, 2. 1. 1906-Sarajevo, str. 422-423 i dok. br. 192, 4. 1. 1906-Sarajevo, str. 423-424.

sadržavale optužbe kako je srpski agitator koji radi po instrukcijama iz Beograda. Nema sumnje da su pokreti Srba i muslimana privukli pažnju srpske vlade, koja je u takvim prilikama nastojala ostvariti svoje interese, osobito ako se posmatra širi kontekst odnosa Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine Srbije. U tim okolnostima izgleda vrlo vjerovatno da su istaknuti zagovornici saradnje sa Srbima, kao što je bio Arnautović, imali i određenu finansijsku korist u takvim poslovima. Da bi se nastavile aktivnosti muslimanskog pokreta bilo je potrebno dobiti odobrenje od Džabića ili isposlovati predaju ovlasti rukovođenjem sa njega na članove u domovini. Zbog toga je delegacija, na čelu sa Šerifom Arnautovićem, otputovala u Istanbul u februaru 1906. godine. Nakon dugih pregovora uspjeli su u svome naumu, te su od Džabića dobili dokumenta i punomoć za nastavak autonomne borbe.¹²⁵ Prvi se, početkom aprila, u domovinu vratio Arnautović, kako bi saopštio odlične novosti. Informatori su zabilježili njegovo zadovoljstvo i sreću uspješno preuzetim ovlastima. U razgovoru sa svojim saradnicima kazao je kako je njegova želja ostvarenje potpune sloge sa Srbima, za što su postojali i dobri izgledi, obzirom da se Džabić kao izuzetni protivnik ove saradnje povukao iz vodstva pokreta.¹²⁶ U narednom periodu on je postao glavna tema velikog broja novinskih članaka, prvenstveno objavljenih u Bošnjaku, u kojima se oštrim tonom nastupalo protiv njegove ličnosti. Tako je Arnautoviću zamjerana prosrpska orijentacija, uz opaske da je „srpsko dete“ i „zalutala ovca“. Spočitalavane su mu i neetične radnje prilikom sakupljanja potpisa podrške njemu kao predvodniku muslimana u prethodnom periodu. Isticalo se kako se takva osoba ni u kojem slučaju ne može predstavljati islamskim patriotom i narodnim vođom.¹²⁷ Jednostavno rečeno, članci su izražavali stavove onih koji su bili protivnici Šerifa Arnautovića i njegovog rada. To ne treba da čudi, obzirom da je cijeli muslimanski pokret i dalje imao jake oponente u vidu značajnog dijela vlastima lojalne uleme i inteligencije. Osobito se u ovome periodu isticala grupa oko sarajevskog gradonačelnika Esada Kulovića.

U pravcu rješavanja autonomnog pitanja muslimana djelovalo je, po prvi put, i Zemaljsko vakufsko povjerenstvo, koje je izrazilo želju za skorim iznalaženjem rješenja ovog problema.

---

¹²⁵ U delegaciji su osim Arnautovića bili još i Derviš-beg Miralem, Šemsi-beg Zaimović i Mahmut-beg Džinić. – Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str.187; Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 134-135. Zanimljivo je da je odlazak ove deputacije pozdravljen od strane Bošnjaka, provladinog lista, koji je uz određene zamjerke, istaknuo potrebu konačnog rješenja muslimanskog pitanja. Najveća zamjerka upućena je na sastav deputiraca predstavljajući ih samoprozvanim, a ne realnim, narodnim vođama. U narednom periodu napadi, osobito na Arnautovića, bili su nastavljeni kroz članke ovoga lista. Pogledati: *Bošnjak*, god. XVI, br. 8, 22. 2. 1906, str. 1.

¹²⁶ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 195, 4. 4. 1906-Sarajevo, str. 425-426.

¹²⁷ Pogledati: *Bošnjak*, god. XVI, br. 29, 19. 7. 1906, str. 2; br. 31, 2. 8. 1906, str. 2-3; br. 32, 9. 8. 1906, str. 1; br. 35, 30. 8. 1906, str. 3; br. 37, 13. 9. 1906, str. 2-3.

Ovakvi stavovi provladinih službenika ohrabрили su muslimanski pokret na početak značajnijih aktivnosti. U skladu s tim, može se posmatrati sastanak muslimanskih prvaka iz cijele Bosne i Hercegovine u Slavonskom Brodu održan početkom decembra 1906. godine, na kome je osnovana Muslimanska narodna organizacija.¹²⁸ Izabrano je i rukovodstvo stranke, Egzekutivni odbor, čiji je član postao i Šerif Arnautović, dok je za predsjednika postavljen posjednik iz Livna Ali-beg Firdus.¹²⁹ Nastankom MNO i ovakvim izborom njenog rukovodstva došlo je do pobjede onih snaga unutar pokreta koje su predstavljale i izražavale najpotpunije interese muslimanskih zemljišnih posjednika. U novonastaloj situaciji Arnautović je zadržao svoj položaj unutar vodeće strukture pokreta i novonastale stranke. Bio je potpisnikom poziva upućenog sa sastanka u Slavonskom Brodu svim muslimanima istomišljenicima na novi sastanak u Budimpeštu. Također, nakon održanog skupa u Budimpešti i predaje novog memoranduma državnim odborima ugarskog i austrijskog sabora, Arnautović je potpisnik proglašen kojim se javnost u domovini upoznaje sa poduzetim mjerama.¹³⁰ Po povratku u Mostar njega su na željezničkoj stanici dočekali brojni sugrađani i pristalice pa se iz tog dočeka razvio i svojevrsni narodni bunt i demonstracije. Uz brojne parole i povike „živio narodni prvak Šerif“ Arnautović je održao govor u kome je naglasio kako će on i njegovi drugovi „prije žrtvovati svoju glavu, nego li napustiti započetu akciju.“¹³¹ Krajem januara 1907. godine održana je skupština muslimana grada Mostara, na kojoj je bilo izabrano predsjedništvo mostarskog ogranka MNO. U njemu je kao član participirao i Šerif Arnautović.¹³² Provedene aktivnosti i formiranje MNO među narodom su u značajnoj mjeri naišli na odobrenje i predstavljali su pravi simbol ponovnog buđenja usnule autonomne ideje. U narednom periodu Arnautović je aktivno radio na pridobijanju muslimanskih masa za pokret, što je okupaciona vlast prepoznala i nastojala takve aktivnosti osujetiti.

---

¹²⁸ Više o Muslimanskoj narodnoj organizaciji vidi u poglavlju knjige M. Imamovića: *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 134-149. i radu Adib Đozić, „Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)“, u: *Znakovi vremena*, Vol. 10, br. 35/36, Ibn Sina, Sarajevo, 2007, str. 226-240.

¹²⁹ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 136; Крушевац, *Сарајево под аустро-угарском управом*, str. 320. Osim Arnautovića Egzekutivni odbor činili su: Mahmut-beg Fadilpašić, Ahmed-aga Henda, Abdulah ef. Prešljo, Mahmut-beg Džinić, Husein-beg Cerić, Bakir-beg Tuzlić, Ali-beg Hadžisalihović, Šemsi-beg Zaimović, Osman-beg Pašić, Ali-beg Firdus, Rifat-beg Sulejmanpašić, Derviš-beg Miralem, Bakir-beg Kapetanović, Mehmed ef. Milavić, Vasif-beg Bišćević, Zaim-beg Filipović, Muharem-aga Pašalić. – Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, 1998, str. 25; Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 194.

¹³⁰ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 198, 4. 12. 1906-Slav. Brod, str. 430. i dok. br. 202, 28. 12. 1906-Budimpešta, str. 433.

¹³¹ „Doček Šerif eff Arnautovića“, u: *Musavat*, god. II, br. 2, 11. 1. 1907, str. 5.

¹³² Jasmin Branković, *Mostar 1833-1918. Upravni i politički položaj grada*, UNIVERSITY PRESS-Magistrat, Sarajevo, 2010, str. 138.

Pokretanju novih pregovora između Zemaljske vlade i muslimanskih predstavnika prethodio je odlazak jedne delegacije sastavljene od dijela članova Egzekutivnog odbora u Beč kako bi se sastala sa zajedničkim ministrom finansija Burianom. Ova grupa, u kojoj se nalazio i Šerif Arnautović, otputovala je prvo u Budimpeštu,¹³³ a zatim je u Beču ministru predala jednu predstavku u kojoj su govorili i o prekinutim pregovorima iz 1901. godine. Na ovome sastanku Arnautović je izjavio kako u novim pregovorima trebaju učestvovati samo predstavnici koje je narod izabrao i članovi Vlade, a da učešće članova vakufske komisije treba izostati.¹³⁴ Kao i prethodni i ovi pregovori, vođeni u periodu od 27. juna do 15. jula 1907. godine, završili su bezuspješno.¹³⁵ Arnautović je bio jedan od zastupnika MNO koji je bio dijelom pregovaračke grupe. Zastupao je mišljenje kako prema odredbama šerijata sultan, kao vrhovni poglavar muslimana, ima isključivo pravo postavljanja reis-ul-uleme.¹³⁶ Okupacione vlasti nisu se mogle suglasiti sa stavovima muslimanskih predstavnika, tako da su rasprave i ovoga puta završile bez dogovora.

Novinski napadi na Šerifa Arnautovića u ovome periodu bili su intenzivirani. Bošnjak je vrlo često donosio tekstove protiv njega, u kojima je optuživan da je srbofil kojem uopšte nisu bitni muslimanski interesi. Napadi su bili usmjereni i na Musavat¹³⁷ kojem je Bošnjak spočitavao aktivnu Arnautovićevu promociju. Tako se u jednom tekstu navodi da ovaj „beogradsko-muslimanski“ list nastoji da „Šerifa uveliča makar i lažima.“¹³⁸ Kulminaciju ovih dešavanja predstavlja afera Alipašin most, koju je Mehmed Spahić obznanio i potencirao. Ovaj najveći Arnautovićev protivnik, sa kojim je sukob započeo još početkom djelovanja mostarske

¹³³ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 231, 15. 5. 1907-Sarajevo, str. 462.

¹³⁴ „Auf die Antwort Seiner Excellenz replizierte Šerif ef. Arnautović etwa wie folgt: Sie betrachtet die Worte seiner Excellenz als ausreichende Garantie, doch mit Rücksicht darauf, dass an den Verhandlungen im Jahre 1901 die Mitglieder der Vakuf-Kommission nicht teilgenommen haben, sondern zur Erteilung von Auskünften stets nur in Vakuf-Angelegenheiten versierte Regierungsorgane herangezogen wurden, ferner mit Rücksicht darauf, dass die jetzigen Mitglieder der Vakuf-Kommission bei der Bevölkerung im schlechten Rufe stehen, dass zwischen ihnen und den Mitgliedern der Vakuf-Kommission ein Gegensatz bestehe, müssen sie, wie schon Alibeg Firdus angedeutet, aus prinzipiellen Gründen darum bitten, dass an den Verhandlungen nur die vom Volke bestimmten Personen und Regierungsfunktionäre teilnehmen.“ – Isto, dok. br. 235, 7. 6. 1907-Beč, str. 477.

¹³⁵ Isto, dok. br. 255, 17. 7. 1907-Sarajevo, str. 500-502. O ovim pregovorima detaljnije v. u: Muslimanske konferencije 1907. godine. Stenografski zapisnik održanih sjednica. Prijepis. Sveučilišna biblioteka u Zagrebu. Rukopisna zbirka.

¹³⁶ Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 260.

¹³⁷ Musavat je predstavljao organ, tj. glasilo, Muslimanske narodne organizacije. Izlazio je u Mostaru od 1906. do 1909. i u Sarajevu od 1909. do 1911. godine. – Đorđe Pejanović, *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1961, str. 51. Musavat je veoma često stajao u Arnautovićevu odbranu osuđujući pisanja protiv njega u Bošnjaku, Osvitu i drugim listovima. Obzirom da je Arnautović bio član Egzekutivnog odbora MNO ovakav stav uredništva bio je sasvim očekivan. Do ovog zaključka došli smo analizom više brojeva Musavata.

¹³⁸ „Neka se vidi“, u: *Bošnjak*, god. XVII, br. 4, 24. 1. 1907, str. 3.

Kiraethane, optuživao ga je u svojim člancima za nemoralne radnje koje su se prema njegovim iskazima dešavale na Alipašinom mostu. Naime, Spahić je optužio Arnautovića da je u jednoj srpskoj gostionici obeščastio nevinu muslimansku djevojku i takvu je ostavio samu, nakon čega su i Srbi iz tog objekta počinili isti vid nasilja.¹³⁹ Smatrajući da je ugled i čast islama narušena, te da je Egzekutivni odbor direktni krivac za ove nemoralne postupke, Spahić je uputio pismo Alibegu Firdusu. U njemu je iznio niz sličnih optužbi na račun drugih članova Odbora, pa čak i samog Firdusa, i zahtijevao da se Arnautović isključi iz članstva, nazivajući ga „niski karakter i islamski ubojica“. Naveo je da, ukoliko se protiv Arnautovića ne poduzmu ove mjere, Egzekutivni odbor u cjelosti smatra „sukrivcima onog sramnog djela“, zatim „ubojicama islamskog rza i namusa“, te „moralnim propalicama“.¹⁴⁰ Na ove prozivke i optužbe reagovao je Egzekutivni odbor u svome saopštenju koje je štampano kao prilog Musavatu. U njemu se između ostalog navodi da „koga goć zlotvori, notorno poznati špijuni, hizmećari i plaćenici à la pekmez ef. [Mehmed Spahić, o.a.] najviše napadaju, taj baš zaslužuje svako povjerenje naroda. I zbilja, koliko goć ta rulja grdi i napada Šerifa, Šerif je sve više i više omiljen kod naroda i uživa sve više narodnog povjerenaja [povjerenja, o.a].“ U tekstu se navodi i sljedeće: „Znamo da je pekmez-efendija propalica i vjerska i svjetska; znamo da je on činio ono, što nije nikakav ni ćafir, a kamoli nazovi muslim činio; znamo, da je poznat po cijelom svijetu kao stvor bez poštenja, bez karaktera, bez rza i namuza; znamo da je notorni lažac i klevetnik – pa opet se čudimo, kako je taku i toliku laž mogao izvaliti.“¹⁴¹ Reakcija Egzekutivnog odbora bila je očekivana. Spahić je bio osoba sa vrlo promiskuitetnom karijerom, tako da njegov ugled u društvu i nije bio toliko značajan. Bošnjak je, gotovo uvijek, u napomeni naglašavao kako su stavovi izrečeni u članku isključivo mišljenje Spahića, a ne i uredništva. Pa ipak, dajući mu medijski prostor, list je omogućavao napade i teške optužbe na račun muslimanskih predvodnika, a osobito Šerifa Arnautovića. Ova afera nije izazvala, osim interesovanja među narodom, naročite probleme ili promjene u Arnautovićevom djelovanju. On je nastavio kao član Odbora sa aktivnostima na rješavanju pitanja autonomije. Njegovo učešće zabilježeno je i prilikom preuzimanja društva Gajret od strane Egzekutivnog odbora početkom jula 1907. godine. Na, do tada najvećoj skupštini ovog društva, izglasano je na prijedlog Šerifa Arnautovića, novo rukovodstvo koje su

---

¹³⁹ Spahić Mehmed Salim, bez naslova, *Bošnjak*, god. XVII, br. 41, 10. 10. 1907, str. 1-2.

¹⁴⁰ Spahić Mehmed Salim, *Otvoreno pismo Alibegu Firdusu kao predsjedniku eksekutivnog odbora! Prilog "Bošnjaku" br. 43.* (*Bošnjak*, god. XVII, br. 43, 24. 10. 1907, prilog uz broj)

¹⁴¹ GHB, ZRDA, A 44-B.

činile pristalice MNO; obzirom da su na tom skupu bili većina; čime je stara uprava sastavljena od vladi lojalnih osoba prestala vršiti svoju funkciju.¹⁴² Protivnici MNO, tzv. napredni muslimani, smatrali su kako je zahvaljujući Šerifovom prijedlogu u glavni odbor izabrana prosrpski orijentisana grupa ljudi.¹⁴³ Preuzimanjem vodstva nad ovim društvom MNO je i na ovome polju pokazala svoju nadmoć nad ostalim grupacijama koje su bile zastupljene među muslimanima. Egzekutivni odbor i dalje je aktivno radio na pitanju autonomije, što je dovelo do pokretanja novih pregovora početkom 1908. godine.

Završni pregovori sa Zemaljskom vladom

Krajem 1907. godine ministar Burian primio je u Beču delegaciju Egzekutivnog odbora, u kojoj je bio i Arnautović, kako bi dogovorili nove pregovore.¹⁴⁴ Oni su započeli u januaru naredne godine. Oprečni stavovi Zemaljske vlade i muslimanskih predstavnika odmah su došli do izražaja na pitanju prava imenovanja reis-ul-uleme. Zabilježena je rasprava između barona Benke i Šerifa Arnautovića, muslimanskog zastupnika u ovoj anketi. Benko je izjavio kako je u Bosni i Hercegovini samo jedan gospodar i vladar, a to je Franjo Josip I, i da oni koji njemu nastoje uskratiti vladarska prava; između ostalog i postavljanje reis-ul-uleme; ne zaslužuju da učestvuju u ovim pregovorima. Na ovu Benkovu izjavu odgovorio je Arnautović navodeći kako muslimanski zastupnici smatraju da je Sultan pravi suveren Bosne. Njemu kao halifi i suverenu pripada duhovno pravo, dok je Berlinski ugovor Caru dao samo administrativno pravo.¹⁴⁵ Benko je optužio Egzekutivni odbor, a osobito Arnautovića, kako kroz raspravu u čisto vjerske stvari žele uvući i državno-pravna pitanja.¹⁴⁶ Ipak, sklopljen je dogovor da se o pitanju Menšure sačeka stručno mišljenje šejh-ul-islama iz Istanbula i da se ono, kao najvalidnije, prihvati. Sjednice su održavane u narednih četiri mjeseca, a raspravljalo se, između ostalog, i o ekonomskim i agrarnim pitanjima. U raspravama oko reorganizacije šerijatske sudačke škole i šerijatskih sudova Arnautović je vrlo oštro nastupao i nije htio odstupiti od svojih stanovišta. Zastupao je

---

¹⁴² Ibrahim Kemura, „Preuzimanje »Gajreta« od strane Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne organizacije 1907. godine“, u: *Prilozi*, god. XIV, br. 14/15, Institut za istoriju, Sarajevo, 1978, str. 215-216; Isti, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986, str. 50. Provladin „Bošnjak“ prokomentarisao je izbor novog rukovodstva, navodeći da izabrani članovi nisu odgovarajući, te da je sasvim izgledno kako je Šerifov prijedlog ranije dogovoren, obzirom da nije postojao nijedan drugi suprotstavljeni. Više v. u: „Gajretova skupština“, u: *Bošnjak*, god. XVII, br. 28, 11. 7. 1907, str. 3.

¹⁴³ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 250, 11. 7. 1907-Sarajevo, str. 493.

¹⁴⁴ Isto, dok. br. 265, 9. 12. 1907-Beč, str. 237.

¹⁴⁵ Хаџић, *Борба муслимана за верску и вакуфско-меарифску аутономију*, str. 90

¹⁴⁶ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnja-politički razvitak*, str. 142.

mišljenje kako novi statut, ukoliko se postigne dogovor, treba regulisati samo listu predmeta koji će se izučavati. Na taj način, ne ulazeći u predmetnu literaturu, omogućit će se muslimanskim učenicima učenje iz novih i savremenih udžbenika koji se budu publikovali. U protivnom, ako se odrede i u statut zavedu i knjige, kako je predlagano, učenici će ispaštati, iz razloga što bi svaka promjena zahtjevala intervenciju vlasti, odnosno izmjene statuta. Kako do toga ne bi moglo doći efektivno i brzo, Arnautović je smatrao da se nove i bolje knjige trebaju uvrštavati u kurikulum od strane Ulema medžlisa, kao vrhovne nadzorne vlasti škole.¹⁴⁷ Tokom razgovora o Vrhovnom šerijatskom sudu Vlada je predlagala da, osim muslimana, u njemu participiraju i nemuslimani iz Vrhovnog (građanskog) suda. Arnautović je reagovao sljedećim iskazom: „Ja sam protivan tome prijedlogu: moje je mišljenje, držim opravdano, da u vrhovnom šerijatskom sudu budu samo muslimani. Što ima gajri musliman u vrhovnom šerijatskom sudu raditi, samo svjedok biti, gubiti vrijeme i primati džabe plaću, kad neima pojma o zakonu niti o vjeri; ja sam za to, pošto je vrhovni šerijatski sud muslimanska ustanova, radi samo po muslimanskom vjerskom zakonu, neka budu njegovi članovi samo muslimani. Kad se raspravlja na okružnom sudu o vakufskim stvarima, da se pozovu šerijatski sudci kao virilni votanti, o tome gospoda od vlade nedaju niti progovoriti, za to je sasvim opravdano, da mi kažemo: što će nemusliman u vrhovnom šerijatskom sudu? Imam [još] to odgovoriti, ako se budu gajri muslimani mješali u ustrojstvo vrhovnog šerijatskog suda, da ja i moje društvo se nećemo zadovoljiti, nego raditi dok istjeramo zadnjeg gajri muslimana.“¹⁴⁸ Iz ove izjave vidi se Arnautovićev jasan stav i istrajno zadržavanje na postavljenim principima autonomne borbe. Njegovom ugledu u narodu i dalje je aktivno doprinio Musavat.¹⁴⁹ Dok su se odvijali spomenuti događaji sve izglednije je bilo ostvarenje austro-ugarskih namjera da okupirane pokrajine potpuno i definitivno inkorporira u svoju

---

¹⁴⁷ GHB, Arhiv Islamske zajednice-Zbirka Džemaludin Čaušević (dalje AIZ-DŽČ), DZ C-5-57/1908.

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Jedan kratki članak navodi: “Narodni predstavnik za grad Mostar i član Eksekutivnog Odbora Muslimanske Organizacije, g. Šerif ef. Arnautović bavio se ovih dana svojim privatnim poslovima u Mostaru. G. Arnautović je u utorak ponovo otputovao u Sarajevo da sa svojim drugovima nastavi patriotski rad na dobru narodu i sreći domovine! (podvukao a.)” – “Bavio se u Mostaru”, u: *Musavat*, god III, br. 13, 27. 3. 1908, str. 3. S druge strane Bošnjak je, sasvim suprotno, i dalje istupao protiv Arnautovića, potencirajući njegovu saradnju sa Srbima i njegovu ličnu finansijsku korist. U jednom kratkom članku navodi se: “Šerif je neki dan u jednom društvu rekao, kako se čudi da ga »Bošnjak« tako dugo ne spominje, pa je između ostalog naglasio, da će hotimično otići 2-3 dana u Biograd, samo da »Bošnjak« odatle izvede kojekakve »budalaste« planove, kojim će se on smijati. Znamo mi za to, Šerife, da ti gledaš pripremiti teren, pa kad poslije »s poslom« odeš u Biograd, da se moreš braniti da si »Bošnjaku« zainad išao. Zatrebalo je što god, a?...” – “Šerif je neki...”, u: *Bošnjak*, god. XVIII, br. 6, 13. 2. 1908, str. 3. Na drugom mjestu navodi se kako “ovdašnji svijet ne drži do njega [Arnautovića, o.a.] kolik do pišljiva boba.” – “Nečuvena drzovitost”, u: *Bošnjak*, god. XVIII, br. 11, 19. 3. 1908, str. 3.

državnu zajednicu. Provođenje ovih planova, tj. aneksija Bosne i Hercegovine, uveliko je utjecalo i na skoro rješavanje autonomnog pitanja.

Muslimanska i srpska opozicija početkom septembra 1908. godine predale su memorandum ministru Burijanu na Ilidži kod Sarajeva, u kojem su tražili ustav za Bosnu i Hercegovinu bez rješavanja njenog državno-pravnog položaja. Time je ozvaničena zajednička ustavna akcija.¹⁵⁰ U isto vrijeme u Tešnju je pokrenuta akcija prikupljanja potpisa protiv eventualne aneksije Bosne i Hercegovine. O ovim aktivnostima je obavještena i Zemaljska vlada u Sarajevu od strane lokalnog kotarskog upravitelja. On je u svome izvještaju naveo kako su uputstva za ovu inicijativu došla od Egzekutivnog odbora, tačnije Šerifa Arnautovića i Ali-bega Firdusa.¹⁵¹ Vrlo brzo desilo se ono što se znatno vrijeme i naslućivalo. Austro-Ugarska je proklamovala aneksiju Bosne i Hercegovine 7. oktobra 1908. godine. Ova vijest dočekala je u Budimpešti zajedničku srpsko-muslimansku deputaciju, koja se bila uputila na održavanje Delegacija, i sasvim očekivano izazvala je njenu reakciju. Protest protiv ove odluke, napisan u obliku proglašenja narodu, potpisali su svi prisutni predstavnici, a među njima i Šerif Arnautović.¹⁵² U međuvremenu stiglo je od šejh-ul-islama kompromisno rješenje, prema kojem bi hodžinska kurija predlagala trojicu kandidata za reisa, Car bi izabrao jednog od njih, a šejh-ul-islam bi mu uručio dekret o imenovanju. Nakon aneksije Monarhija više nije imala potrebu da sprečava bilo kakve vjerske veze između bosanskih muslimana i Istanbula. Vlada je pristala da menšuru izdaje šejh-ul-islam, jer je u novoj situaciji to pitanje izgubilo državno-pravni i politički značaj. Sredinom decembra 1908. došlo je do konačnog redigiranja autonomnog statuta za što je bila zadužena komisija sastavljena od predstavnika Zemaljske vlade i Egzekutivnog odbora.¹⁵³ Kod većine muslimana se nakon aneksije javila nedoumica oko daljnjeg ostanka u domovini. Očekivale su se određene upute od osmanskih vlasti. U takvim okolnostima Šerif Arnautović oputovao je zajedno sa Ali-begom Firdusom u Istanbul u januaru 1909. godine.¹⁵⁴ Tamo je Arnautović razgovarao sa više političara i zastupnika osmanskog parlamenta. Njihove preporuke

---

¹⁵⁰ Adnan Jahić, „Bošnjaci i aneksija Bosne i Hercegovine“, u: *The Shared History-Nations, States and Diasporas of the former Yugoslavia*, Institute for Historical Justice and Reconciliation-Centar za istoriju, demokartiju i pomirenje-Fakultet za evropske pravno-političke studije, Sremska Kamenica, 2010; korišteno i citirano prema: https://chdr-ns.com/pdf/documents/srkamenica2009_adnan_jahic.pdf, str. 2-3.

¹⁵¹ Adnan Jahić, *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju i Bošnjački institut-Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zagreb-Sarajevo, 2014, str. 27.

¹⁵² Хацић, *Борба муслимана за верску и вакуфско-меарифску аутономију*, str. 122-124.

¹⁵³ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 143.

¹⁵⁴ „Na putu u Carigrad“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 5, 29. 1. 1909, str. 3.

bile su da je potrebno zauzeti korektan i lojalan odnos prema austrijskoj upravi. Savjetovali su muslimanima da prekinu sve veze sa Srbima i da ne napuštaju Bosnu i Hercegovinu.¹⁵⁵ Na proljeće došlo je konačnog rješenja autonomnog pitanja. Car je 15. aprila 1909. sankcionisao „Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini“, a on je stupio na snagu 1. maja iste godine. Time je formalno-pravno okončana dotadašnja borba muslimana za uspostavu vjerske i vakufsko-mearifske autonomije.¹⁵⁶ Šerif Arnautović je tokom svih ovih deset godina autonomne borbe bio jedna od vodećih ličnosti, propagator i pronositelj glavnih aktivnosti, a okupacione vlasti su smatrale da je „glava i duša pokreta“.¹⁵⁷ Iako formalno nikada nije bio prvo ime među muslimanima u ovome periodu; u prvom dijelu pokreta bio je to muftija Džabić, a u drugom predsjednik Egzekutivnog odbora MNO Ali-beg Firdus; Arnautović je bez sumnje bio najmarkantnija ličnost koja je, bez obzira i na oponente među pristalicama autonomije, dala značajan doprinos u ovim procesima. Njegovo političko progonstvo, internacija i zatvor učinili su ga simbolom okupacionog terora nad bosanskohercegovačkim muslimanima, a on je to uz sve svoje sposobnosti i osebujan karakter, znao na najbolji način iskoristiti kako bi stekao položaj narodnog vođe, istrajnog borca i stradalnika. U narednom periodu on je, kao vakufsko-mearifski direktor, bio na čelu veoma važne ustanove i, kao takav, na tom polju djelovanja ostavio je specifičan trag.

---

¹⁵⁵ Jahić, *Bošnjaci i aneksija Bosne i Hercegovine*, str. 13.

¹⁵⁶ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 900; Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, str. 374; Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 143-144; Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 191.

¹⁵⁷ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24.

III. Na čelu vakufsko-mearifske uprave (1909-1919)

Izbor za vakufsko-mearifskog direktora

Po okončanju desetogodišnje autonomne borbe, donošenjem Statuta, obrazovala se organizaciona struktura islamske zajednice koja je omogućavala šire učešće njenih pripadnika u rješavanjima određenih pitanja. Bila je to idealna prilika da se na odgovarajuće pozicije u organima vakufsko-mearifske uprave postave isključivo pristalice MNO, kako je to zaključio i kao zvanični stav objelodanio Egzekutivni odbor.¹⁵⁸ U takvim okolnostima dolazi do iznenađujućeg događaja u karijeri Šerifa Arnautovića, koji je početkom juna 1909. godine javno obznanio da se povlači iz javnog i političkog života. On je na adrese više novina uputio pismo u kome je obrazložio koji su razlozi uzrokovali takvu njegovu odluku. Obavijestio je javnost kako se još od čina aneksije nije slagao sa predstavnicima MNO i predstavnicima Srba. Smatrao je kako je trebalo zauzeti oštriji stav kakav je karakterisao njihovu dotadašnju višegodišnju borbu. Osobito ga je razočarala ravnodušnost stanovništva prema ovakvom razvoju događaja. Iako je njegov potez došao nakon što je srpska delegacija posjetila ministra Buriana, čime je prestalo opoziciono djelovanje Srba i što je dovelo do prekida njihove saradnje sa Arnautovićem,¹⁵⁹ ipak je proglašenje okružnog predstojnika Pitnera počasnim građaninom više hercegovačkih gradova predstavljalo najvažniji razlog ovog povlačenja. Arnautović je bio razočaran ovakvom odlukom gradskih vijeća, navodeći da je za vrijeme službovanja ovog austrijskog predstojnika učinjeno mnogo zla hercegovačkim muslimanima; počevši od pokrštavanja Fate Omanović; te da je dotični bio simbol svega onoga protiv čega je bila pokrenuta opoziciona djelatnost. Protiv ove odluke pokušao je organizovati javne proteste, ali bezuspješno. Podrška sugrađana je izostala. Stoga Arnautović u pismu navodi i sljedeće: „Ja sam time potpuno desavuiran. Desavuiran od svojih izbornika, od naroda, za kojeg sam se deset godina malom-džanom izvrgavao najvećim opasnostima – pa stoga evo ovim javnim putem polažem zastupnički mandat narodu, koji mi ga je dao i povlačim se potpuno sa političkog polja.“¹⁶⁰ Iako je Arnautović apelirao na sve novinare, osobito muslimanske, i zamolio da ne komentarišu ovu njegovu odluku, Bošnjak je donio članak u kome piše kako izrečeni navodi nisu

¹⁵⁸ UNSA-IZH, *Vjerske zajednice i politička zbivanja*, str. 903.

¹⁵⁹ Ispred MNO Šerif Arnautović je oštro reagovao na priznanje aneksije od strane Srba. Javno je zatražio od Danila Dimovića, člana srpske delegacije, da se izjasni o svojoj misiji u Beču. Arnautovića je ovakav potez ponajviše razočarao i uvrijedio obzirom da je bio izraziti pristalica saradnje sa Srbima u držanju čvrstog opozicionog kursa prema vlasti. – Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 201.

¹⁶⁰ „Šerif-politički mrtvac“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 24, 12. 6. 1909, str. 2-3; „Ne mogu dalje“, u: *Musavat*, god. IV, br. 20, 12. 6. 1909.

istiniti, te da je ostavka rezultat udaljavanja naroda od Arnautovićeve ideje saradnje sa Srbima.¹⁶¹ Ovo pismo nije izazvalo reakciju samo kod protivnika, već i među pristalicama Šerifa Arnautovića, koji su smatrali kako je njegova djelatnost izuzetno potrebna. Nakon par mjeseci on je, udovoljavajući molbama svojih prijatelja, objavio članak u kome je naveo kako se opet vraća među „narodne redove“.¹⁶²

Promjena prvobitne odluke o potpunom povlačenju iz javnog života može se posmatrati u kontekstu priča koje su kao eventualnog vakufsko-mearifskog direktora navodile upravo Arnautovića. Naime, u drugoj polovini 1909. godine provedeni su izbori za organe vjerske i vakufsko-mearifske uprave. Bošnjak je i prije ovih izbora donio informacije kako se priprema teren za kandidaturu Šerifa Arnautovića na ovu poziciju.¹⁶³ U međuvremenu, netrpeljivost između uredništva Bošnjaka i Arnautovića doživjela je kulminaciju na kaznenoj raspravi pred kotarskim sudom u Sarajevu. Urednik Filipović optužio je Arnautovića za klevetu, a nakon završene rasprave izrečena je osuda kojom je tuženi kažnjen kaznom od deset dana zatvora.¹⁶⁴ Ove okolnosti nisu osobito utjecale na njegov skori izbor na mjesto vakufsko-mearifskog direktora. Sa 16 glasova za; naspram 10 koje je osvojio Safvet-beg Bašagić i jednog koji je pripao Derviš-begu Miralemu; Arnautović je 23. novembra 1909. godine na sjednici Vakufsko-mearifskog sabora izabran na ovu važnu funkciju.¹⁶⁵ Ovakav odnos glasova članova sabora pokazao je postojanje svojevrsne podijeljenosti unutar muslimanske opozicije, obzirom da je čak deset članova sabora dalo svoj glas Bašagiću, a ne predstavniku MNO Arnautoviću. To je jasan pokazatelj kako je Arnautović unutar same stranke kojoj je pripadao imao jaku grupu oponenta, koji nisu bili saglasni sa njegovim izborom na mjesto prve osobe vakufske uprave. Najveće negodovanje ovakvom odlukom dolazilo je od naprednih muslimana, stranačkih protivnika MNO. Jedan takav protest došao je i od napredne muslimanske akademske omladine iz Beča. U njemu su napadnuti sabornici koji su, prema njihovim riječima, ovakvim izborom omogućili nastavak razdora i nesloge među muslimanima čiji je uzročnik bio Arnautović. Također su mu

---

¹⁶¹ „Ne mogu dalje“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 25, 25. 6. 1909, str. 2.

¹⁶² „Opet se vraća“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 37, 17. 9. 1909, str. 5.

¹⁶³ „Fotografija Hasana Hodžića“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 36, 10. 9. 1909, str. 2.

¹⁶⁴ „Šerif Arnautović-osugjen“, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 42, 29. 10. 1909, str. 2.

¹⁶⁵ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 460; Ahmed Mehmedović, *Upravljanje vakufima u BiH 1847-2017*, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 2017, str. 262; “Kakvi je prvi početak” i “Vakufski direktor”, u: *Bošnjak*, god. XIX, br. 46, 26. 11. 1909, str. 1-2.

zamjerali da ne posjeduje odgovarajuće svjetovno i vjersko obrazovanje za ovu poziciju.¹⁶⁶ Funkcija vakufskog direktora, osim društvenog položaja, omogućavala je znatne finansijske podobnosti.¹⁶⁷ Ta činjenica predstavljala je dodatni motiv naprednjacima za napade na Šerifa Arnautovića.

U narednom periodu došlo je do priznanja aneksije od strane MNO, obzirom da je uvidjela kako je za njeno legalno djelovanje u budućem ustavnom periodu potrebno priznavanje habsburškog suvereniteta nad Bosnom i Hercegovinom. Delegacija u kojoj je bio i Arnautović posjetila je 10. februara 1910. godine civilnog adlatusa Benka i zemaljskog poglavara Varešanina, te priznala aneksiju i izrazila lojalnost dinastiji.¹⁶⁸ Ovaj čin doveo je do još većeg nezadovoljsva usmjerenog prema Arnautoviću, čak i od onih koji su bili njegove dugogodišnje pristalice, a koji se u novonastalim okolnostima nisu mirili s izvršenom i od MNO priznatom aneksijom. Husaga Ćišić je o njemu napisao sljedeće: „Po mom dubokom osvjedočenju negdašnjem Šerifu nije niko bio ravan u nas, ni jedan se narodni borac ne može s njime usporediti. Tako, ja o Šerifu broj 1 imam dobro mišljenje, dok o Šerifu broj 2 imam posve suprotno mišljenje onome gore. Tim više se ustalilo moje hrđavo mišljenje o Šerifu broj 2 kod mene, što sam imao prilike da se osvjedočim, da su njegovi ispadi posljednjega datuma [izjava „Ne mogu dalje“, o.a.] poticali iz pukog inada i osvete proti 'Narodovcima' i da je on svjesno pravio nepodobštine našem narodu, samo da se svojim protivnicima što više osveti. Postavio se je na vladinu stranu i aminajući desno i lijevo sramotio sebe i svoj narod. Ta ako je baš bilo potrebno da se neko i od muslimana nadmeće sa ondašnjim vodstvom 'Srp. narod. organizacije' u iskazivanju preduboke lojalnosti i odanosti austrijskome ćesaru i t.d., zar je tu baš morao biti Šerif Arnautović.“¹⁶⁹ Sasvim je očekivano nerazumijevanje promjene Arnautovićevog političkog diskursa, osobito ako se uzme u obzir slika oštrog opozicionara koja je o njemu stvarana godinama. Zemaljski ustav, koji je proglašen vrlo brzo nakon priznanja aneksije od strane MNO, omogućio je Arnautoviću da u narednom periodu, uporedo sa direktorskom pozicijom, politički angažman nastavi i kao zastupnik u Bosanskohercegovačkom saboru.

---

¹⁶⁶ „Protest društva islamske akademske napredne omladine 'Svijesti' u Beču“, u: *Bošnjak*, god XIX, br. 48, 10. 12. 1909, str. 1.

¹⁶⁷ Šerif Arnautović je kao direktor primao ukupnu platu u iznosu od 8 240 kruna. – Šerif ef. Arnautović, *Samostalni vakufi*, Štamparija “Naroda”, Sarajevo, 1913, str. 3.

¹⁶⁸ Jahić, *Bošnjaci i aneksija Bosne i Hercegovine*, str. 14; Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom*, str. 192; Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 202.

¹⁶⁹ Zečević, *Husein Ćišić i Šerif Arnautović*, str. 95.

Djelatnost u Saboru (1910-1914)

Deset dana nakon priznavanja aneksije od strane MNO, svečano je u velikoj dvorani Zemaljske vlade u Sarajevu proglašen Ustav za Bosnu i Hercegovinu. Ovome činu prisustvovala su sve istaknutije ličnosti, a proglašenje je izvršio zemaljski poglavar Varešanin.¹⁷⁰ Ustav i njegovi prateći zakoni uveli su u politički život zemlje nove institucije, između ostalih i Sabor. Vrijeme između proglašenja Ustava i početka rada Sabora u junu 1910. godine, obilježila je posjeta cara i kralja Franje Josipa I Bosni i Hercegovini. Obznana careve posjete izazvala je pozitivne reakcije među muslimanskim predstavnicima. Vakufski direktor Arnautović izjavio je kako je ova vijest izazvala veliku radost među muslimanima. Smatrao je kako je to idealna prilika da se car uvjeri u lojalnost i odanost dinastiji.¹⁷¹ Vladarev dolazak trebao je proći besprijekorno, tako da se pripremama i organizaciji događaja pristupilo temeljito i adekvatno. Arnautovićevi suparnici i u ovim aktivnostima javno su izražavali kritike usmjerene protiv njega. Hrvatski dnevnik i Srpska riječ u svojim tekstovima zamjerali su Arnautovićevim pristalicama, koje su nazivali Šerifovci, da u okviru priprema za dekoraciju grada zanemaruju „naše zastave“, te da grad izgleda „kao neko provincijsko mjesto u Madžarskoj“.¹⁷² Nesuglasice između MNO i Samostalne stranke došle su do izražaja i na skupštini građana Sarajeva, koja je trebala da izglasa prošireni građanski odbor za doček cara. Henda i Arnautović zahtijevali su da se u odbor biraju samo predstavnici MNO, obzirom da oni predstavljaju istinske narodne predstavnike, nakon čega je došlo do verbalnog sukoba članova dvaju muslimanskih stranki. Kako se dogovor nije mogao postići skupština je prekinuta.¹⁷³ Za vrijeme carevog boravka u Sarajevu Arnautović je, kao vakufski direktor, zauzimao važno mjesto u protokolu. Prilikom posjete Begovoj džamiji, na ulazu u harem, on je dočekao vladara i zaželio mu dobrodošlicu. Zatim ga je proveo kroz dvorište do ulaza u džamiju, gdje su se nalazili reis-ul-ulema i članovi medžlisa, nakon čega su svi zajedno ušli unutra i prisustvovali dovi koju je reis proučio za carevo zdravlje.¹⁷⁴ Četvrtog dana posjete, nakon svečane večere, car je obavio razgovor sa Šerifom Arnautovićem. Izrazio je svoje zadovoljstvo dotadašnjim boravkom u Sarajevu, navodeći kako ga je ova posjeta podmladila.

---

¹⁷⁰ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnja-politički razvitak*, str. 212-213.

¹⁷¹ Zijad Šehić, *U mojoj Bosni. Povodom stogodišnjice posjete cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini od 30. maja do 4. juna 1910*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, str. 15.

¹⁷² Amir Duranović, „Historijska 1910. godina. Pogled u sarajevsku štampu“, u: *Historijska traganja*, br. 7, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011, str. 47. i 62.

¹⁷³ „Nemio dogagaj“, u: *Bošnjak*, god. XX, br. 21, 28. 5. 1910, str. 1-2.

¹⁷⁴ Zijad Šehić, „Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa 1910. godine“, u: *Godišnjak BZK Preporod*, Godina IX, BZK „Preporod“ Sarajevo, Sarajevo, 2009, str. 210-211.

Posebno je istakao kako ga je najviše dojmio lijep prijem u Begovoj džamiji.¹⁷⁵ Za vrijeme boravka u Sarajevu car je potpisao reskript o početku rada Sabora. Prema članu 22. Zemaljskog ustava, uz birane članove, postojali su i članovi Sabora po položaju, odnosno virilisti, a među njima i vakufsko-mearifski direktor.¹⁷⁶ Zahvaljujući ovoj odredbi Arnautović je u naredne 4 godine rada Sabora bio njegov aktivni član.¹⁷⁷ Temperamentni karakter i oratorsko umijeće omogućili su Arnautoviću zapaženo parlamentarno djelovanje, o čemu je i štampa redovito izvještavala.

Početak rada Sabora obilježila je mirna i dostojanstvena atmosfera. Uspostavljanje poslaničkih klubova i izbor predstavnika za članove Zemaljskog savjeta i saborskih odbora proteklo je sporazumno i tolerantno. Iako nije bio predsjednik muslimanskog kluba Šerif Arnautović je predstavljao najutjecajnije ličnosti od svih muslimanskih poslanika. Kako je vrijeme odmicalo, tako se usložnjavala i situacija u djelovanju Sabora, pa su rasprave vođene žustrije, vrlo često na neparlamentaran način. U proljeće 1911. došlo je do formiranja koalicije između muslimanskog kluba i hrvatskih stranaka, što je izazvalo raskol među muslimanskim poslanicima i rezultiralo napuštanjem kluba od strane nekoliko pripadnika MNO. Ovakav razvoj događaja nije narušio vodeću muslimansku poziciju ove stranke, koja je na izborima za Sabor odnijela apsolutnu pobjedu. Vrlo brzo došlo je i do početka pregovora sa Muslimanskom samostalnom strankom oko ujedinjenja sa MNO, a jedan od pregovarača bio je i Arnautović.¹⁷⁸ Polovinom avgusta 1911. došlo je do formiranja nove muslimanske stranke pod nazivom Ujedinjena muslimanska organizacija, koja je nastala fuzijom MNO i MSS.¹⁷⁹ Arnautović je bio potpisnik programa UMO objavljenog u prvom broju novog lista pod nazivom Zeman, glasilo ove stranke.¹⁸⁰ On je predstavljao vodeću ličnost novonastale organizacije. Obzirom da je djelatnost u Saboru bila organizirana kroz muslimanski klub, koji je zajednički predstavljao muslimane i zastupao određene stavove, te djelimično ograničavao parcijalnu i pojedinačnu promidžbu, Arnautovićeva uloga vođe UMO osobito je bila izražena u periodu nakon 1914.

---

¹⁷⁵ Šehić, *U mojoj Bosni*, str. 115.

¹⁷⁶ *Zemaljski ustav (statut) za Bosnu i Hercegovinu*, II izdanje, Tisak i naklada Daniela A. Kajona, Sarajevo, 1910, str. 9.

¹⁷⁷ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-1

¹⁷⁸ „Pregovori za slogu“, u: *Musavat*, god. VI, br. 51, 5. 8. 1911, str. 4.

¹⁷⁹ Husnija Kamberović, „Stajališta muslimanske elite prema hrvatskim i srpskim političkim programima i njihovim nosiocima“, u: *Bošnjačka pismohrana*, Svezak 7, br. 23-26, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2007./2008, str. 62-63; Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, str. 38.

¹⁸⁰ „PROGLAS Ujedinjene Muslimanske Organizacije u Bosni i Hercegovini“, u: *Zeman*, god. I, br. 1, 2. 9. 1911, str. 1-2.

godine. Tada je on, osim kao vakufski direktor, nastupao kao najvažniji političar i vođa najveće muslimanske stranke, sve do njenog nestanka i pojave nove generacije muslimanskih predstavnika pred kraj habsburške vlasti u BiH.

Dva glavna pitanja koja su predstavljala predmet rasprava na saborskim sjednicama bila su jezičko i agrarno pitanje. Arnautović je kao aktivni poslanik učestvovao u ovim diskusijama i participirao kao značajna osoba u rješavanju ovih problema i mimo saborskih sjednica. To je podrazumijevalo njegove razgovore sa predstavnicima vlade i drugih dvaju naroda oko iznalaženja najboljeg rješenja. U opticaju je bilo više načina rješavanja agrarnog pitanja. Gotovo svi oni su podrazumijevali da zemljoposjednik dobije novac, a zakupnik zemlju. U Saboru se, kao izuzetak, pojavio prijedlog Šerifa Arnautovića i Šefkije Gluhića. Prema njemu država je trebala dati zajam agama i begovima kako bi oni otkupili kmetovsko pravo od svojih čifčija, te bi na taj način stekli mogućnost raspolaganja svojim bivšim čiflucima bez ograničenja.¹⁸¹ Arnautović je u Saboru isticao kako „zbog neriješenog agrarnog pitanja danas stradaju i zemljovlasnici, a ne samo čifčije. Čifčije neće da daju agama njihove hakove, age dolaze u selo, a čifčije ih ubijaju, pale im huće.“¹⁸² Iako je ovaj prijedlog predstavljao rješavanje ovog značajnog pitanja jednom vrstom obligatornog otkupa (različitog od onog koji su predlagali srpski poslanici), ipak su svi muslimanski poslanici u Saboru podržavali rješenje agrarnog pitanja putem fakultativnog otkupa kmetskih selišta. Niko od njih nikada nije javno u Saboru govorio u korist obligatornog otkupa. Iako je imao drugačije prijedloge od ostatka svoga kluba, Arnautović je ipak najoštrije istupao protiv srpskih poslanika koji su predlagali ovaj način rješavanja agrarnog pitanja.¹⁸³ Štampa je, zahvaljujući ranije spomenutim Arnautovićevim prijedlozima i razgovorima koje je vodio sa predstavnicima vlade, pogrešno izvještavala kako se on izjavio za obligatorni otkup. Glasilo UMO opovrgavalo je ovakve navode smatrajući ih izmišljenim, kako bi se komplikovana društveno-politička situacija u tome periodu još više usložnila i problematizirala.¹⁸⁴ Arnautović je ukazivao i na manipulacije i zloupotrebe koje su se dešavale prilikom prodaje kmetskih selišta. U žalbi koju je uputio Zajedničkom ministarstvu finansija 21. novembra 1912. naveo je kako su agrarne oblasti u sporovima kmetova i begova u većini slučajeva parnice rješavale u korist

---

¹⁸¹ Edin Radušić, „Agrarno pitanje u Bosanskohercegovačkom Saboru 1910-1914“, u: *Prilozi*, br. 34, Institut za istoriju, Sarajevo, 2005, str. 128; Izet Šabotić, *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini (1878-1918)*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, Tuzla, 2019, str. 201.

¹⁸² „Iz bosanskohercegovačkog zemaljskog sabora“, u: *Sarajevski list*, god. XXXIV, br. 175, 22. 7. 1910, str. 2.

¹⁸³ Radušić, *Agrarno pitanje u Bosanskohercegovačkom Saboru*, str. 150.

¹⁸⁴ „Kriva vijest“, u: *Novi vakat*, god. I, br. 34, 29. 10. 1913, str. 3.

kmetova, pri čemu su na gubitku bili i begovi i država.¹⁸⁵ Druga važna tema o kojoj se govorilo u Saboru bilo je pitanje jezika. Stenografski izvještaji sjednica svjedoče o burnim raspravama vezanim za problem upotrebe jezika i pisma u periodu 1910-1914. godina.¹⁸⁶ Arnautović je bio akter i ovih dešavanja, prilikom čega je oštro diskutovao sa članovima srpskog kluba. Milan Srškić je na jednoj od saborskih sjednica iznio stav kako pitanje jezika mogu riješiti jedino Srbi i Hrvati, a da se muslimani ne smiju miješati u ove odluke, dok se jasno ne izjasne kojoj naciji pripadaju. Direktno se obratio i Arnautoviću tražeći da se izjasni Srbinom ili Hrvatom, pa će mu on dati odlučujuću riječ u jezičkom pitanju. Na ove prozivke Arnautović je reagovao izjavom: „Ja imam više prava na jezik od Vas koji ste došli ovamo.“¹⁸⁷ I naredna sjednica održala se u burnoj atmosferi prepunoj verbalnih sukoba između srpskog i koalicionog muslimansko-hrvatskog kluba. Izrečene su i prijetnje fizičkim obračunom, a glavni sudionici ovog događaja bili su Šerif Arnautović i Kosta Majkić.¹⁸⁸ Iako su 1912. sve saborske grupe formalno prihvatile naziv srpskohrvatski kao zvaničnu oznaku za jezik, ovo pitanje je i dalje bilo predmetom rasprava, diskusija, te vrlo često šovinistički obojenih prepirki. Pitanje naziva jezika nije više bilo sporno, ali se stranke izvjesno vrijeme nisu mogle dogovoriti u pogledu nacrtu jezičkog zakona. Kada su napokon prihvatili zajednički nacrt zakona njega je Šerif Arnautović ispred saborskih stranaka odnio u Beč, gdje je pregovarao sa ministrom Bilinskim.¹⁸⁹

Jednu od kriza u radu Sabora izazvao je Arnautović optužbom na račun Zajedničkog ministarstva finansija. On je istakao da su činovnici u ministarstvu počinili kriminalna djela pri izdavanju u zakup tuzlanske soli.¹⁹⁰ Po nalogu Zemaljske vlade predsjednik Sabora Šola izrekao

---

¹⁸⁵ Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Naučno-istraživački institut „IBN SINA“, Sarajevo, 2005, str. 141-143.

¹⁸⁶ Više o jezičkom pitanju u austrougarskom periodu pogledati u: Dževad Juzbašić, *Jezičko pitanje u austro-ugarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Svjetlost, Sarajevo, 1973; Edita Kevro, „Nazivi jezika u službenim dokumentima za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini“, u: *Književni jezik*, br. 28, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017, str. 85-117.

¹⁸⁷ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 250.

¹⁸⁸ Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom Saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Djela, Knjiga LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 42, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999, str. 122.

¹⁸⁹ Isto, str. 132. i 135.

¹⁹⁰ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 250; Arnautović je svoj položaj u Saboru, kao vakufski direktor, nastojao iskoristiti da isposluje pravedno rješavanje spornih pitanja iz njegovog resora. Jasno je ukazivao na uzurpaciju vakufa u Tuzli prilikom rasprava o izgradnji slanih banja. On je u svome obračanju poslanicima kazao sljedeće: „Visoki sabore! Slani majdani u Tuzli vlasništvo su vakufa. Zemaljska vlada ih je uzurpirala. Po okupaciji bez ikakova pitanja i bez ikakova dogovora i sporazuma ona ih je jednostavno sebi prisvojila. Vakufska autonomna uprava pokušala je, da se sa zemaljskom vladom kako god nagodi. Pošto zemaljska vlada nije htjela nikakova sporazuma, vakufska uprava morala se uteći sudu, da obrani svoje vlasništvo. Pošto se ova

je kaznu Arnautoviću i dr. Karamehmedoviću, koji je stajao uz spomenutu izjavu, udaljavajući ih na 24 sata iz saborskih prostorija. Međutim, njih dvojica odbili su napustiti prostorije, pri čemu je sjednica prekinuta. Oni su cijeli dan proveli u sabornici, gdje su i prenoćili, te su se tek sutradan razišli. Društvo su im pravili pojedini narodni poslanici i građani, koji su ih opskrbili hranom, pićem i potrebnim stvarima za spavanje.¹⁹¹ Ovo je bio presedan u dotadašnjem radu Sabora. Bez obzira što nije nedostajalo verbalnih, pa čak i fizičkih obračuna među poslanicima, ovim slučajem saborska disciplina i red bili su u velikoj mjeri narušeni i omalovaženi. Sjednice Sabora nisu održavane određenim period, dok se nije smirila situacija koju je Arnautović uzrokovao svojom optužbom.

Kao saborski poslanik Šerif Arnautović je podnio niz interpelacija u kojima je ukazao na probleme sa kojima su se susretali bosanskohercegovački muslimani. Tražio je od Zemaljske vlade da riješi pitanje vodosnadbjevanja u selu Lokve kod Stoca izgradnjom čitrnje.¹⁹² Ukazivao je na nepravdu koja se činila muslimanima zaposlenim u državnoj službi, koji i uz bolje kvalifikacije nisu unaprijeđeni, za razliku od nemuslimana koji su imali slabije reference.¹⁹³ Istaknuo je i zapostavljenost muslimanskih učitelja i drugih službenika, koji i uz odgovarajuće diplome nisu mogli dobiti namještenje.¹⁹⁴ Zahtjevao je od vlade da se poduzmu mjere protiv vojnika koji su pijani u Bihaću uznemiravali i fizički napadali muslimane, te da se pomogne narodu bihaćkog kotara koji se susreo sa problemom gladi nakon nerodne godine.¹⁹⁵ Također je podnio interpelaciju protiv ponašanja lugara i kotarskog upravitelja iz Gacka i podtajnika Haluze iz Trebinja, koji su prema muslimanima pokazivali netrpeljivost i neadekvatno ponašanje, te zanemarivali korektno izvršavanje svojih dužnosti.¹⁹⁶ Na njegov prijedlog usvojena je na sjednici saborskog proračunskog odbora i odluka o osnivanju niže četverorazredne gimnazije u Derventi.¹⁹⁷ Arnautović je sa ovim problemima lokalnog karaktera bio upoznat putem pisama koje je dobijao od unesrećenih muslimana, koji su mu ukazivali na poteškoće sa kojima su se susretali u svakodnevnom životu. On je kao narodni poslanik nastojao da načinom koji je njemu

---

stvar nalazi u parnici – to bi molio, da se sa gradnjom slane banje sačeka, dok se vidi konačni izhod parnice.“ – „Iz našeg sabora“, u: *Zeman*, god. I, br. 29, 7. 11. 1911, str. 1.

¹⁹¹ „Iz sabora. Burna sjednica od ponedjeljka“, u: *Zeman*, god. I, br. 45, 19. 12. 1911, str. 1-3.

¹⁹² „Interpelacija“, u: *Zeman*, god. I, br. 13, 3. 10. 1911, str. 2.

¹⁹³ „Iz našeg sabora“, u: *Zeman*, god. I, br. 29, 7. 11. 1911, str. 1.

¹⁹⁴ „Interpelacija“, u: *Zeman*, god. I, br. 37, 25. 11. 1911, str. 4; „Iz sjednice budžetskog odbora“, u: *Zeman*, god. I, br. 44, 16. 12. 1911, str. 1-2.

¹⁹⁵ „Interpelacija“, u: *Zeman*, god. II, br. 18, 13. 2. 1912, str. 3.

¹⁹⁶ „Interpelacija“, u: *Zeman*, god. II, br. 26, 7. 3. 1912, str. 2-3

¹⁹⁷ „Derventska niža realka i gimnazija“, u: *Zeman*, god. II, br. 20, 17. 2. 1912, str. 4.

bio omogućen urgira kod vlasti kako bi se prvenstveno otklonila samovolja lokalnih državnih službenika, a zatim i ostale neregularnosti. Iako institucija interpelacije nije predstavljala značajno rješenje, obzirom da Zemaljska vlada ponekad nije ni odgovarala na njih, Arnautović je, makar radi satisfakcije, prenosio zahtjeve sunarodnjaka i u Saboru javno govorio o lošim segmentima austrougarskog upravnog sistema u Bosni i Hercegovini.

Za vrijeme trajanja mandata saborskog poslanika Arnautović je vršio i svoju primarnu ulogu vakufsko-mearifskog direktora. Ranije je navedeno kako je svoj položaj u Saboru koristio za rješavanje problema koji su bili prisutni u vakufskim pitanjima. Upravljao je značajnom institucijom koja je ostvarivala veliku finansijsku dobit, ali je također za svoje potrebe trošila znatne količine novca. Arnautović je podnosio i godišnje izvještaje u kojima su bili prikazani svi prihodi i rashodi koje je imala vakufska uprava. Samo ured Saborskog odbora izdvajao je na godišnjem nivou za plate uposlenih (među njima i direktora) i ostale potrebe preko 65 hiljada kruna.¹⁹⁸ Ovakva situacija u vakufskoj upravi dovela je do napetih odnosa i tenzija između Arnautovića i dijela bosanskohercegovačke niže ilmije, koja ga je optuživala za nepravilno trošenje vakufskih sredstava, ističući kako se ogromne količine novca troše na svjetovnu naobrazbu i stipendiranje u vrijeme kada je materijalno stanje imamsko-mualimskog kadra bilo mizerno.¹⁹⁹ Biti na čelu ovakve institucije nije predstavljalo lahak zadatak, osobito ako se uzme u obzir da je ona imala ingerencije na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Određeni sporovi i

---

¹⁹⁸ Arnautović, *Samostalni vakufi*, str. 3.

¹⁹⁹ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 467-468; Adnan Jahić, *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom i društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908-1950)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju-Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Zagreb, 2017, str. 66, n. 132. Arnautović je znatnu pažnju posvećivao pitanju naobrazbe. U skladu s tim, došavši na poziciju vakufskog direktora, potencirao je stipendiranje učenika i studenata. Govoreći o odnosu bosanskohercegovačkih muslimana prema ovom pitanju istakao je sljedeće: „Austrija dođe i mjesto da prihvatimo za rad, za školu, za nauku, mi bez toga svega čekasmo 20 godina kad će đavo odnijeti Austriju. I naša braća Srbi pravoslavne vjere čekali su kao i mi, kad će Austrija otrprnuti iz naše Bosne, ali su radili, učili, išli u školu. 30 godina mi nismo htjeli slati našu djecu u školu, da nam se ne povlaše. A danas nema ni jednog jedinog, ni najkonzervativnijeg muslimana, koji ne obija pragove države, općina, Gajreta, Uzdanice, moleći kakovu štipendiju. Ali na žalost, malo ima uspjeha, jer moljene instancije nemaju ni iz daleka sretstava koliko bi trebalo. Ja se bojim da nam to ne bude prekasno, jer prije 15 godina bilo je iz jednoga malog seoceta, Doca kod Travnika, više akademičara braće katolika nego muslimana iz cijele Bosne i Hercegovine. Iako smo mi imali stotinu puta bolje sve uslove za učenje, jer smo u najvećoj većini gradski stalež, škole su nam pred nosom, a imovno smo stajali sto puta bolje; mogli smo izdržavati školovanje naše djece.“ -Ante Malbaša, *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska u svjetlu plitičkog dnevnika J. M. Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933, str. 60-61. Arnautović se nije ovom prilikom podsjetio na izjave koje je o ovome problemu davao za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, kada je vrlo jasno opravdavao one muslimane koji nisu dozvoljavali svojoj djeci školovanje u vladinim školama. Tada je bio na strani onih koji su „vodili svoju djecu u цариградске школе, јер неће да им дјеца у нашим владиним школама уче, да је Мухамед (а. с.) био болестних живаца и да бубају фалзифициране хисторијске истине, те да најгнусније уче о нашим султанима и нашој отоманској царевини. – GHB, ZRDA, A 441-B.

predmeti koji se nisu mogli završiti na nivou kotarskih vakufsko-mearifskih povjerenstava bili su upućivani direktno na Šerifa Arnautovića, koji je kao direktor trebao riješiti navedeni slučaj. Jedan od takvih primjera jeste i neisplaćivanje duga Vakufskog dvora u Mostaru. Nakon što stranka nije dobila nikakav odgovor od lokalne vakufske uprave obratila se Arnautoviću sa molbom da on izdejtstvuje podmirenje spomenutog duga.²⁰⁰ Među najznačajnim projektima u ovome periodu izdvaja se izgradnja objekta vakufskog sirotišta na Vrbanjuši u Sarajevu. Privatnom inicijativom Šerifa Arnautovića značajan novčani doprinos za izgradnju ovog objekta donirao je car Franjo Josip I.²⁰¹ Nastojanjima vakufskog direktora četverica muslimanskih mladića bila su upućena u Švicarsku na jednogodišnji kurs o moderno-racionalnom iskorištavanju zemljišnog posjeda.²⁰² Nakon povratka oni su trebali stečena znanja primijeniti u svojoj domovini. Na sjednicama vakufsko-mearifskog sabora Arnautović je zajedno sa ostalim sabornicima raspravljao o važnim vakufskim i mearifskim pitanjima. Neka od njih ticala su se izgradnje i popravka vakufskih objekata, prodaje vakufskog zemljišta i šuma, davanja vakufa u najam, isplate plata imamima i mualimima i slično.²⁰³ O rezultatima rada vakufske uprave od dobijanja autonomije 1909. godine detaljan izvještaj donio je i organ UMO Zeman. Istaknuto je kako najveća zahvala za sjajne uspjehe koji su ostvareni pripada pročetniku Arnautoviću, zahvaljujući čijem radu i nastojanju je došlo do ovakvih ostvarenja.²⁰⁴ Izrazito pozitivan stav prema vakufskom direktoru nije neočekivan obzirom da je on predstavljao vodeću ličnost ove stranke.

Pored političkog djelovanja u Saboru i rukovođenja vakufskom upravom Šerif Arnautović je u ovome periodu sudjelovao i u mnogim drugim aktivnostima. Njegovo prisustvo zabilježeno je na izbornoj skupštini društva Gajret 1. septembra 1912, kada je ispred UMO predložio delegate koji su trebali izabrati novi Glavni odbor.²⁰⁵ Stupio je u Gajret kao član utemeljitelj prilikom čega je u društvenu blagajnu uplatio 200 kruna. Na diplomi koja mu je tim povodom uručena navedeno je da je ovim svojim postupkom „prama narodu i domovini iskazao veledušje i pružio

---

²⁰⁰ Arhiv HNK, Fond: Vakufsko povjerenstvo u Mostaru (1884-1945), Kutija 24, 540/12.

²⁰¹ „Njegovo Veličanstvo 'Islamskom sirotištu““, u: *Zeman*, god. II, br. 51, 8. 6. 1912, str. 3.

²⁰² „Naši gjaci u Švajcarskoj“, u: *Novi vakat*, god. I, br. 36, 5. 11. 1913, str. 2-3.

²⁰³ Detaljne izvještaje sa sjednica vakufsko-mearifskog sabora kojima je prisustvovao Arnautović pogledati u: *Novi vakat*, god. I, br. 7, 23. 7. 1913, str. 2-3; br. 8, 26. 7. 1913, str. 3; br. 10, 2. 8. 1913, str. 3-4; br. 12, 9. 8. 1913, str. 3.

²⁰⁴ „Rad nove vakufske uprave“, u: *Zeman*, god. II, br. 66, 23. 7. 1912, str. 1-5.

²⁰⁵ Kemura, *Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana*, str. 64.

pomoć njihovoj siromašnoj djeci, a za to će ga bog nagraditi i ljudi poštovati.“²⁰⁶ Nakon osnivanja Muslimanske centralne banke u njenim upravnim organima su se našle vodeće ličnosti iz obje bivše stranke (MNO i MSS), a među njima i Arnautović.²⁰⁷ On je izabran za člana ravnateljskog vijeća i egzekutivnog odbora.²⁰⁸ Kada je Hamdi-beg Džinić oformio akcionarsko društvo Dnoluka-šumska industrija d. d. 1913. godine, polovina akcija pripadala je njemu, Haki-begu Džiniću, Ibrahim-begu Čengiću i Šerifu Arnautoviću.²⁰⁹ Prilikom velikog požara koji je zahvatio Visoko i pričinio znatnu materijalnu štetu Arnautović je istog dana posjetio ovaj grad i dao 65 kruna priloga za pomoć nastradalim.²¹⁰ Na prvoj narednoj sjednici saborskog proračunskog odbora uputio je prijedlog Zemaljskoj vladi kojim je tražio da vlast u što skorijem roku proslijedi visočkoj općini dvadeset hiljada kruna na raspolaganje, kako bi se moglo prehraniti stanovništvo stradalo u požaru, koje je osim bez kuća ostalo i bez rezervi hrane.²¹¹ Ovakvi zahtjevi predstavljali su izuzetno humane i empatične trenutke u djelovanju Šerifa Arnautovića. Njegovo prisustvo nije izostalo ni u kulturnim dešavanjima. Prilikom gostovanja Srpskog pozorišta iz Novog Sada bio je imenovan za člana počasnog odbora.²¹² Također, bio je član izložbenog odbora za veliku kolektivnu izložbu slika Gabriela Jurkića.²¹³ Važno je napomenuti da je Arnautović 1913. godine bio odlikovan Komturnim ordenom Franje Josipa I sa zvijezdom.²¹⁴ Svi navedeni primjeri pokazuju koliko je Arnautović bio inkorporiran u raznolika događanja, te koliko je njegova djelatnost bila široka i prisutna u javnom prostoru. Funkcija vakufsko-mearifskog direktora omogućavala mu je ugled u društvu, koji je u značajnoj mjeri bio uvećan i njegovim saborskim djelovanjem, kome, kako se može zaključiti, nije nedostajalo ni specifične teatralnosti. Uobičajen tok aktivnosti u životu Šerifa Arnautovića promijenio se sarajevskim atentatom i početkom Prvog svjetskog rata. U novonastalim okolnostima rad Sabora bio je obustavljen, ali je Arnautović nastavio javno djelovati istupajući kao predstavnik muslimana.

---

²⁰⁶ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-3.

²⁰⁷ Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom Saboru*, str. 45-46; „Društvena osnova Muslimanske Centralne Banke za Bosnu i Hercegovinu (dioničarskog društva) u Sarajevu“, u: *Sarajevski list*, god. XXXV, br. 9, 31. 12. 1911, str. 8.

²⁰⁸ „Muslimanska centralna banka za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu“, u: *Zeman*, god II, br. 79, 3. 9. 1912, str. 2.

²⁰⁹ Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini*, str. 296.

²¹⁰ „Užasan požar u Visokom“, u: *Zeman*, god. I, br. 37, 25. 11. 1911, str. 4.

²¹¹ „Za pogorjelce u Visokom“, u: *Zeman*, god. I, br. 38, 28. 11. 1911, str. 4.

²¹² „Srpsko pozorište iz Novoga Sada...“, u: *Zeman*, god. II, br. 30, 19. 3. 1912, str. 5.

²¹³ „Izložba slika Gabriela Jurkića“, u: *Zeman*, god. I, br. 15, 7. 10. 1911, str. 4.

²¹⁴ Mehmedović, *Upravljanje vakufima u BiH*, str. 263.

Prvi svjetski rat

Za vrijeme rada Bosanskohercegovačkog Sabora dešavali su se važni historijski događaji u austrougarskom susjedstvu, koji su u značajnoj mjeri, između ostalog, utjecali na međusobne odnose vlade i poslaničkih klubova. Najvažniji od tih događaja bili su Balkanski ratovi, koji su uzrokovali svojevrsne krize, uzimajući osobito u obzir odnose Monarhije sa Srbijom i Crnom Gorom, a one su se preslikavale i na unutrašnju društveno-političku situaciju u Bosni i Hercegovini. Šerif Arnautović je na samom početku 1914. godine uputio apel svim muslimanima na Balkanu koji su nakon Balkanskih ratova teritorijalno došli pod okrilje novih država. Savjetovao ih je da ne prave grešku bosanskohercegovačkih muslimana i ne budu opozicija onome napretku koju im nova vlast donosi. Predložio im je da prihvate sve pogodnosti koje im omogućavaju njihove države, bilo da su to škole, radna mjesta ili sve ono što će pridonijeti njihovoj emancipaciji i napredovanju. Arnautović je vrlo mudro zaključio kako je Balkan dio Evrope, „gdje se podmiruju tuđi računi najviše na vašu štetu [muslimana, o. a.]”,²¹⁵ što se u znatnoj mjeri historijskim razvojem u narednom periodu i potvrdilo. Istakao je još kako možda i nije pozvan davati savjete muslimanima izvan Bosne, ali je to smatrao djelom koje je sevap, obzirom na iskustvo koje su imali bosanskohercegovački muslimani. Međutim, to njihovo iskustvo vrlo brzo je bilo obogaćeno novim događajem svjetskih razmjera. Sarajevski atentat, koji je predstavljao povod za Prvi svjetski rat, na lokalnom nivou doveo je do uvođenja vanrednog stanja. Prvog dana poslije atentata Šerif Arnautović je zajedno sa reisom Čauševićem dao zajedničku izjavu za Sarajevski list, u kojoj je izražena kolektivna žalost svih pripadnika muslimanske zajednice zbog ubistva članova vladajuće porodice.²¹⁶ Zajedno sa predsjedništvom Sabora Arnautović je posjetio generala Potioreka i tražio da se opsadno stanje i prijeki sud protegnu na cijelu zemlju. Također upućen je zahtjev da se zasjedanje Sabora odgodi na neko vrijeme, te da se njegovim sumnjivim članovima oduzme imunitet.²¹⁷ Iz ovog primjera vidimo da

---

²¹⁵ Šerif Arnautović, „Muslimanima na Balkanu”, u: *Vakat*, god. I, br. 1, 2. 1. 1914, str. 2.

²¹⁶ Amir Duranović, „Prva godina Prvog svjetskog rata: Džemaludin ef. Čaušević na stranicama 'Sarajevskog lista'“, u: *Prilozi*, br. 39, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010, str. 178. Saučešće upućeno kabinetskoj kancelariji cara Franje Josipa I je objavljeno i u *Vaktu*: „Molimo da u ime muslimana Bosne i Hercegovine izrazite na previšnje podnožje Njegova carskog i kraljevskog Apostolskog Veličanstva našeg uzvišenop gospogara najdublje saučešće nad besprimjernim zločinačkim djelom bezpušnika i da Ga, uz izraze najeuLlje podaničke lojalnosti uvjerite, da muslimani žale što im nije bilo moguće da svojim životima sačuvaju dragocjeni život Prejasnih članova naše uzvišene vladarske kuće.“ (sve greške navedene kao u originalu). –*Vakat*, god. I, br. 143, 29. 6. 1914, str. 2.

²¹⁷ Hamdija Kapidžić, „Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslovensko pitanje za vrijeme Prvog svjetskog rata“, u: *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom (članci i rasprave)*, Svjetlost, Sarajevo, 1968, str. 204; Zijad Šehić, „Atentat, mobilizacija, rat“, u: *Prilozi*, br. 34, Institut za istoriju, Sarajevo, 2005, str. 28.

je Arnautović i u ovakvim kriznim situacijama zauzimaо vodeći položaj, bez obzira što nije bio član saborskog rukovodstva. Kako su nakon atentata demonstracije usmjerene protiv Srba predstavljale značajan problem po očuvanje javnog reda, Arnautović je zajedno sa Dimovićem i Sunarićem zahtjevao od Potioreka da angažuje vojsku koja će uspostaviti mir.²¹⁸ Saborska djelatnost, obustavljena činom atentata, kratko je nastavljena u julu. Tada je došlo do formalnog zaključenja četvrtog saborskog zasjedanja, a car je ovo tijelo raspustio u februaru naredne godine.²¹⁹ U novonastaloj situaciji Arnautović je kroz svoj individualni politički angažman istupao kao najvatreniji lojalista odan Monarhiji, što se moglo uočiti iz njegovih aktivnosti. Takve karakteristike zadržao je do samog kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Svoj pogled na društvenu i političku situaciju nastalu nakon atentata Arnautović je iznio u intervjuu za bečki *Neue Freie Presse*. Izjavio je kako je ubistvo Franca Ferdinanda rezultat nacionalističkog fanatizma „jednog dijela pravoslavnog naroda.“ Cilj inicijatora i izvršitelja atentata bio je oduševiti srpski narod i pridobiti ga za velikosrpske ideje, a u konačnici i osigurati teren za preuzimanje Bosne i Hercegovine od Monarhije. Osudio je napade na posve nedužni dio pravoslavnog stanovništva. U ovoj izjavi oštro je istupio protiv ministara Buriana i Bilinskog²²⁰, navodeći kako su uvijek protežirali Srbe na račun muslimana, koji su zbog tog ekonomski, kulturno i politički slabili. Još jedanput je, uz priču o zločinima balkanskih država nad muslimanima na teritorijama osvojenim balkanskim ratovima, naglasio lojalnost bosanskohercegovačkih muslimana Austro-Ugarskoj: „S toga je naša odanost i vjernost monarhiji i habsburškoj dinastiji od aneksije neizmjereno velika, a povećala se do kulminacije, kad smo vidjeli, što su balkanske države za vrijeme rata a i poslije rata radile od muslimanskih svojih podanika.“²²¹ Vlasti su nastojale iskoristiti ovu odanost muslimanskih vjerskih i političkih predstavnika u propagandne svrhe. Nakon stupanja Velike Britanije u rat u sarajevskoj Carevoj

---

²¹⁸ Крушевац, *Сарајево под аустро-угарском управом*, str. 380.

²¹⁹ Vrlo detaljan i istovremeno pregledan opis Bosanskohercegovačkog Sabora, njegove unutrašnje strukture i članstva, kao i njegovih ingerencija i ovlasti pogledati u: Edin Radušić, „Period austrougarske uprave“, u: *Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine*, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010, str. 27-37. Citirane str. 36-37.

²²⁰ Početkom 1914. godine Arnautović je razgovarao sa ministrom Bilinskim o agrarnom pitanju, uvjeravajući ga u loše strane agrarne osnove. Govorio je o interesima posjednika, koji su mogli utjecati na rad Sabora. Unatoč Arnautovićevim zahtjevima ministar je izjavio kako će izglasati agrarnu osnovu. – Leon Biliński, *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilińskog*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2004, str. 27.

²²¹ Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 79-80; Adnan Jahić, „Krug nade i razočaranja: bosanskomuslimansko vjersko vodstvo i Veliki rat (1914.-1918.)“, u: *Vrhbosnensia*, Godina XIX, Broj 2, Katolički bogoslovni fakultet-Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 304.

džamiji održana je, prema dogovoru Potioreka sa reisom Čauševićem i vakufskim direktorom Arnautovićem, zajednička molitva na kojoj je proučena dova protiv Britanaca. Reis je održao i svečani govor, a fotografije ovog događaja su u vidu razglednica sa tekstom govora poslane muslimanskim vojnicima na ruski front, ali i u druge islamske države.²²² Kao znak muslimanske lojalnosti i oduševljenja ratom protiv Srbije mogu se posmatrati i skupovi organizirani u Sarajevu u znak podrške Monarhiji. Na jednom skupu u dvorištu Konaka, ispred dvije hiljade okupljenih građana, Potioreku se obratio Šerif Arnautović riječima: „Preuzvišeni gospodine! Muslimani Bosne i Hercegovine uvrijeđeni i ožalošćeni groznim atentatom, koji se je dogodio u Sarajevu, čekali su ovaj čas kao ozebli sunca. Vama je, Preuzvišeni gospodine, poznata ljubav, odanost i lojalnost muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini i ja Vam mogu sa najvećom sigurnosti reći da su bosansko-hercegovački muslimani pripravnici ne samo danas, nego u svaki čas svoj život i imetak žrtvovati, svoju krv proliti za spas, dobro i sreću slavne habsburške monarhije. Molim Vas, Preuzvišeni gospodine, ispred bosansko-hercegovačkih muslimana, da ovu našu vjernost i odanost izrazite pred Previšnjim prijestoljem, a Vas, pozivam braćo, da kliknete našem uzvišenom vladaru: 'Živio!'“²²³ Arnautović je bio i odbornik novoosnovanog „Bosansko Hercegovačkog zemaljskog društva za pomoć i dobrovoljnu sanitarnu njegu u ratu, a u slučaju opće nevolje i u miru“,²²⁴ kao i član odbora za izgradnju spomenika nastradalom prijestolonasljedniku Ferdinandu i njegovoj supruzi.²²⁵ Za tu potrebu darovao je dobrovoljni prilog u iznosu od sto kruna.²²⁶ Koristio je Arnautović svaku priliku koja se pružila za dodvoravanje austrijskim vlastima. Tako je nakon pobjede austrijske vojske nad Rusima poslao brzoglasni vojnom zapovjedniku Auffenbergu sljedećeg sadržaja: „Muslimani Bosne i Hercegovine s ponosom gledaju slavodobitne pobjede junačke vojske, upirući molitve Svemogućemu da konačnom herojskom pobjedom ovjenča sijedu glavu našeg ljubljenog i uzvišenog vladara, s kojim muslimani, prožeti najdubljom podajničkom vjernosti i lojalnosti, stoje i padaju. Naš ponos radi najnovijih junačkih djela tim je veći, što ih je izvojevala hrabra vojska pod mudrom i junačkom komandom Vaše Preuzvišenosti, našeg dobrog poznavaoča i iskrenog prijatelja.“²²⁷

---

²²² Šehić, *Atentat, mobilizacija, rat*, str. 32; Duranović, *Prva godina Prvog svjetskog rata*, str. 180; Zijad Šehić, *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878-1918*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2007, str. 90.

²²³ „Manifestacije u Sarajevu“, u: *Vakat*, god. I, br. 157, 29. 7. 1914, str. 2.

²²⁴ „Društvo za sanitarnu njegu u ratu“, u: *Vakat*, god. I, br. 158, 1. 8. 1914, str. 3.

²²⁵ „Za spomenik prijestolonasljednika“, u: *Vakat*, god. I, br. 149, 15. 7. 1914, str. 2.

²²⁶ „Za spomenik prijestolonasljedniku“, u: *Vakat*, god. I, br. 146, 4. 7. 1914, str. 1.

²²⁷ „Pobjeda naše vojske nad ruskom“, u: *Sarajevski list*, god. XXXVII, br. 206, 3. 9. 1914, str. 3.

Uočljivo je u ovim njegovim govorima i obraćanjima kako je istupao u ime svih muslimana Bosne i Hercegovine, navodeći svoje stavove kao kolektivno mišljenje jednoga naroda. Nije zanemariva činjenica da je Arnautović i u ovome periodu, kao što je to bilo slučaj i ranije, imao znatan broj protivnika, koji su osporavali njegov autoritet i funkcioniranje, kako u okvirima vakufsko-mearifskih poslova tako i u ovim javnim komentarima trenutnih dešavanja. Također je neosporna činjenica i da su bosanskohercegovački muslimani tokom ratnih godina pokazivali izuzetnu lojalnost prema Monarhiji, ali se u Arnautovićevim nastupima prvenstveno prepoznaju lične ambicije za samopromocijom i stanovišta pojedinca.

U jednom od izvještaja o situaciji u Bosni, upućenom caru od strane novog zemaljskog poglavara generala Sarkotića 1915. godine, Arnautović je predstavljen kao predvodnik lojalnog muslimanskog dijela stanovništva. U dopisu se navodi: „Što se tiče islamskog elementa, poznato Vam je da on na čelu sa Šerifom Arnautovićem, čini onaj dio koji nam trenutno ne pruža nikakve razloge za uznemirenje.“²²⁸ Sarkotićeva izjava bila je u skladu sa postojećim odnosima u kojima je Arnautović dosta aktivno djelovao. Naredne godine on je otputovao u Istanbul. Tu se sastao sa istaknutim ličnostima iz oblasti politike i vojske, te funkcionerima više ministarstava. Vrhunac ove posjete bila je audijencija kod osmanskog sultana Mehmeda V, koji je lično zatražio da se sastane sa Arnautovićem i sazna više detalja o položaju muslimana u Bosni i Hercegovini. Vakufski direktor je posebno bio oduševljen radom ministarstva vakufa, na čijem čelu je bio vakufski ministar šejhul-islam, sa kojim je također obavio razgovor. Modernizacija rada vakufske uprave prilagođena uvjetima XX stoljeća; uklanjanje starih i oronulih džamija, medresa, tekija i zapuštenih mezarja; i izgradnja novih vakufskih objekata koji su omogućavali dobru finansijsku dobit, posebno su ga dojmili.²²⁹ O posjeti Arnautović je govorio novinaru Hrvatskog dnevnika, koji je objavio detaljan izvještaj sa ovog putovanja.²³⁰ Arnautović je bio i član bosanskohercegovačke deputacije caru i zajedničkom ministru finansija krajem marta 1917. godine. Prije ove posjete Sarkotić je Burianu dostavio interesantno mišljenje o vakufskom direktoru: „Arnautović [je] od 1909. vakufski direktor. Od toga vremena je njegovo ponašanje, generalno gledajući, besprijekorno. Godine 1913. odlikovan je viteškim križom Franje Josipa sa zvijezdom. Iako je prije 1909. godine zbog svog ponašanja poiman kao ozloglašeni demagog, te

---

²²⁸ Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, str. 43.

²²⁹ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-23.

²³⁰ „Šerif eff. Arnautović kod sultana“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XI, br. 117, 27. 4. 1916, str. 1-2.

iako [Zemaljska] vlada i sada gaji izrazitu rezerviranost prema njemu zbog njegove nepostojanosti, [vlada] ipak smatra da bi, uzimajući u obzir muslimane, koji su većinom njegove pristalice, Arnautović trebao zadržati položaj vakufskog direktora i da bi ga trebalo zadržati kao dio poslanstva.²³¹ Pozitivan stav vlade prema Arnautoviću koristio mu je u aferi sa Metalnom centralom koja je bila otkrivena početkom 1917. godine. Naime, prema ugovoru Zemaljske vlade i Metalne centrale za BiH potonja je od naroda otkupljivala bakar po utvrđenim cijenama za vojne potrebe. U ovome poslu, je osim bankovnih činovnika, bio angažovan i vakufski direktor. Nakon što je utvrđeno da poslovne knjige namjerno nisu vođene pravilno, a sve s ciljem zloupotrebe i stjecanja materijalne dobiti za rukovodioce Centrale, državni tužilac je zatražio hapšenje svih okrivljenih rukovodilaca i Šerifa Arnautovića. Iako je došlo do hapšenja pojedinaca, iz političkih obzira odustalo se od krivičnog gonjenja direktora vakufa.²³² Sve nabrojane aktivnosti koje je Arnautović od atentata pa do kraja Prvog svjetskog rata provodio; predvođenje skupova podrške Monarhiji, učestvovanje u diplomatskih poslovima, društveno-korisne i darovateljske aktivnosti;²³³ zasjenila je i u drugi plan stavila pojava i propagiranje njegove ideje o budućem državno-političkom položaju Bosne i Hercegovine. Od polovine 1917. godine pa do samog kraja habsburške vlasti Arnautović je bio jedan od onih koji su bili na poziciji očuvanja Austro-Ugarske monarhije.

U pojedinim dijelovima Austro-Ugarske je tokom 1917. došlo do obnove političkog i parlamentarnog života. U skladu s tim nastala je i čuvena Majska deklaracija, pročitana ispred Jugoslovenskog kluba od strane Antona Korošca u Carevinskom vijeću u Beču, koja je predviđala ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji u kojima su živjeli Srbi, Hrvati i Slovenci u

---

²³¹ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 461-462.

²³² Kapidžić, *Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini*, str. 218.

²³³ Za vrijeme trajanja rata Arnautovićevo prisustvo zabilježeno je u mnogobrojnim dobrotvornim akcijama. Učestvovao je u radu Skupštine za osnivanje zaklade za siročad i udovice u ratu poginulih vojnika i tom prilikom je darovao 400 kruna priloga. – *Sarajevski list*, god. XXXVII, br. 254, 21. 10. 1914, str. 3. Kod Muslimanske centralne banke bio je među većim privatnim upisnicima za ratni zajam, gdje je uložio pet hiljada kruna. – “Za ratni zajam”, u: *Sarajevski list*, god. XXXVII, br. 292, 28. 11. 1914, str. 2. Arnautović je podržavao i svojim novčanim priložima pomagao djelatnost bosanskohercegovačkog Crvenog krsta. – “Bos.-herc. »Crveni krst«”, u: *Sarajevski list*, god. XXXVII, br. 309, 12. 12. 1914, str. 4. Bio je učesnik posebne sjednice, organizirane od strane zemaljskog poglavara Sarkotića, na kojoj je odlučeno da se zajednički pomogne vojnicima koji su se ranjeni vratili sa bojišta. Na njoj je zaključeno kako će se ranjenici osposobiti za vršenje adekvatnih poslova, pa će se na taj način izbjeći njihovo društveno zanemarivanje, a ujedno će im se obezbijediti egzistencija. Za njihovu opskrbu Arnautović je darovao sto kruna. – “Za naše invalide”, u: *Sarajevski list*, god. XXXVIII, br. 160, 8. 6. 1915, str. 2. Kako je izuzetno cijenio i podržavao svaki vid obrazovanja, što je bila jedna od karakteristika i njegovog vakufsko-mearifskog rada, Arnautović se odazvao akciji učitelja Avrama Altaraca i darovao novčani prilog za kupovinu bukvara vojnicima analfabetama u bosanskohercegovačkim pukovnijama. – “Akcija učitelja Avrama Altaraca za kupovanje bukvara b.-h. bataljunima”, u: *Sarajevski list*, god. LX, br. 150, 12. 6. 1917, str. 3.

jedno državno tijelo pod vrhovnom vlašću habsburško-lorenske dinastije. Šerif Arnautović i njegove pristalice nisu prihvatili ovu deklaraciju, istupili su protiv stvaranja zajedničke države južnih Slavena, te su za Bosnu i Hercegovinu zahjevali autonomiju u okviru Austro-Ugarske monarhije.²³⁴ Arnautović je poduzeo konkretne mjere na realizaciji svoje ideje. Zajedno sa Safvet-begom Bašagićem otputovao je u Beč, gdje je od ministra Buriana tražio ponovno sazivanje Sabora i rješavanje agrarnog pitanja. Nakon osam dana posjetili su i cara Karla.²³⁵ Tom prilikom Arnautović je vladaru uručio Memorandum u kome su bili sadržani njegovi stavovi o položaju Bosne i Hercegovine u kontekstu prijedloga o preuređenju Monarhije, ali i druga, za bosanskohercegovačke muslimane, važna pitanja.²³⁶ Arnautović i Bašagić su nakon ovog prijema

---

²³⁴ Jahić, *Krug nade i razočaranja*, str. 314; Adnan Jahić, „Iz Bosanskohercegovačke politike za vrijeme prvog svjetskog rata. Nestanak Ujedinjene muslimanske organizacije i uspon 'neznatnih i neozbiljnih elemenata'“, u: *Društvene i humanističke studije*, God. II, br. 2, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2017, str. 214.

²³⁵ Da ova posjeta ne predstavlja samoinicijativno poduzetu aktivnost Šerifa Arnautovića govori i jedan tekst u Sarajevskom listu. U njemu se navodi kako su se ugledni muslimanski političari, većinom bivši narodni poslanici u Saboru, sastali i jednoglasno odlučili da pošalju delegaciju caru, kako bi mu prenijeli želje i težnje muslimana Bosne i Hercegovine. Ovaj podatak ide u prilog tezi da je ideja autonomije koju je zastupao Arnautović naišla na odobravanje među znatnim dijelom muslimanskih političara i predstavnika, makar u ovome njenom ranom periodu. – „Muslimanska deputacija“, u: *Sarajevski list*, god. XL, br. 189, 30. 7. 1917, str. 3.

²³⁶ Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 88. Memorandum Šerifa Arnautovića iz 1917. godine predstavlja najdetaljnije istraženi i obrađeni segment djelovanja ovog političara. Historiografija je u najvećoj mjeri bila fokusirana na ovaj detalj, dok su Arnautovićeve ranija društveno-politička djelatnost, kao i period nakon Prvog svjetskog rata, bili u dosta manjoj mjeri proučavani, odnosno nije im se pridavala posebna pozornost. Najznačajniji doprinos ovom pitanju dao je Adnan Jahić (koautorstvo sa Edi Bokun) u radu „Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine“ (*Prilozi*, br. 44, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015, str. 145-179.) Jahić je vrlo detaljnim hronološkim slijedom ukazao na nastanak i razvoj potpuno pogrešnog stanovišta o Arnautoviću i općenito muslimanskoj politici u Prvom svjetskom ratu, uzrokovanog nedosljednom analizom ovoga dokumenta. Naime, Hamdija Kapidžić je referirajući se na ovaj Memorandum, tačnije njegov prijevod na njemački jezik, pogrešno naveo da je Arnautović od cara Karla tražio pripojenje Bosne i Hercegovine Ugarskoj, umjesto autonomije u okviru Austro-Ugarske. (Kapidžić, *Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini*, str. 224) Ne narušavajući naučni autoritet koji je Kapidžić posjedovao i ne analizirajući tekst Memoranduma na domaćem jeziku, pojedini autori (Imamović, Malcolm, Tuđman, Đaković i dr) su preuzeli ove stavove, čime se u nauci formiralo ranije spomenuto mišljenje. Prvi je na učinjenu pogrešku ukazao Muhamed Hadžijahić, a zatim i Enver Redžić. Oni su ispravno primjetili kako je Arnautovićeve stav o priključenju Ugarskoj uslijedio tek naredne 1918. godine. Jahić je analizirao i tumačenja novijeg datuma. Husnija Kamberović je također naveo ispravan stav, ukazujući kako se u Memorandumu ne traži priključenje i autonomija u sastavu Ugarske, već Monarhije u cjelini. Da nije tako, prema njegovom shvatanju, narušila bi se dualistička struktura države i srušile osnove na kojima je počivala. (Husnija Kamberović, „Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine“, u: *Historijska traganja*, br. 3, Institut za istoriju, 2009, str. 94; Isti, *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011, str. 12) Jahić je ispravno zaključio kako su oba prijedloga, i autonomija u okviru Monarhije i priključenje Ugarskoj, baš suprotno od Kamberovićevog tumačenja, bili u funkciji očuvanja važećeg dualističkog poretka. Osim u Kapidžićevoj grešci, razlog zbog kojeg je ovaj dokument doveo do kontroverze u historijskoj literaturi, leži i u činjenici nekorištenja bosanske verzije Memoranduma, čiji se prijepisi nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Pored ovoga rada, Jahić se i u svojim novijim razmatranjima detaljno bavio analizom ovog dokumenta. (Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 85-108) Muhidin Pelešić se također referirao na tekst Memoranduma, ne osvrćući se posebno na spomenuto sporno pitanje autonomije, već prvenstveno navodeći Arnautovićeve stavove o problemima sa kojima su se susretali bosanskohercegovački muslimani. (Muhidin Pelešić, „Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka (Bošnjački političari u prevratničkom vremenu sloma Imperije i rođenja Kraljevine)“, u: *Historijska traganja*, br. 3, Institut za istoriju, 2009, str. 54-56)

otputovali u Budimpeštu. Tu su obavili razgovore sa predstavnicima ugarske vlade i drugim istaknutim ličnostima i informisali ih o trenutnoj društveno-političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini.²³⁷

Memorandum Šerifa Arnautovića bavio se u svojoj osnovi trima glavnim pitanjima: državno-pravnim, agrarnim i saborskim.

1. *Državno-pravno pitanje.* Arnautović je od cara tražio da se za Bosnu i Hercegovinu osigura autonomija u okviru Austro-Ugarske monarhije. U potpunosti je istupio protiv ideje ujedinjenja južnih Slavena u jedinstveno državno područje: „Što se tiče nas bosansko-hercegovačkih muslimana, to se mi najodlučnije ograđujemo proti ovome južno-slovenskom zahtjevu za ujedinjenjem u koliko se tiče Bosne i Hercegovine i to iz historijskih, kulturnih i socijalnih razloga.“²³⁸ U detaljnom hronološkom osvrtu na bosanskohercegovačku prošlost Arnautović je istakao kako je Bosna uvijek imala poseban, autonomni, položaj. U srednjem vijeku ona je bila samostalna banovina i kraljevina, a u okvirima Osmanskog carstva zadržala je gotovo netaknut samostalni karakter kao poseban vilajet, sa zakonodavstvom koje se moralo prilagoditi bosanskohercegovačkim prilikama. Narodni jezik i narodni običaji predstavljali su važne karakteristike bosanske osobnosti. Da bi sačuvala svoju autonomiju Bosna i Hercegovina je ratovala i protiv osmanske države pod Gradašćevićevom komandom, što je dovoljan dokaz jačine samostalne svijesti, koja nije dozvoljavala zadiranje u tradiciju i posebnost. „Iz toga se jasno vidi“, navodi Arnautović, „da je Bosna i Hercegovina od vajkada samostalno, autonomno upravno područje i da nije žalila nikada nikakvih žrtava, da se kao takovo uzdrži.“²³⁹ Da ni etnografski jedinstven narod, kako je Arnautović smatrao stanovništvo u svim krajevima koji su trebali biti ujedinjeni u jednu državu, nije opravdan razlog ovakvom postupku, govore i njegovi navodi o Švicarskoj i Belgiji. Kako se u ovim državama različiti narodi, zbog zajedničke historije i tradicije, drže zajedno i ne prisajedinjuju svojim etnografskim i jezičkim nacionalnim maticama, tako se identična argumentacija treba upotrijebiti na slučaju Bosne i Hercegovine. Tim više, što su kod

---

²³⁷ Jahić, *Iz Bosanskohercegovačke politike za vrijeme prvog svjetskog rata*, str. 215.

²³⁸ GHB, ZRDA, A 612-B. Drugi primjerak istog Memoranduma pod signaturom A 838-B-3. Prijevod dokumenta na njemački jezik pohranjen je u Arhivu Bosne i Hercegovine: ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija, Odjeljenje za poslove Bosne i Hercegovine-Privatna registratura, 444/1917.

²³⁹ GHB, ZRDA, A 612-B.

bosanskohercegovačkih stanovnika i onih u drugim južnoslavenskim područjima znatne razlike u socijalnom i familijarnom životu, karakteru, tradiciji, ambicijama i idealima. Strah od majorizacije muslimana, koji bi u novoformiranoj jedinici, činili tek jedanaesti dio stanovništva, bio je jedan od Arnautovićevih argumenata. Kao lošiju opciju od stvaranja jugoslavenske države, naveo je podjelu Bosne i Hercegovine između Austrije i Ugarske. „U oba ova slučaja bili bismo mi jedna neznatna manjina. Mi ne bismo mogli sebi pomoći, a ni drugi ko nebi nam mogao pomoći, sve kada bi htjeo. Ne samo da bismo mi izgubili svaki politički prestiž – mi bismo se izgubili i s nama najuvjereniji predstavnici monarhičkog principa.“²⁴⁰ Arnautović je od vladara tražio da ne dozvoli da dođe do toga.

2. *Agrarno pitanje.* Arnautović je u Memorandumu okarakterisao agrarno pitanje kao životno pitanje bosanskohercegovačkih muslimana. Ukazao je na mnoge poteškoće i probleme u odnosu zemljoposjednika i kmetova, naglašavajući kako muslimani posjeduju zemlju još od vremena njihovih predaka iz srednjovjekovne Bosne. Predložio je rješenje ovog pitanja obligatornim putem, odnosno „fizičkom razdiobom zemljišta, a nipošto novčanim odkupom“, čime bi posjednici odstupili od jednog dijela vlasništva na kmetskim selištima. Računao je Arnautović i na pomoć države sa jednim dijelom njenih domena i jeftinim zajmovima: „Država raspolaže u Bosni i Hercegovini sa 52% od svekupne površine, a za provedbu ove reforme, dosta bi bio jedan mali dio od tog posjeda. Država bi na taj način samo dobila, jer bi prihod sa te zemlje bio od sada porezovan, što do sada nije bilo.“²⁴¹ Kao poznati afirmator i protagonist razvoja nauke i obrazovanja, Arnautović je predložio i osnivanje poljoprivrednih škola i podizanje zemljoradničke izobrazbe, od koje bi korist imala i Monarhija.
3. *Saborsko pitanje.* Loša ekonomska i društvena situacija u zemlji, uzrokavana ratnim stanjem, ali i brojnim malverzacijama pojedinih administrativnih službenika, predstavljala je dovoljan razlog Arnautoviću za zahtjevanje ponovnog sazivanja Bosanskohercegovačkog Sabora. Jedan od argumenata bio je i neravnomjeran brojčani omjer muslimana u zemaljskoj upravi, što je za posljedicu imalo brojne poteškoće koje su morali trpiti. Stoga je Arnautović istakao, da „bez razlike narodnog imena i vjere“ svi žele

---

²⁴⁰ GHB, ZRDA, A 612-B.

²⁴¹ Isto.

da se Sabor opet sastane. U skladu s tim zaključio je: „Mi doista ne vjerujemo, da smo zaslužili, da budemo jedina zemlja na svijetu, u kojoj se vlada bez ikakvog narodnog upliva na upravu i bez ikakve narodne kontrole.“²⁴²

Javni istup Šerifa Arnautovića protiv ideje jugoslavenskog ujedinjenja izazvao je pozornost i reakcije, osobito od pristalica Majske deklaracije i onih koji su težili sjedinjenju Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom. Oštre kritike njegovog prijedloga autonomije dolazile su od Hrvatskog dnevnika. Pojedinci su osuđivali Arnautovićevo „neovlašteno“ istupanje u ime muslimana ispred zvaničnika u Beču i Budimpešti.²⁴³ Sakib Korkut, pristalica grupe okupljene oko Derviš-bega Miralema i Arnautovićev politički neistomišljenik, reagovao je vrlo oštro protiv posjete i uručivanja Memoranduma caru. Iznio je pri tome niz optužbi na račun Arnautovića, navodeći kako je demagog i oslikavajući njegov politički hod od zakletog protivnika Hrvata i pripajanja Bosne Hrvatskoj do njihovog saradnika i koalicionog partnera, te naposljetku ponovnog suparnika.²⁴⁴ Napadi ovakve vrste nisu predstavljali novost u političkoj karijeri Šerifa Arnautovića, već kontinuitet koji se prepoznavao kroz članke Bošnjaka, Novog Musavata, Muslimanske sloge, Samouprave, kasnijih Vremena, Pravde i drugih listova. Oni su bili konstantni i vezani za skoro svaku aktivnost koju je provodio, a koja nije bila u skladu sa

---

²⁴² GHB, ZRDA, A 612-B.

²⁴³ U jednom osvrtu na Memorandum, objavljenom u Hrvatskom dnevniku, Arnautovićevo akcija predstavljena je kao samostalna i bez narodne podrške: „Sve ovo, pa još k' tome bijeg pred predsjednikom jugoslavenskog kluba g. Korošecom [Arnautović nije želio sastanak sa Korošcem, o. a.], pokazuje nam jasno, kakvim možemo smatrati vogju i prijateljem naroda g. Arnautovića. Čovjek, koji je ovoliko propustio i mirno promatrao, što se s njegovim narodom radi, ne bi se smio ni pokazati pred njim a kamo li se predstavljati njegovim vogjom raditi o njegovoj sudbini podnositi ovakav memorandum kralju po svom čejfu, ni ne posavjetovavši se prije toga s narodom. Čini nam se, da je ovo g. Arnautović učinio na svoju ruku s toga, što zna, kakvo je raspoloženje spram njega u narodu...“ – „Kratak osvrt na memorandum g. Arnautovića“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 216, 26. 9. 1917, str. 1-2. Ovakvim stavovima doprinijela je i izjava Safvet-bega Bašagića (koji je bio pod velikim pritiskom javnosti nakon povratku u Bosnu) u kojoj se ogradio od Memoranduma, navodeći da je on u Beču i Budimpešti isključivo govorio o uspostavi Sabora i to samo usmeno bez predaje ikakvog dokumenta, a da se državno-pravnog pitanja nije doticao. – „Trebalo se izjaviti.“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 197, 2. 9. 1917, str. 1. Ova izjava bila je u koliziji sa navodom ministra Buriana, koji je u svome dnevniku zabilježio: „Bašagić i Arnautović kod mene. – Oni, takođe, žele sazivanje Sabora, ali im ne treba jugoslavenska država. – Žele obligatorno otkupljivanje kmetova.“ – Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 463. Protiv autonomije, prijedloga koji nema „zdravoga temelja – pa prema tome ni opstanka“ pisao je i Sejfuddin Husejnagić, koji je smatrao da Arnautovićevo stavovi ne predstavljaju „izraz mišljenja svih muslimana“. – Sejfuddin Husejnagić, „Trebalo se izjaviti.“ Glas iz krugova muslimanske inteligencije“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 192, 28. 8. 1917, str. 1.

²⁴⁴ „Zar još uvijek bez jasna programa“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 199, 5. 9. 1917, str. 1. Na stranicama Hrvatskog dnevnika u više navrata Korkut je napadao Arnautovića za nesavjestan rad u vakufskoj-upravi, podređivanje vakufske pisarnice i vakufskih službenika svojim ličnim ambicijama i idejama, kao i otvoreno neprijateljstvo prema hodžama. Također je zastupao stanovište kako Arnautović nema pravo da govori i istupa kao predstavnik muslimana. Pogledati: „Ustuk na letak g. Arnautovića“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 220, 30. 9. 1917, str. 1-2; „Zašto se odrekoh uredništva 'Misbaha'“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 218, 28. 9. 1917, str. 1-2.

stanovištima njegovih političkih suparnika. Za razliku od državno-pravnog pitanja prijedlog ponovne uspostave Sabora, o čemu je Arnautović pisao i nakon povratka u domovinu, naišao je na pozitivan stav i odobravanje.²⁴⁵ S druge strane, Zemaljska vlada se nije slagala sa dijelom teksta Memoranduma, koji je ona posjedovala, ukazujući na potrebu da se dostavi ispravna verzija koja odgovara činjenicama i koja bi bila primjerena za objavu.²⁴⁶ Bez obzira na brojne negativne reakcije i uz činjenicu da muslimanska komponenta stanovništva nije imala jedinstven stav o budućem državno-pravnom položaju Bosne i Hercegovine, Arnautović je i dalje istupao u ime cijelog naroda i opravdavao svoje ranije stavove vodeći rasprave sa svojim neistomišljenicima.²⁴⁷ Unatoč osporavanju njegove legitimnosti, u inozemstvu je Arnautović; a u početku uz njega i Bašagić; smatran nespornim vođom bosanskohercegovačkih muslimana, tim više što se nijedan drugi muslimanski prvak nije jasnim stavom javno izjasnio o aktuelnim društveno-političkim pitanjima.²⁴⁸ U prilog Arnautovićevom odbijanju bilo kakve vrste saradnje na planu jugoslovenskog ujedinjenja, govori i činjenica da je on jedini političar i predstavnik koji se nije sastao sa predsjednikom Jugoslavenkog kluba Korošcem, prilikom njegove posjete Sarajevu, kada je vršio propagandu za svoj program.²⁴⁹ Uviđajući kako Monarhija ipak, vrlo vjerovatno, neće dopustiti potpunu autonomiju Bosne i Hercegovine, Arnautović je u razgovoru sa grofom Tiszom u septembru 1918, saopštio kako se ona u tom slučaju treba prisajediti Kraljevini Ugarskoj. Ukoliko bi do toga došlo, njoj bi se trebala osigurati široka autonomija sa pokrajinskim saborom, vladom i posebnom upravom. „Odnosaji naše domovine posebno [su] specifistični“, istakao je Arnautović, „pa prema njima treba posebno i specifistično upravljati. U takom sklopu mogli bi smo lakše gledati u budućnost, jer nas je muslimana jedna trećina, a Srba-pravoslavni i katolika-hrvata dvije trećine, pa se ne bi moglo olahko preko nas prelaziti.“²⁵⁰ Kao

---

²⁴⁵ Šerif Arnautović, „Za uspostavu bosanskog sabora“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 197, 2. 9. 1917, str. 1.

²⁴⁶ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-4.

²⁴⁷ O ovome pogledati: Šerif Arnautović, „Trebalo se izjaviti. Pismo g. Š. Arnautovića“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 190, 25. 8. 1917, str. 2; Isti, „Drugi list g. Šerifa Arnautovića“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 193, 29. 8. 1917, str. 1; Isti, „Miramur!“ Treći list g. Šerifa Arnautovića“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 194, 30. 8. 1917, str. 1-2.

²⁴⁸ Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 94.

²⁴⁹ Kapidžić, *Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini*, str. 226.

²⁵⁰ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-17. Prilikom posjete Bosni i Hercegovini grof Tisza se u Mostaru susreo sa gradonačelnikom Mujagom Komadinom, koji se izjasnio za autonomiju Bosne i Hercegovine. Zanimljivo je da su se Komadina i Arnautović, bliski saradnici još od samih početaka djelatnosti mostarske Kiraethane, nakon mnogo vremena opet pronašli na identičnom odnosu spram budućnosti njihove domovine i dijelili zajedničko mišljenje. – Bogdan Krizman, „Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini“, u: *Prilozi*, godina IV, br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, Sarajevo, 1968, str. 100. Uporediti sa: Kamberović, *Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima*, str. 95.

što je istaknuto u Memorandumu i ovdje se pitanje majorizacije nad muslimanima navodi kao jedan od najvažnijih argumenata. Jedino je Arnautović od svih muslimanskih političara i vjerskih rukovodioca izražavao ovakvu zabrinutost za sudbinu islama i bosanskohercegovačkih muslimana u budućnosti. Posljednja značajna aktivnost koju je poduzeo prije kraja habsburške vlasti i uspostave nove državne zajednice bilo je upućivanje još jednog Memoranduma²⁵¹, ali ovog puta novom zajedničkom ministru finansija Spitzmülleru. Ministar je Sarajevo posjetio krajem septembra 1918. godine. Arnautović je u novom dokumentu, uručenom Spitzmülleru 8. oktobra, govorio samo o odnosu austrougarskih vlasti prema muslimanima, bez osvrtnja na državno-pravno pitanje. Ukazao je na mnogobrojne poteškoće koje su morali podnositi, na podređen položaj u odnosu na druga dva naroda i na činjenicu da su bili u potpunosti onemogućeni participirati u istaknutim zvanjima odjelnih predstojnika, dvorskih i vladinih savjetnika i srednjoškolskih direktora, a sve uz izuzetnu i dokazanu lojalnost Monarhiji i dinastiji. Na kraju je izrazio nadu da će novi ministar poduzeti potrebne mjere da se postojeće stanje poboljša.²⁵² Veoma brzo nakon ovog događaja Austro-Ugarska je poslije 40 godina vladanja nad Bosnom i Hercegovinom postala njena prošlost, a Šerif Arnautović uvidio kako je njegova uloga muslimanskog predvodnika okončana. Iako je još uvijek bio na poziciji vakufsko-mearifskog direktora, ozbiljan politički angažman u novonastaloj situaciji nije mogao ostvariti. Došlo je do pojave novih političara koji su postali nosioci muslimanske politike.

Odlazak s pozicije direktora

Nakon što je austrougarska vlast prestala sa upravljanjem Bosnom i Hercegovinom u novembru 1918. godine Arnautović je podnio ostavku na mjesto vakufsko-mearifskog direktora. To je bio svojevrsni protest protiv uspostave novog vladajućeg režima i odbijanje učešća u javnom prostoru u novonastaloj situaciji, ali istovremeno i odraz razočarenja njegovim potpunim potiskivanjem na margine političkog života. Međutim, ostavka nije usvojena od strane Vakufsko-mearifskog sabora, obzirom da je većina članova izglasala kako i dalje treba nastavi vršiti ovu funkciju.²⁵³ Iako je Arnautović bio izraziti protivnik stvaranja jugoslavenske države, samo nekoliko dana bilo je dovoljno da se „pomiri sa sudbinom“ i formuliše svoje stavove dijametralno

---

²⁵¹ Dokument je pohranjen u Arhivu Bosne i Hercegovine: ABiH, ZMF, Pr, 842/1918.

²⁵² Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 120-121.

²⁵³ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-21. Isti dokument pohranjen u Gazi Husrev-begovoj biblioteci: GHB, AIZ-DŽČ, DZ C-4-82/1919. Uporediti: Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 468.

suprotno. Posjetio je pukovnika Nedića, zapovjednika srpske vojske, i zahvalio mu što je poslao odred vojske u Rogaticu, s ciljem uspostave reda i mira, a na molbu tamošnjih muslimana. Istakao je da je do sloma Austro-Ugarske bio ubjeđen u pobjedu centralnih sila, jer su ga u to uvjeravali i svi austro-ugarski državnici. Kako bi muslimanima osigurao opstanak i bolji položaj zastupao je prougarsku politiku. Na kraju je izjavio kako „on i najveći dio Muslimana radosno se izjavljuje za sjedinjenje sa Srbijom pod dinastijom Karađorđevića.“²⁵⁴ Ovu posjetu i promjenu u stavovima treba posmatrati kao njegovo realno rasuđivanje u novim okolnostima, pokušaj mirenja sa jugoslavenskim ujedinjenjem i iznalaženje mogućnosti da se, na neki način, politički aktivira. Svoje nezadovoljstvo zaobilaženjem muslimanskih saborskih predstavnika prilikom uspostavljanja Narodnog vijeća SHS i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu Arnautović je iskazao u predstavi predsjedniku srpske kraljevske vlade Nikoli Pašiću.²⁵⁵ Nije mu bilo po volji što su muslimanska mjesta u tim organima zauzeli „nezatni i neozbiljni elementi“ bez ikakve narodne podrške, umjesto bivših članova Bosanskohercegovačkog Sabora, pa bilo kojoj stranci pripadali. S druge strane, od katolika i pravoslavaca izabrani su sabornici „najjačeg političkog kalibra“. Postavljanje nemuslimana za gradonačelnika Sarajeva po prvi put u historiji, tvrdio je Arnautović, uvrijedilo je većinski muslimanski dio stanovništva, koji je tim potezom uvidio da buduće držanje novog režima prema muslimanskom elementu predstavlja „najcrniju sliku za budućnost“. Zločine nad bosanskohercegovačkim muslimanima nakon odlaska austrougarske vojske Arnautović je detaljno opisao. Između ostalog naveo je: „Od kako su Austro-ugarske čete ostavile ovdašnje krajeve nastupila je užasna nesigurnost po život i imetak muslimanskog stanovništva. Paljenje čardakova, ubijanje muslimanskih zemljoposjednika i njihovih zamjenika, pljačkanje imanja jednostavnih muslimanskih građana i seljaka sa strane pravoslavnih dogodilo se je u bezbroj slučajeva i još se uvijek dogagaju.“²⁵⁶ Arnautoviću se, dakle, ne može poreći kontinuirana briga za stanje muslimana i ukazivanje na probleme sa kojima su se susretali, bez obzira u kojem državno-političkom ustrojstvu djelovao. O situaciji u Privremenom narodnom predstavništvu Kraljevstva SHS i vođenim raspravama Arnautovića je informisao Sulejman

---

²⁵⁴ „Muslimani i Hrvati kod pukovnika M. Nedića“, u: *Народно јединство*, год. 1, бр. 11, 13. 11. 1918, стр. 1. Da je Arnautović bio izraziti protivnik sjedinjenja govori i sljedeći podatak. U spomenutom razgovoru sa grofom Tiszom istakao je „da će prvog srpskog vojnika [koji dođe u Sarajevo] ubiti, a onda sam sebe na šehar Čehajinoj ćupriji.“ – Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 104.

²⁵⁵ O djelatnosti Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu pogledati: Nusret Šehić, „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar – decembar 1918)“, u: *Prilozi*, Godina XVIII, Broj 19, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 1982, str. 163-202. Šehić se u ovome radu referirao na pogrešan Kapidžićev navod o Arnautovićevom zahtjevu za priključenje Ugarskoj u Memorandumu iz 1917. godine.

²⁵⁶ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-16. Uporediti: Pelesić, *Drijemanje na ramenu vremena*, str. 64.

Salihagić. U pismo od 21. marta 1919. godine naveo je kako je važno da se i Arnautović upozna sa bitnim političkim pitanjima, kako bi se prema njima mogao ravnati zajedno sa svojim bliskim prijateljima i saradnicima. Salihagić je izvjestio da su muslimanski članovi „Privremenog parlamenta“ spriječili da se „još jedan dio beglučke zemlje izbije iz [muslimanskih] ruku.²⁵⁷ Vidimo da je rješavanje agrarnih odnosa, kao najvažnije muslimansko pitanje, i dalje bilo predmet interesovanja Šerifa Arnautovića. Međutim, bilo kakva značajna politička aktivnost je izostala. Šta više, ovo je bio period u kome su napadi i karakterizacija Arnautovića kao kompromitovanog, zbog njegove djelatnosti tokom Prvog svjetskog rata, bili u punom zamahu. Posebno se u tim aktivnostima isticala grupa okupljena oko lista Vrijeme, gdje su vodeću ulogu imali Edhem Mulabdić i Sakib Korkut. S druge strane, glasilo prosrpske Jugoslavenske muslimanske demokratije Jednakost, omogućavalo mu je da se odbrani i u tekstovima iznese svoje argumente i objašnjenja. Posebno se aktivirao sukob na relaciji dr. Spaho-Arnautović, čiji začeci datiraju još od 1912. godine.²⁵⁸ Spaho je Arnautovićevu djelovanje tokom rata nazvao protunarodnim, hizmećarskim i plaćeničkim, koje je sugrađane drugih vjera usmjerilo protiv muslimana.²⁵⁹ Arnautović je odgovorio: „Ili sam ja ili Vi gospodine ministre drečao u sarajevskom gradskom zastupstvu, da je premalena čast počasnog građanstvo austrijskom generalu Potioreku, što je pretrao i pregazio Srbiju a spasio našu 'milu i dragu' Austro-Ugarsku državu i 'uzvišenu' dinastiju? Ili sam ja ili Vi gospodine 'jugoslavenski' ministre priređivao obilate i bogate bankete njemačkim oficirima, koji su bili u Sarajevu na prolazu na put da smrve Srbiju?“²⁶⁰ Ovakve novinske rasprave nastavile su se i u narednom periodu, naglašavajući Arnautovićev negativan odnos prema JMO. Pobjeda njegovih političkih protivnika, kadrova JMO, na vakufskim izborima održanim u septembru i oktobru 1919. godine, bila je jasan znak da je konačno došlo vrijeme za potpuno odstupanje sa direktorske pozicije. Da Arnautović nije svoju

---

²⁵⁷ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-5.

²⁵⁸ Zeman, glasilo tadašnje Ujedinjene muslimanske organizacije, u sukobu Spahe i Arnautovića – uzrokovanom djelatnošću Muslimanske centralne banke – stao je sasvim očekivano na stranu potonjeg. U jednom članku navodi se: „Što se tiče Dr Spahe i Šerifa Arnautovića, neka to oni izmehju sebe rasčiste, samo nek doktor zna da Arnautoviću ni jači vukovi nijesu mogli ništa, a Dr Spaho – i ako je onako mudar, kako ga 'Narod' hvali – ne bi se u politici ni spominjao, da nije bilo Arnautovića.“ – „Ispravak dr. Spahe“, u: *Zeman*, god. II, br. 64, 16. 7. 1912, str. 1-2. Arnautovićev animozitet prema Spahi bio je izražen tim više što je on bio personifikacija Jugoslovenske muslimanske organizacije, protiv čijeg je djelovanja Arnautović oštro istupao, smatrajući kako muslimanski narod predvodi u potpuno pogrešnom smjeru. S druge strane, Spaho je još prilikom neuspješne kandidature za Bosanskohercegovački Sabor, optužio grupu okupljenu oko Arnautovića za falsificiranje izbornih rezultata, na osnovu čega mu nije bilo omogućeno postati narodnim poslanikom. – Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883-1939) Politička biografija*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2009, str. 14.

²⁵⁹ Jahić, *Iz Bosanskohercegovačke politike za vrijeme prvog svjetskog rata*, str. 221.

²⁶⁰ Šerif Arnautović, „Šerifov odgovor Spahi.“, u: *Jednakost*, god. II, br. 13, 28. 1. 1919, str. 2.

neopozivu ostavku uputio nadležnom vakufskom saboru, vrlo je vjerovatno kako bi u novonastalim okolnostima došao zahtjev za njegovu smjenu. On je 31. decembra 1919. uputio proglas kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima u cijeloj Bosni i Hercegovini, kojim ih obavještava da napušta položaj. U njemu je istakao kako je od nesređene kancelarije, svojim aktivnim radom, uspostavio modernu i transparentnu instituciju, koja se može pohvaliti svim karakteristikama kulturnih ustanova tog vremena.²⁶¹ Time je okončana desetogodišnja djelatnost Šerifa Arnautovića na čelu vakufsko-mearifске uprave. Ovaj značajan period predstavljao je vrhunac njegove karijere. Smjena na društvenoj i političkoj sceni dovela je do pojave novih generacija muslimanskih predvodnika. Iako je Arnautović i u narednom periodu pokušavao da participira u političkom životu Kraljevine, izostala je podrška naroda, onaj faktor na koga se u prošlosti uvijek pozivao.

---

²⁶¹ GHB, AIZ-DŽČ, DZ C-4-82/1919.

IV. Djelatnost u periodu 1920-1935. godina

Izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine

Odstupajući sa mjesta vakufsko-mearifskog direktora Šerif Arnautović naglasio je kako će se u narednom periodu posebno posvetiti svom odnosu sa Pravdom, glasilom JMO. Ona je na svojim stranicama istupala vrlo oštro protiv Arnautovića, oslikavajući animozitete koji su postojali između JMO i njega. Njegov nestanak sa političke scene pojedini su smatrali samo privremenim, izražavajući nadu kako će vrlo brzo doći do uspostavljanja novih odnosa, u kojima će ponovo bitnu ulogu imati bivši muslimanski vođa. Kako je u ovome periodu štampa predstavljala glavni vid propagandnog materijala za širenje političkih ideja, a ujedno i za napade na svoje neistomišljenike, kao i odbranu od istih, tako je Arnautović odlučio pokrenuti list Domovina. U prvom objavljenom broju izjavio je kako se dvije godine distancirao od politike baveći se posmatranjem stanja koje je vladalo. JMO i Pravda su svojom destruktivnom „antidržavnom politikom i nekulturnom borbom“ doveli muslimansku politiku u ćorsokak, stoga je obznanio kako će se, na nagovor prijatelja, opet politički aktivirati. „Ukabulio sam odreći se svoga rahatluka i spokojsva;“, naveo je Arnautović, „ukabulio sam da u zajednici sa prijateljima primim tešku odgovornost, da učinim što se daje učiniti da naša muslimanska politika pogje pravijim putem, da prestanu zulumi i nepravde, koje su nam do sada činjene. I ako je dužnost teška, i ako su moje sile malene, ja pouzdano očekujem uspjehe, jer velikodušni Beograd – a on je duša i centar naše Kraljevine – voljan je, da prema muslimanima povede bratsku politiku; voljan je, da zaboravi vratolomne skokove i netaktičnosti 'Pravde' i njene organizacije.“²⁶² Još je naveo kako se njegov politički program u osnovi ne razlikuje od onog JMO, ali će način borbe i ostvarenja biti diametralno suprotan. Iz ovakve izjave jasno se može prepoznati pozadina njegovog ponovnog uključivanja u politički život. Radikalna stranka nastojala je suzbiti utjecaj JMO, stoga je kao idealnog saradnika prepoznala Šerifa Arnautovića. Ona je pomogla i podržala formiranje nove političke grupe okupljene oko Domovine. Arnautović je u ovoj saradnji vidio mogućnost lakšeg suprotstavljanja snažnoj JMO.²⁶³ Radikalno glasilo Samouprava nije krilo da pomoću Arnautovića želi oslabiti vodeću muslimansku stranku, te je pred održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu vršilo propagandu u korist „muslimanskih radikala“, a njihovu pojavu

²⁶² Šerif Arnautović, „Naša prva riječ“, u: *Domovina*, god. I, br. 1, 30. 10. 1920, str. 1.

²⁶³ Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. Privredni i politički razvoj*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1991, str. 160.

podržala je nekolicina sreskih načelnika u Bosni i Hercegovini i predviđala im izborni uspjeh.²⁶⁴ Neposredno pred održavanje izbora Pravda je najviše pažnje posvetila Domovini i njenom vlasniku. Većina napisanog odnosila se na historiju političkog djelovanja Šerifa Arnautovića, kome je dodijeljen epitet političkog mrtvaca. Osobito su se isticale njegove aktivnosti pred kraj Prvog svjetskog rata.²⁶⁵

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu grupa Šerifa Arnautovića istupila je kao Nezavisna muslimanska lista. Sam Arnautović nije želio biti nosilac liste, već na nekoj od drugih pozicija, što bi se moglo protumačiti kao nastojanje da se ideja pokreta stavi ispred njegovih ličnih ambicija i karijere.²⁶⁶ Bez obzira na pomoć i podršku radikala stranka je doživjela veliki neuspjeh. Osvojila je ukupno 755 glasova (306 u sarajevskom i 449 u tuzlanskom izbornom okrugu) što nije bilo dovoljno da se pređe izborni prag i osvoji makar jedno poslaničko mjesto. Usporedbe radi, JMO je osvojila preko 110 hiljada glasova.²⁶⁷ Ovakav omjer jasan je pokazatelj kakav položaj u društvu su ostvarili muslimanski radikali, a samim tim i Arnautović kao njihov predvodnik. On je ovim izbornim debaklom stavio tačku na svoju političku karijeru za narednih dvanaest godina. Pa ipak, bilo je i onih koji su vjerovali kako ovo nije pretežak poraz i da je sasvim moguće da se Arnautović vrati na scenu. U jednom neautoriziranom pisanom osvrtu na bosanskohercegovačke muslimane iz 1921. godine, kreiranom za potrebe vladajuće elite, navodi se kako je on čovjek neobičnih sposobnosti, volje i političkog talenta. „Nema sumnje [...] da će Šerif ponovo isplivati i potisnuti JMO. Šerif je radin, a to je rijetkost među muslimanima. Zna raditi skoro 16 sati bez prestanka. Za njega treba spremiti ulogu, pružiti mu mogućnost da zajedno radi sa Vojislavom Šolom, s kojim je dobar prijatelj.“²⁶⁸ Da je i sam Arnautović vjerovao

---

²⁶⁴ Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918-1925*, str. 170. „Jedan trezven glas digao se u Bosni. G. Šerif Arnautović, na čelu jedne grupe ljudi, uspeo je da dosadašnji pravac, odnosno taktiku, koju smatra pogodnom ne samo za interese naše države nego i za interese Muslimana, skrene sa dosadašnjeg puta i uputi onamo gde ga čekaju sloga i zajednički rad sa ostalom braćom. Doista za utvrđenje naših odnosa sa našom braćom Muslimanima ništa nije potrebnije od trezvenosti i hladnokrvnosti. Ludi i neobuzdani verski fanatizam, potpaljivanje mržnje i zaoštavanje odnosa između braće koji moraju da žive u zajedničkoj kući nije ni u čijem interesu. Ni u našem ni u njihovom.“ – „Beograd o Muslimanima“, u: *Domovina*, god. I, br. 5, 10. 11. 1920, str. 1. U ovome članku, objavljenom u Samoupravi, a potom prenesenom u Domovini, jasno se očituje negativan odnos Radikalne stranke prema politici koju je vodila JMO, nasuprot pozitivnog stava o grupi Šerifa Arnautovića.

²⁶⁵ Enes. S. Omerović, „Naša izborna borba“, međustranački sukobi u Bosni i Hercegovini uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine“, u: *Historijska traganja*, br. 11, Institut za istoriju, Sarajevo, 2013, str. 189; Isti, *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918-1921)*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015, str. 217-218.

²⁶⁶ „U laži su kratke noge“, u: *Domovina*, god. I, br. 12, 26. 11. 1920, str. 3.

²⁶⁷ Nusret Šehić, „Izbori za Ustavotvornu skupštinu na području Bosne i Hercegovine (28. novembar 1920)“, u: *Prilozi*, Godina XXIV, Broj 25/26, Institut za istoriju, Sarajevo, 1990, str. 236.

²⁶⁸ Jahić, *Vrijeme izazova*, str. 299.

u ovakve mogućnosti govori podatak o kontaktima sa radikalima tokom 1924. godine. On je zajedno sa svojim saradnicima polovinom maja iste godine stupio u komunikaciju sa radikalima u Beogradu, s ciljem osnivanja nove muslimanske stranke, u kojoj bi participirali i pojedini članovi iz Bosanskohercegovačkog Sabora. Osim održanih sastanaka, inicijatori ove akcije počeli su i sa slanjem pisama širom Bosne i Hercegovine, kako bi okupili pristalice.²⁶⁹ Međutim, Arnautovićev položaj bio je sasvim jasan. Od stare slave se nije moglo živjeti i očekivati uspjeh pod okolnostima u kojima je JMO predstavljala vodeću snagu među bosanskohercegovačkim muslimanima. Trebalo je doći do krupne društveno-političke promjene, kakva je bila Šestojanuarska diktatura, da bi se stanje odnosa u potpunosti promijenilo. I kao što je nepoznati autor, gotovo vizionarski, govorio o Arnautovićevom povratku, on se zaista; kao feniks; ponovo vratio na političku scenu nakon 12 godina apstiniranja.

Vakufski direktor i senator kralja Aleksandra

Period Šestojanuarske diktature predstavlja vrijeme Arnautovićevog ponovnog funkcioniranja na društveno-političkom polju. U Promemorijumu, kojeg je 1. juna 1930. godine uputio kralju, hvaleći uspostavu diktature Arnautović je iznio i svoje nezadovoljstvo izborom novih članova Ulema-medžlisa, kao i zanemarivanjem muslimana u sastavu nove vlade i na funkcijama u državnim institucijama. Stoga je preporučio i zamolio vladara da se u vjersku upravu i na druga važna mjesta postavi nekolicina „nacionalno zaslužnih“ muslimana.²⁷⁰ O zamjerkama na račun rada pravnoagrarnog odsjeka banske uprave u Splitu pisao je u pismu banu Primorske banovine.²⁷¹ Njegov zvanični povratak na javnu scenu uslijedio je u martu 1931, kada je jednoglasnom odlukom članova Vakufsko-mearifskog vijeća izabran za vakufskog direktora.²⁷² Do toga ne bi moglo doći da nije bilo ranije izmjene u strukturi članstva vakufskih organa. Nakon što je Ibrahim ef. Maglajlić imenovan za novog reis-ul-ulemu on je vrlo uspješno „očistio“ Vakufsko-mearifski sabor i druge vakufske ustanove od većine pristalica JMO, a na njihovo mjesto je postavio prorežimski orijentisane muslimane. Za jednog od članova vakufsko-

---

²⁶⁹ Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Svjetlost, Sarajevo, 1977, str. 175. Pogledati n. 191.

²⁷⁰ Andrej Rodinis (sabralo i uredio), *Izveštaji o situaciji u Drinskoj banovini*, Knjiga 1 (1929-1931), Građa za proučavanje političkih, kulturnih i socijalno-ekonomskih pitanja iz prošlosti Bosne i Hercegovine (XIX i XX vijek), N.S. tom I (X), Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2009, str. 168-169.

²⁷¹ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-10.

²⁷² HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-11. Rodinis, *Izveštaji o situaciji u Drinskoj banovini*, str. 237; Mehmedović, *Upravljanje vakufima u BiH*, str. 128.

mearifskog vijeća imenovan je i Arnautović. U takvim okolnostima došlo je do njegovog izbora za vakufskog direktora.²⁷³ Odmah po preuzimanju dužnosti Arnautović je pokrenuo pitanje boljeg funkcioniranja i poslovanja vakufa, pri čemu je nastojao unijeti novitete u rješavanju postojećih problema. Upravnom odboru Vakufsko-mearifskog vijeća uputio je prijedlog o oživljavanju tzv. „mrtvih vakufskih kapitala“. Nekretnine koje ne donose prihod ili je on veoma mali, te udaljena zemljišta koja nisu data u zajam, treba prodati i od dobijenog novca sagraditi na lijepim mjestima vakufske kuće, dućane, magaze i druge objekte. Putem trampe, prodaje i kupovine zemljišta treba provesti komasaciju, odnosno grupisanje u jedinstvene veće komade vakufskog posjeda. Da bi takvi, nanovo formirani, krupniji vakufi donosili pristojan prihod od najma, treba ih pozicionirati u blizini većih mjesta, ili pak uz „kulturne, vjersko-prosvjetne i socijalno-humane islamske institucije“, koje bi ih i koristile. Na kraju ovog dopisa Arnautović je zaključio: „Vakufske mrtve kapitala treba oživiti, jer nam je on jedini ostao, koji može i mora da napreduje. Ne ožive li se vakufski mrtvi kapitali, vakuf će i nadalje životariti, krpiti, gledati ruševne džamije, oharabljene objekte, neuređena i neograđena groblja, dok će vjerska prosvjeta i socijalno-humana islamska skrb sve više zaostajati, a murtezika [vakufski službenici, o.a.] ostajati neplaćena ili mizerno plaćena.“²⁷⁴ Kao i za vrijeme prvog mandata od 1909. do 1919. godine, Arnautović je ponovno u svome radu znatnu pažnju usmjerio na pitanje islamske prosvjete. U pismu koje je adresirao na Ulema-medžlis u Sarajevu, iznio je ne tako pozitivnu analizu postojećeg stanja u ovom segmentu islamskog života. Ukazao je na nedostatak kvalificiranog kadra, nizak kvalitet vjerske obuke, kao i na potrebu stjecanja naobrazbe vjerskog staleža na fakultetima i doktorskim studijama. Uputio je vrlo značajan apel u kome je predložio da se iz proračuna samostalnih vakufa predviđena sredstva za sadake, kurbane, učenje hatmi i sl, jednim dijelom usmjere za podmirivanje potreba Gazi Husrev-begove medrese, kako bi ona bez problema funkcionirala.²⁷⁵ Važan segment njegovog djelovanja na čelu Vakufske direkcije predstavlja i inicijativa o osnivanju islamskog ženskog sirotišta.²⁷⁶ Ukazujući na potrebu ovakve ustanove, apelirao je na bosanskohercegovačke muslimane da podrže ovu „najhumaniju akciju“.

---

²⁷³ Ibrahim Kemura, „Položaj i uloga Islamske vjerske zajednice i »Gajreta« u društveno-političkom životu muslimana početkom 30-tih godina ovog stoljeća”, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, Knjiga XI-XII, Sarajevo, 1985, str. 123; Isti, *Uloga "Gajreta" u društvenom životu muslimana*, str. 200.

²⁷⁴ GHB, Arhiv Islamske zajednice-Fond Vakufska direkcija u Sarajevu (1930-1941) (dalje: AIZ-VD), VD-3-421/1933.

²⁷⁵ Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju-Medžlis islamske zajednice Zagreb, Zagreb, 2010, str. 452-454.

²⁷⁶ GHB, AIZ-VD, VD-36-7222/1932.

Sudeći prema povratnim informacijama sa terena odziv ovom projektu bio je zadovoljavajući.²⁷⁷ Arnautović se uz ovako usmjereno djelovanje zadržao na mjestu direktora Vakufske direkcije naredne dvije godine. Njegovi protivnici, u najvećoj mjeri Maglajlićevom akcijom eliminisani elementi iz vakufskih organa, ali i pojedini unutar njih, uspjeli su u maju 1933. izazvati Arnautovićevu ostavku. U aferi, koja je u narodu izazvala veliko interesovanje, optužen je vakufski direktor da je prilikom jednog razgovora izgovorio riječi koje su se smatrale svetogrđem. Prema izjavama sudionika tog događaja Arnautović je navodno kazao kako je muslimanima važniji sveti Sava od Muhameda a. s. i da ukoliko žele nastaviti živjeti u Jugoslaviji moraju prihvatiti pravoslavnu vjeru, u protivnom ne preostaje im ništa drugo nego selidba u Aziju. Omer-beg Drnda, Muhamed-beg Bašagić i Murad-beg Zaimović informisali su javnost o ovome događaju iznoseći navedene detalje, čime su izazvali brojne reakcije zaprepaštenja i osude.²⁷⁸ Rješavanje ovog problema očekivalo se na sjednici Vakufsko-mearifskog vijeća u proljeće 1933. godine. Članovi vijeća Omer ef. Džabić i Muhamed ef. Semiz oštro su istupili protiv Arnautovića zahtjevajući od centralne vakufske uprave njegovu smjenu i pokretanje disciplinskog postupka. Arnautović je pred članovima vijeća izjavio kako spomenute riječi nikada nije izrekao. Istakao je da su trojica begova pokretača cijele afere za vrijeme spornog razgovora bili u pripitom stanju, te se pozvao na svoje vjersko obrazovanje i zalaganje za vjersko-prosvjetnu autonomiju. Uvidjevši da je kod većine članova izgubio povjerenje Arnautović je podnio ostavku na mjesto vakufskog direktora i uputio zahtjev za penzionisanje.²⁷⁹ Vakufsko-mearifsko vijeće je prihvatilo ovaj zahtjev i penzionisalo Šerifa Arnautovića, čime je prestala njegova djelatnost u Vakufskoj direkciji. U narednom periodu uslijedile su brojne osude ovakvog čina i zahtjevi da se Arnautoviću ne dozvoli uživanje penzije iz vakufskog budžeta.²⁸⁰ Posebno je bio značajan protest muslimana-akademičara Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, koji su istakli da se ovim postupkom „još jedan otpadnik Islama [stavlja] na grbaču našeg siromašnog

---

²⁷⁷ Braća Zubčević su u Trebinju prodali gotovo cijeli blok za sakupljanje dobrovoljnih priloga, koji im je bio upućen od strane Vakufske direkcije. U svom izvještaju Šerifu Arnautoviću naveli su da je od 20 komada priznanica tog bloka, ukupne vrijednosti 500 dinara, prodano 18, a sakupljeni prilog iznosio je 450 dinara. – GHB, AIZ-VD, VD-29-5958/1932.

²⁷⁸ Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, str. 424.

²⁷⁹ „Iz Vakufsko-mearifskog vijeća“, u: *Islamski svijet*, god. II, br. 35, 5. 5. 1933, str. 1-2.

²⁸⁰ „Vakufsko vijeće“, u: *Islamski svijet*, god. II, br. 36, 12. 5. 1933, str. 1-2, 4; „Poslije završetka rada Vak. vijeća u Sarajevu“ i „Za reviziju postupka protiv g. Šerifa Arnautovića“, u: *Islamski svijet*, god. II, br. 38, 26. 5. 1933, str. 2; „Jedan ispravak“, u: *Islamski svijet*, god. II, br. 41, 16. 6. 1933, str. 3; „Bihački protest“, u: *Islamski svijet*, god. II, br. 45, 14. 7. 1933, str. 3.

naroda i uzvišene ustanove Vakufa.²⁸¹ Arnautović je tužio Omer-bega Drndu i Murad-bega Zaimovića zbog izjave koju su mu pripisali i širili je među narodom. U prvostepenoj presudi sud je Zaimovića osudio na mjesec, a Drndu na četiri mjeseca zatvora.²⁸² Ovime je na neslavan način okončan drugi mandat Šerifa Arnautovića na mjestu vakufskog direktora.

Za vrijeme dok je obavljao povjerenu funkciju u Vakufskoj direkciji Šerif Arnautović je istovremeno januara 1932. godine u Drinskoj banovini izabran u prvi saziv Senata Kraljevine Jugoslavije.²⁸³ Arnautović je kao senator izazvao svojevrstne reakcije u društvu, osobito što je djelatnost u tom političkom tijelu omogućavala komunikaciju i rasprave sa senatorima svih banovina iz cijele Jugoslavije. Posebno je bilo uočeno njegovo izlaganje na budžetskoj raspravi, u kojem je vrlo oštrim tonom govorio o nezadovoljstvu postojećim stanjem u Kraljevini. Obzirom da je država bila u teškoj finansijskoj situaciji, predložio je uvođenje zakona po kojem bi svi državljani čiji imetak je prelazio milion dinara morali državi dati zajam procentualno po vrijednosti svog imetka i to na 20 godina bez kamata. Zanimljivo je da se pri tome pozvao na sličnu praksu koju je nakon dolaska na vlast uveo Benito Musolini. U svome govoru osvrnuo se i na, njemu uvijek važno, pitanje obrazovanja, zahtijevajući da se u Bosni i Hercegovini otvore dodatne škole i zaposle mnogobrojni učitelji bez posla, kako bi se poboljšao rad na opismenjavanju i narodnom prosvjećivanju.²⁸⁴ Kritikovao je državu što za petnaest godina nije izradila jedinstvene školske udžbenike, nego je među učenicima kružilo desetine različitih knjiga. Predložio je da se vanjska politika usmjeri na saradnju sa Rusijom, pošto je ta zemlja „majka Slovena i srpstva“.²⁸⁵ Na njegov prijedlog o uvođenju prisilnog zajma reagovali su pojedini jugoslavenski milioneri, a vojvođanski industrijalac i veleposjednik Dunderski izjavio je kako oni nisu Turci, koji drže dukate na gomili i dijele ih kad zatreba.²⁸⁶ Arnautoviću je posebno zasmetalo korištenje termina „Turčin“, upotrijebljenog za bosanskohercegovačke muslimane, pa je u svom odgovoru istakao kako je u Bosni takva nominacija vrlo uvredljiva.²⁸⁷ Poziciju senatora koristio je i za obračunavanje sa svojim neistomišljenicima i političkim protivnicima iz reda

---

²⁸¹ GHB, ZRDA, A 403-B.

²⁸² „Kroz heftu“, u: *Islamski svijet*, god. III, br. 86, 1934, str. 5.

²⁸³ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-1. Uporediti: Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija*, str. 301.

²⁸⁴ „G. Šerif Arnautović iznosi nova otkrića u agrarnoj reformi“, u: *Jugoslovenska pošta*, god. V, br. 1463, 23. 3. 1934, str. 1-2.

²⁸⁵ Milutin Živković, „Arnautović Šerif“, u: *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, Institut za savremenu istoriju-Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“-Hrvatski institut za povijest, Beograd, 2016, str. 54.

²⁸⁶ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-23.

²⁸⁷ „Begovi nemaju više dukata. Odgovor senatora g. Š. Arnautovića na izjave milionera“, u: *Jugoslavenski list*, god. XVII, 28. 3. 1934, str. 3.

muslimana. Ukazivao je na korupciju i malverzacije u agrarno-pravnom odsjeku u Sarajevu, upućujući interpelaciju ministru poljoprivrede²⁸⁸, a javno je zbog istih stvari prozivao Fehima Spahu i Halida Hrasnicu. O zaista teškom stanju u agrarnim stvarima svjedoči i pismo upućeno Arnautoviću od strane Muhameda Džozića i Raseme Čamdžić iz Kladnja. U njemu su tražili zaštitu od nanesene nepravde kojom su im oduzeti posjedi i dodijeljeni drugoj osobi, uz korištenje beglučkog zahtjeva. Iskazujući mu veliko poštovanje u tekstu su naveli: „Poštovani gospodine senatore molimo Vas kao brata i čovjeka da nas kao poznati patriota uzmete pod Vašu visoku zaštitu da se naša sirotinjska imovina oslobodi, da bi time stekli uvjerenje da smo u ovoj državi svi jednaki i da se ne stvara jednome veliki posjed a drugome prosjački štap. Molimo Vas da nas zaštitite i da sporna rešenja agrarnih vlasti po ovom sporu izvolite preko nadležnosti poništiti. [...] polažući svu nadu u Vas i u Vaše poznato domoljubje bilježimo se.“²⁸⁹ Ne zaboravljajući ulogu Muhameda ef. Semiza prilikom njegove smjene sa mjesta vakufskog direktora, Arnautović je boravak u Beogradu iskoristio da uputi Vrhovnom starješinstvu Islamske vjerske zajednice zahtjev za pokretanjem disciplinskog postupka protiv ovog člana Ulema-medžlisa, zbog navodnih izjava s karakterom svetogrđa i malverzacija prilikom najma vakufskih objekata, čiji je mutevelija bio Semizov brat Mehmed.²⁹⁰ Ovakva atmosfera obilježila je rad bivšeg vakufskog direktora u kraljevskom Senatu. Još za vrijeme trajanja mandata, početkom 1935. godine, Šerif Arnautović je preminuo, čime je okončana jedna duga, ali prije svega uzbudljiva i veoma sadržajna, karijera.

Smrt

Nakon mjesec dana teškog bolovanja Šerif Arnautović preminuo je 26. januara 1935. godine.²⁹¹ Vijest o njegovoj smrti objavljena je u sredstvima javnog informisanja.²⁹² Dženaza i ukop obavljani su sutradan. O veličini i značaju posljednjeg ispraćaja govori i tekst objavljen u Jugoslavenskoj pošti u kojem se, između ostalog, kaže: „Dženaza rahmetli Šerifa koja je održana juče u podne bila je veličanstvena i odavno se ne pamti da je na čijem pokopu bilo toliko svijeta. Zapaženo je osim velikog broja muslimanskog građanstva, naročito inteligencije, još vrlo mnogo

---

²⁸⁸ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-23.

²⁸⁹ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-13.

²⁹⁰ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-20, O-ŠA-14.

²⁹¹ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-15

²⁹² „Naši merhumi“, Islamski svijet, god IV, br. 127, 1. 2. 1935, str. 4; Jugoslavenska pošta, god VI, br. 1719, 28. 1. 1935, str. 2.

građana drugih vjera, pretstavnika raznih institucija i udruženja itd.²⁹³ Na dženazi su sudjelovali predstavnici Vlade, Senata i Narodne skupštine, a ukop je obavljen na trošak Senata.²⁹⁴ Na sjednici Senata Kraljevine Jugoslavije predsjednik ovog tijela dr. Ljubomir Tomašić prigodnim obraćanjem senatorima oprostio se od Arnautovića. U svome govoru istakao je kako je senator Arnautović u Jugoslaviji doživio priznanje i ozakonjenje svih težnji muslimana za koje se i on sam cijeli život borio.²⁹⁵ Svakako da ovaj govor nije oslikavao realno stanje u državi, a posebno ne položaj koji su imali muslimani. Smrt Šerifa Arnautovića; političara, narodnog vođe i borca za muslimanska prava; desila se u trenucima kada je on, već kao 62-godišnjak, bio na izmaku svojih snaga. Dugogodišnja društvena angažiranost i politička aktivnost, koja je sa sobom nosila bezbroj problema, ostavila je značajnog traga na njegov habitus. Međutim, upravo sve navedeno bilo je uzrokom onog, nadasve mnogo značajnijeg, traga koji je Arnautović ostavio u historiji Bosne i Hercegovine i bosanskohercegovačkih muslimana.

---

²⁹³ „Merhum Šerif Arnautović”, Jugoslavenska pošta, god VI, br. 1719, 28. 1. 1935, str. 4.

²⁹⁴ „Merhum Šerif ef. Arnautović“, Islamski svijet, god IV, br. 127, 1. 2. 1935, str. 5.

²⁹⁵ Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije, Godina 4, Knjiga I, Beograd, 3. 6. 1935, str. 26.

V. Šerif Arnautović i nacionalno pitanje

Jedno od vrlo važnih pitanja koja se veže uz Šerifa Arnautovića jeste i njegov odnos prema nacionalnoj identifikaciji. U historiografiji se, u značajnoj mjeri, posebno potencira njegova prosrpska aktivnost i saradnja sa Srbima, kako onim iz Bosne i Hercegovine, tako i iz Srbije. Time se nastoji prikazati kako se on osjećao i izjašnjavao kao Srbin.²⁹⁶ Tokom svoje karijere Arnautović je koalirao i sa Srbima i sa Hrvatima, što je dalo prostora za proizvoljna tumačenja i svojevrsna „nagađanja“. Saradnja sa jednom ili drugom grupom omogućavala je njegovim neistomišljenicima razne vrste napada i optužbi. Tome su značajno doprinosili i Arnautovićevi javni nastupi i izjave.

Arnautović je početkom 1899. godine na svečanom otvaranju Hrvatske dioničarske štamparije u Mostaru održao govor u kome je pohvalio Antu Starčevića i njegov stav prema muslimanima. U njemu je istakao kako se ne želi upuštati u „razpravu, jesu li Islami [muslimani, o.a.] Herceg-Bosne Hrvati ili ne, [...] ostavljajući budućnosti, koja o tome [...] mora odlučiti.“ Obraćanje je završio riječima: „U to ime živilo Slavenstvo, živila Hrvatska.“²⁹⁷ Muhamed Hadžijahić tvrdio je kako se Arnautović u svojoj ranoj mladosti osjećao Hrvatom, pa je bio i povjerenik Matice hrvatske u Mostaru.²⁹⁸ U periodu autonomne borbe i njegovog opozicionog djelovanja prema austrougarskoj vlasti, Arnautović je oštro istupao protiv hrvatske politike u Bosni i Hercegovini, optužujući je da uz pomoć predstavnika i službenika katoličke crkve nastoji muslimane „pohrvatiti i pošokčiti“. Iako se muslimanskom autonomnom pokretu pokušavao pripisati srpski karakter niko od članova Egzekutivnog odbora, uključujući i Arnautovića, nije se javno izjašnjavao Srbinom.²⁹⁹ Pa ipak, u svojim tekstovima iz tog vremena vrlo je često upotrebljavao sintagmu „Srbi pravoslavni i muslimani“, iskazujući potrebu saradnje u borbi za autonomiju. Ovakav izražaj ostavlja realnu mogućnost tumačenja kako su za Arnautovića pravoslavci i muslimani dvije konfesije jednog naroda, odnosno Srba. U protivnom bilo bi navedeno „Srbi i muslimani“ ili „pravoslavni i muslimani“, ukoliko se nastojalo ove grupacije prikazati kao dvije odvojene narodnosti. Međutim, to i dalje ne znači da se Arnautović u to vrijeme osjećao Srbinom. Izvori ne potvrđuju takvu orijentaciju. „Bošnjak“ je u Arnautovićevim

---

²⁹⁶ Živković, *Arnautović Šerif*, str. 53.

²⁹⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini*, str. 305.

²⁹⁸ Muhamed Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, str. 172.

²⁹⁹ Isto, str. 171.

shvatanjima isključivo teritorijalna, a ne nacionalna odrednica. Na takav zaključak upućuje dio njegove Izjave iz 1901. godine, u kojoj je reagovao na pisanje lista Bošnjak o „Bošnjacima muhamedancima“ i identificirao se kao „Hercegovac muhamedanac“.³⁰⁰ Zanimljiva je i konstatacija Adem-age Mešića, koji je tvrdio kako Arnautović nije bio Hrvat niti Srbin, već „Turčin“.³⁰¹ O posebnosti muslimanskog elementa u Bosni i Hercegovini Arnautović je, kao odgovor na reakcije izazvane njegovim Memorandumom, pisao u Hrvatskom dnevniku. „Vi vrlo dobro znate, da od hiljade muslimana u Bosni i Hercegovini ima možda najviše jedan, koji je nacionalno osviješten i koji se priznaje Hrvatom ili Srbinom. Jeli to pametno ili ludo – to je drugo pitanje i o tome se dade obaška opširno govoriti i raspravljati – ali mi za sada govorimo o faktičkom stanju kako jeste. Dakle od 600.000 muslimana može ih u najvišem slučaju biti 600 muslimana, koji su nacionalno svjesni, koji se osjećaju Hrvatima ili Srbima, ostali 599.400 pristati će da su prije sve, nego Hrvati ili Srbi i kad mu rekneš da je Hrvat ili Srbin jednako mu je, kao da si mu zdrav zub iz čeljusti potegao. [...] Pa kad je to tako, kako Vi možete tražiti od nas, da se preko noći nacionaliziramo i da pristanemo na Vaše nacionalne težnje, kad ste Vi za te težnje trebali stotine godina.“³⁰² U istom članku pozvao se na fra Antuna Kneževića koji se borio za nacionalnu afirmaciju bošnjaštva (iako Arnautović upotrebljava termin „bosanstvo“, ne prihvatajući kao i ranije pojam „Bošnjak“), navodeći njegove proteste što su se pojedini bosanski katolici počeli nazivati Hrvatima. Na kraju, kao potpuno objektivno i ispravno, može se posmatrati tumačenje Adnana Jahića, koji je Arnautovićeve postupke vidio kao najizravnije u isticanju narodne posebnosti bosanskohercegovačkih muslimana u odnosu na Srbe i Hrvate. On se doimao kao „prototip svjesnog Muslimana koji je živio u vremenu u kojem još nisu bili sazreli uslovi za priznanje etničkog subjektiviteta muslimanskog naroda.“³⁰³ Njegove aktivnosti predstavljale su isključivo stranačko-politički pragmatizam bez ikakvih posebnih elemenata emocionalnosti i simpatija prema partnerima u zajedničkim političkim težnjama.

---

³⁰⁰ GHB, ZRDA, A 441-B.

³⁰¹ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 457-458. O Arnautovićevom stavu prema upotrebi termina „Turčin“ za označavanje bosanskohercegovačkih muslimana bilo je govora ranije. Pogledati n. 282.

³⁰² Šerif Arnautović, „Miramur!“ Treći list g. Šerifa Arnautovića”, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XII, br. 194, 30. 8. 1917, str. 1-2. Uporediti: Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta*, str. 249-250.

³⁰³ Jahić, *Usponi i padovi zagonetnog Mostarca*, str. 458.

VI. Novinarska djelatnost Šerifa Arnautovića

U većini napisanih biografija Šerifa Arnautovića, kao važan segment njegovog djelovanja navedena je publicistička djelatnost. Ona je predstavljala kontinuirani izraz njegovih stavova i razmišljanja i prepoznaje se tokom cijele njegove karijere. Još i prije nego što je Arnautović postao dijelom Kiraethane u Mostaru javnost je bila upoznata sa pisanim radom ovog, u to vrijeme, mladog i elokventnog autora. Dolaskom na mjesto tajnika čitaonice, njegova se aktivnost u ovome pogledu nastavlja i otvara širim čitalačkim masama. Njegove radove publikovane do početka autonomnog pokreta karakteriše lojalan odnos prema austrougarskim vlastima, ali i polemički stav prema neistomišljenicima. Aktiviranjem u pokretu za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju Arnautović ton svoga pisanja usmjerava protiv okupacionih vlasti, koristeći se ostrim i britkim stilom, u kome je istupao protiv svih onih koji su bili oponenti njemu ili pokretu u cjelini. Zbog takvog rada osuđen je na tešku robiju, koju je odslužio u zeničkoj kaznionici. Tokom političke djelatnosti u vrijeme postojanja Bosanskohercegovačkog Sabora, Prvog svjetskog rata i u novonastaloj zajedničkoj državi južnih Slavena, novine je koristio za obračun sa političkim suparnicima. Osim novinskih članaka Arnautović je izdao i znatan broj izjava, osvrti i reagovanja u posebnim otiscima, dva Memoranduma, a jedna knjiga i nekoliko brošura su mu objavljene u Novom Sadu.³⁰⁴

U bibliografiju *ABC Muslimana* autori su uvrstili samo tri Arnautovićeve rada.³⁰⁵ Broj objavljenih radova i listova sa kojima je saradivao bio je daleko veći. Prilikom saslušanja u avgustu 1902. godine izjavio je: „Bio sam dopisnikom »Bošnjaka«, »Bosanske Pošte«, »Crvene Hrvatske« i drugih novina, u kojima sam pod mojim i brez mojega imena pisao.“³⁰⁶ Osim spomenutih listova, njegovi radovi objavljuvani su u beogradskom „Odjeku“, zagrebačkom „Srbobranu“ i novosadskoj „Zastavi“.³⁰⁷ U antivladinoj publicističkoj djelatnosti uspostavio je veze sa redakcijama mnogih časopisa i listova. Osobito je taj odnos bio izražen sa „Zastavom“ i njenim urednikom Jašom Tomićem.³⁰⁸ Iz jednog konfidenskog izvještaja saznajemo kako je i srpska opozicija respektirala Arnautovićev novinarski rad i elokvenciju. „Grdna šteta što je vlada

---

³⁰⁴ U prilogu rada nalazi se izbor iz bibliografije radova Šerifa Arnautovića temeljen na autoru dostupnoj građi, koja je značajna za oslikavanje karaktera političke i društvene djelatnosti ovog bosanskohercegovačkog političara.

³⁰⁵ Atif Purivatra-Muhamed Hadžijahić, *ABC Muslimana*, BOSNA, Sarajevo, 1990, str. 69.

³⁰⁶ Hauptmann, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine*, dok. br. 133, 8. 8. 1902-Mostar, str. 328.

³⁰⁷ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-1.

³⁰⁸ Dževad Juzbašić, „Pokušaji stvaranja političkog saveza između vođstva srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta u Bosni i Hercegovini“, u: *Prilozi*, Godina XIV, Broj 14/15, Institut za istoriju, Sarajevo, 1978, str. 163.

uhapsila Šerifa Arnautovića u Travniku“, govorio je jedan pristalica autonomne borbe, „a htjeli smo ga spremi u Beograd na novinarski kongres, da tamo 'zastegne'. On bi baš umeo da prezentira nas odavde, a bogme ume i da razjapi usta.“³⁰⁹ Drugi informator naveo je da Arnautović svakako planira nakon izlaska na slobodu svoj rad na autonomiji nastaviti, ali ne u Bosni i Hercegovini, već u Beogradu. Tamo bi pokrenuo islamski politički list i započeo ponovo „svom žestinom raditi“.³¹⁰ Šerif Arnautović bio je početkom 1906. godine potpisnik zajedničke predstavke gotovo svih književnika, novinara i publicista iz Bosne i Hercegovine. Njom su od ministra Buriana tražili ukidanje preventivne cenzure, kao i slobodu štampe, zboru i dogovora.³¹¹ Po ostvarenju vakufsko-mearifske autonomije nastavio je novinarsko-urednički rad kroz listove „Musavat“, „Zeman“, „Novi vakat“ i „Vakat“. U njima je bio dijelom redakcije, čime je u velikoj mjeri određivao uređivačku politiku, po mjeri svojih stranačkih i ličnih interesa. Zajedno sa svojim partnerima osnovao je 1913. godine Zadružnu tiskaru. Ona nije bilo dugog vijeka, obzirom da je u narednoj, prvoj godini Prvog svjetskog rata, ova štamparija obustavila svoj rad.³¹² Po završetku rata Arnautović je i u novonastalim okolnostima, koje uzimajući u obzir njegovu protujugoslovensku djelatnost, nisu bile nimalo povoljne, nastavio u istom smjeru. Participirao je u redakciji lista „Jednakost“, gdje je saradivao sa šefovima redakcija raznih listova orijentisanih ka Demokratskoj stranci.³¹³ Njegovo zbližavanje sa Radikalnom strankom i želja za povratkom na političku scenu uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine usloveli su pokretanje novog lista pod nazivom „Domovina“ čiji je vlasnik bio lično Arnautović. Glavni urednik bio je dr. Avdo Hasanbegović, a odgovorni urednik Ali ef. Raljević. List je izlazio tri puta nedjeljno do 12. avgusta 1922, kada je objavljen zadnji broj.³¹⁴ „Domovina“ je Arnautoviću služila kao sredstvo propagande i glasilo pomoću kojeg je istupao protiv JMO, ali i drugih političkih protivnika. Nakon njenog gašenja, u narednim godinama, istupao je povremeno u onovremenoj štampi.

---

³⁰⁹ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 3604. Arnautović je bio dobar orator, što je posebno dolazilo do izražaja za vrijeme trajanja njegovog poslaničkog mandata u Bosanskohercegovačkom Saboru, ali i u raspravama sa svojim neistomišljenicima na stranicama novina. Koliko nam je poznato, Arnautović je od stranih jezika govorio njemački (Bilinski, *Bosna i Hercegovina u Uspomenama*, str. 50) i turski („Šerif eff. Arnautović kod sultana“, u: *Hrvatski dnevnik*, god. XI, br. 117, 27. 4. 1916, str. 1-2), a služio se i arapskim (GHB, ZRDA, A 441-B).

³¹⁰ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, izvještaj br. 4736.

³¹¹ Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, str. 133-134; Крушевац, *Сарајево под аустроугарском управом*, str. 329-330.

³¹² Hamdija Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Posebno izdanje, Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo, 1969, str. 71.

³¹³ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-22.

³¹⁴ Pejanović, *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine*, str. 108.

VII. Porodični život

Politička karijera i društvena aktivnost svakom pojedincu koji se njima bavi oduzimaju veliku energiju i koliko god su pozitivne i značajne za opštu korist, u toliko njihova refleksija na njegovu porodicu može biti izuzetno negativna. Šerif Arnautović bio je porodičan čovjek. Obzirom da je kao javna ličnost bio objekt stalnog interesovanja, tako su i pojedini članovi njegove porodice znali biti dijelom priče ili članka objavljenog u nekim novinama. Kao i danas, i tada su politički protivnici posezali za bilo čime što bi njihovog suparnika moglo diskreditovati na bilo koji način, pa makar to bio i neki od bliskih srodnika.

Arnautović je u Mostaru imao majku i sestru, a otac hadži Mahmut-ef umro je još dok je on bio dijete. Njegova sestra bila je udata za Mustafu ef. Sefića, službenika u mostarskoj opštini i sudskog prevoditelja, te kasnijeg gradonačelnika Mostara u periodu od 1907. do 1909. godine.³¹⁵ Sa Sefićem je Arnautović od rane mladosti bio u jako dobrim, prijateljskim, odnosima. To su znali i njegovi suparnici, pa su pokušavali da preko Sefića naude Arnautoviću. Jedan vladin konfident je u svome izvještaju dao savjet na koji način se on može staviti pod kontrolu: „Ako sa Šerifom ne dodje te do sporazuma za njega bi bio najviši udarac Sefiću zaprijetiti gubitak prava na mirovinu, jer njega zet Sefić i materijalno pomaže. Sefiću oduzeti pravo na mirovinu ja mislim da načelu humaniteta nebi ništa smetalo, jer onakome svom protivniku davati novac kojeg troši u agitacije protiv vaši interesa, ja mislim da se baš to protivi načelu humaniteta!“³¹⁶ Provladinom Bošnjaku dobro je došla situacija u kojoj je Sefić, nakon proglašenja aneksije, ispred mostarske opštine uputio čestitku povodom ovog čina, da na svojim stranicama iznese kako je došlo do sukoba između njega i Arnautovića.³¹⁷ Do neslaganja je zaista došlo vrlo brzo nakon ovog događaja, kada je Sefić uputio caru Franji Josipu I čestitku povodom šezdesetogodišnjice obnašanja vlasti, što je izazvalo i javnu Arnautovićevu reakciju. On je zahtijevao ostavku mostarskog gradonačelnika. Bošnjak je u osvrtu na ovu situaciju; nastojeći u svakoj prilici negativno pisati o Arnautoviću; istakao kako je ovo unaprijed smišljeni dogovor ovog dvojca, s ciljem da od navodnog sukoba Sefić ima koristi od iskazivanja lojalnosti vlasti, a Arnautović ojača svoj ugled u narodu.³¹⁸ Još dok je stanovao u Mostaru Šerif Arnautović je bio oženjen. Prva

³¹⁵ Branković, *Mostar 1833-1918*, str. 104.

³¹⁶ ABiH, ZV, I.B. kutija 41, neobilježen izvještaj, bez datacije, sa ubikacijom „Mostar 31“, počinje riječima: „Usljed dolaska...“.

³¹⁷ „Neprilike mostarskog gradonačelnika“, u: *Bošnjak*, god. XVIII, br. 46, 21. 11. 1908, str. 3.

³¹⁸ „Razdjeljene uloge – zet uz vladu, šura uz čaršiju“, u: *Bošnjak*, god. XVIII, br. 50, 18. 12. 1908, str. 2.

supruga mu je umrla, pa je ostao udovac u 29. godini života.³¹⁹ Po dolasku u Sarajevo oženio se drugi put. Vakaf je u svome broju od 2. marta 1914. godine donio vijest da se vakufski direktor taj dan vjenčao sa Rabija-hanumom, kćerkom rahmetli Abdullah ef. Škaljića.³²⁰ Škaljići su bili ugledna sarajevska porodica, pa je Arnautoviću ovaj brak sasvim sigurno mogao obezbijediti bolji ugled u društvu. Rabija-hanuma se za vrijeme Prvog svjetskog rata bavila humanitarnim radom, aktivno učestvujući u prikupljanju rublja, posteljina i drugog materijala, za potrebe Crvenog križa.³²¹ U ovome braku rođene su četiri kćerke: Šefika (rođena 1916), Emira (rođena 1918), Hikmeta (rođena 1919) i Safeta (rođena 1924).³²² Nije nam poznato da li je Rabija-hanuma preminula ili se eventualno rastavila od Arnautovića, ali je poznat podatak da je u februaru 1923. godine pred Kotarskim sudom u Sarajevu napravila kupoprodajni ugovor sa mužem, po kojem je kupila od njega kuću u Vekil Harčovoj mahali (današnje naselje Alifakovac), sa baštom i pratećim inventarom.³²³ Treća Arnautovićeva ženidba desila se 1932. u njegovoj 59. godini života. Vjenčao se sa Samija-hanumom Prijepoljčevkom, iz stare sarajevske porodice Halilbašića, čiji je brat Mustaj-beg bio vatreni Arnautovićev pristalica. Kako je on preminuo početkom 1935, nepune tri godine bili su bračnoj zajednici. Samija-hanuma je nakon njegove smrti od Vakufske direkcije u Sarajevu tražila da naslijedi suprugovu penziju, što joj je i omogućeno.³²⁴ U dubokoj starosti je 1961. godine, kao bedela za sebe, poslala na hadž hafiza Smaila ef. Fazlića, a ikrar dova joj je proučena u Carevoj džamiji.³²⁵ Arnautoviću su za njegovog života pripisivane različite afere, kojima su ga protivnici nastojali prikazati promiskuitetnim i nemoralnim. Mehmed Spahić je tvrdio kako je Arnautović iz vanbračne veze sa Micikom Kunoš imao sina Riharda.³²⁶ Arnautović nije reagirao na prozivke ovog tipa. Na kraju, moramo istaći kako je u nedostatku izvora nemoguće u potpunosti prikazati privatnu stranu života Šerifa Arnautovića, gdje bi do značajnijeg izražaja došao njegov lični odnos sa najbližim srodnicima.

---

³¹⁹ ABiH, VS, kutija 27, br. 1902/24.

³²⁰ „Vjenčani“, u: *Vakat*, god. I, br. 49, 2. 3. 1914, str. 5.

³²¹ „Rad bos.-herc. Crvenog križa“, u: *Sarajevski list*, god. XXXVII, br. 297, 20. 11. 1914, str. 3.

³²² HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-15.

³²³ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-8.

³²⁴ HAS, ŠA, Kutija 1, O-ŠA-15.

³²⁵ Alija Nametak, *Sarajevski nekrologij*, Bošnjački institut-Nakladni zavod Globus, Zürich, 1994, str. 43.

³²⁶ Spahić Mehmed Salim, *Otvoreno pismo Alibegu Firdusu kao predsjedniku eksekutivnog odbora! Prilog „Bošnjaku“ br. 43.* (Bošnjak, god. XVII, br. 43, 24. 10. 1907, prilog uz broj)

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj ovog rada bio je dati naučni osvrt na političku i društvenu djelatnost Šerifa Arnautovića, posmatrajući njegove aktivnosti u kontekstu vremena i prostora u kojem je živio i radio. Ovaj, ne tako lahak, ali primamljiv, zadatak omogućio nam je tokom istraživanja izvorne građe i procesa pisanja rada značajniji uvid u bitne historijske pojave i procese krajem XIX i početkom XX stoljeća, koji su bili od posebne važnosti za bosanskohercegovačko stanovništvo, a osobito za njegovu muslimansku komponentu. Jedan od važnih činilaca, kreatora i inspiratora značajnih društveno-političkih, socijalno-ekonomskih i vjerskih dešavanja toga doba bio je i Šerif Arnautović. Njegova pojava i aktivnosti koje je provodio, ostavile su interesantan i, s naučnog stanovišta, važan trag u bosanskohercegovačkoj prošlosti. Ulogu i značaj koju je ostvario, u svakom slučaju, ne treba posmatrati i tumačiti pretenciozno, niti joj, s druge strane, pristupati dijametralno suprotno. Objektivan i realno kritičan, nadasve historički, pristup treba biti osnova svakog bavljenja njegovim likom i djelom. Arnautović je, bez sumnje, predstavljao jednu od najvažnijih ličnosti među bosanskohercegovačkim muslimanima na prijelazu iz XIX u XX stoljeće. Zadatak koji je bio pred nama i koji smo izvršili potraživao je prikaz i analizu potpunog učešća Šerifa Arnautovića u društvenom i političkom životu Bosne i Hercegovine austrougarskog i jugoslovenskog monarhističkog perioda. U skladu s tim, naše izučavanje ove tematike i osvrt na istu predočili smo u ovome radu kroz više tematskih cjelina inkorporiranih u jedan zajednički hronološki slijed, kojim se pratila Arnautovićeva karijera od njegovih početaka u mostarskoj Kiraethani, pa sve do položaja senatora u Kraljevini Jugoslaviji.

Pojava Šerifa Arnautovića u javnom životu Mostara potkraj XIX stoljeća desila se u vrijeme kada je on, mlad i pun životnog elana, stupio u opštinsku službu. Zanimajući se još u ranoj mladosti za društvena kretanja u svojoj zajednici približio se grupi istomišljenika okupljenih oko Mujage Komade. Iz tog kruga izrasla je mostarska Kiraethana, dobrotvorno i čitalačko društvo, u kojem je Arnautović od samog početka imao zapaženu ulogu tajnika i člana izvršnog odbora. U periodu kada su hercegovački muslimani imali značajne probleme zbog nasilnog pokrštanja od strane određenih katoličkih pojedinaca i grupacija, došlo je do zbližavanja Komadinine grupe i ljudi okupljenih uz opozicionog muftiju Džabića. Povod njihovom zajedništvu bila je otmica i konverzija djevojke Fate Omanović, koja je dovela do početka borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Arnautović će u tome pokretu, od

njegovog samog početka, imati posebno mjesto i ulogu. Opozicioni rad koji je uslijedio, u Arnautovićevom slučaju, oslikava se aktivnim protuvladinim publicističkim radom, agitacijom na terenu i konstantnim nastojanjima na jačanju i omasovljavanju pokreta. Iako je muftija Džabić bio vođa ovog pokreta Arnautović je kao njegov najbliži saradnik u velikoj mjeri usmjeravao vođenu politiku. Pojedinci su govorili kako najveći utjecaj na muftiju ima upravo on. Bio je otvoreni zagovornik saradnje sa srpskim autonomnim pokretom, kako bi se zajedničkim snagama jače suprotstavili okupacionim vlastima i ostvarili pobjedu. Obzirom da je bio izuzetno mlad Arnautović je, svojim karakterom i javnim nastupima, privlačio mase svojih vršnjaka, koji su pristupali uz pokret. Njegovo vodstvo u autonomnoj borbi posebno je došlo do izražaja u onom periodu kada je Džabiću bio onemogućen povratak u domovinu, pri čemu je Arnautović ostao kao najvatreniji član Egzekutivnog odbora u Bosni i Hercegovini. Da bi ga onemogućile u daljnjim aktivnostima vlasti ga interniraju u Rašku Goru kod Mostara, a nakon toga i pred sudom u Travniku osuđuju na zatvorsku kaznu u trajanju od dvije godine. Njegovim zatvaranjem došlo je do stagnacije u autonomnom pokretu, obzirom da je isti bio obezglavljen. Arnautović je bio u zatvoru, Džabić u Istanbulu, a ostali članovi Egzekutivnog odbora nisu bili takvog „kalibra“ da pokrenu značajniju akciju. Stoga je njegov izlazak iz zatvora dočekan sa radošću i oduševljenjem među pristalicama. Arnautović je odmah aktivirao svoj rad i pokrenuo pitanje novih pregovora sa vladom, pri čemu je i od Džabića dobio ovlasti da zajedno sa ostalim članovima odbora u domovini radi na rješavanju problema. Formiranjem MNO, u kojoj Arnautović ipak nije zauzeo vodeću poziciju, nastavile su se aktivnosti na rješavanju pitanja autonomije. Nakon sklopljenog dogovora Arnautović je zasjeo na stolicu vakufsko-mearifskog direktora čime je po prvi put u svojoj karijeri zauzeo neko vodeće mjesto. U Kiraethani primat je imao Komadina, u pokretu Džabić, a u MNO Firdus. Sukladno novonastalim okolnostima, Arnautović se od izrazitog opozicionara preorijentisao u direktora lojalnog Monarhiji i dinastiji. Vakufsko-mearifsku upravu vodio je punih deset godina, za vrijeme kojih je u ustavnom periodu bio kao virilni član poslanik u Bosanskohercegovačkom Saboru. Tada je u potpunosti došao do izražaja njegov osebujni karakter i oratorsko umijeće. Kao vrlo aktivan član Sabora učestvovao je u raspravama o agrarnom, jezičkom i drugim pitanjima, a posebno se zalagao za rješavanje mnogih problema koje su imali bosanskohercegovački muslimani. Nastankom UMO Arnautović je bio jasan zagovornik njene koalicije sa Hrvatima, čime je, kao i tokom cijele karijere, izazivao konstantne napade svojih neistomišljenika i političkih protivnika. Prvi svjetski rat doveo je do prestanka

saborske djelatnosti, pa je Arnautović kao vakufski direktor i javna ličnost istupao kao predstavnik muslimana. Najvažniji segment njegove djelatnosti u vrijeme rata bila je posjeta caru Karlu i uručenje Memoranduma 1917. godine. Njime je od vladara tražio autonomiju za Bosnu i Hercegovinu unutar Monarhije. Oštro je istupao protiv jugoslavenskog ujedinjenja, pravdajući svoj stav odbranom bosanskohercegovačkih muslimana od majorizacije. Na ideji očuvanja Monarhije i bosanske autonomije ostao je do samog kraja rata. U novonastalim okolnostima, svjestan da je formiranjem Kraljevstva SHS njegova ideja postala prošlost, povukao se sa javne scene uviđajući kako su nove generacije muslimanskih političara preuzele vodstvo. Pa ipak, obzirom da se nije mogao pomiriti sa činjenicom kako više ne predstavlja bitan faktor u društvu, odlučio se ponovno politički aktivirati. Njegova djelatnost u monarhističkoj Jugoslaviji obilježena je neuspjehom na izborima za Ustavotvornu skupštinu, kratkim povratkom na poziciju vakufskog direktora i senatorskim mandatom za vrijeme čijeg trajanja je i umro 1935. godine. Time je bila okončana njegova karijera kao narodnog predstavnika, političara i društvenog djelatnika.

POPIS IZVORA I LITERATURE

1. Neobjavljena arhivska građa:

Arhiv Bosne i Hercegovine

Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu-Sarajevo (1879-1918)

Fond Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu

Historijski arhiv Sarajevo

Zbirka Šerif Arnautović

Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona

Fond Vakufsko povjerenstvo u Mostaru (1884-1945)

Zbirka o Mostaru i Hercegovini

Glavni imenik školske mladeži 1887-1924/25 (ruždija)

Gazi Husrev-begova biblioteka

Fond fototeke

Zbirka rasutih dokumenata i arhivalija na bosanskom jeziku

Arhiv Islamske zajednice-Fond Vakufska direkcija u Sarajevu (1930-1941)

Arhiv Islamske zajednice-Zbirka Džemaludin Čaušević

Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju

Vjerske zajednice i politička zbivanja u Bosni i Hercegovini od austrougarske okupacije 1878. do 1945. godine, Sarajevo, 1978. (rukopis)

2. Objavljeni izvori:

- Ехли Ислам, Безакоња окупационе управе у Босни и Херцеговини, Српска штампарија дра. Св. Милетића, Нови Сад, 1901.

- Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu, II izdanje, Tisak i naklada Daniela A. Kajona, Sarajevo, 1910.
- Šerif ef. Arnautović, Samostalni vakufi, Štamparija „Naroda“, Sarajevo, 1913.
- Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije, Godina 4, Knjiga I, Beograd, 3. 6. 1935.
- Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, sabrao Ferdo Hauptman, Arhiv Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967.
- Ehli-Islam, Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini, Čigoja štampa, Beograd, 2001.

3. Štampa:

- Bošnjak***, Sarajevo: 1898-br. 14, 15, 16, 48; 1905-br. 12; 1906-br. 8, 29, 31, 32, 35, 37; 1907-br. 4, 28, 41, 43; 1908-br. 6, 11, 46, 50; 1909-br. 5, 24, 25, 36, 37, 42, 46, 48; 1910-br. 21.
- Domovina***, Sarajevo: 1920-br. 1, 5, 12.
- Hrvatski dnevnik***, Sarajevo: 1916-br. 117; 1917-br. 190, 192, 193, 194, 197, 199, 216, 218, 220.
- Islamski svijet***, Sarajevo: 1933-br. 35, 36, 38, 41, 45; 1934-br. 86; 1935-br.127.
- Jednakost***, Sarajevo: 1919-br. 13.
- Jugoslavenska pošta***, Sarajevo: 1934-br. 1463; 1935-br. 1719.
- Jugoslavenski list***, Sarajevo: 1934.
- Musavat***, Mostar-Sarajevo: 1907-br. 2; 1908-br. 13; 1909-br. 20; 1911-br. 51.
- Народно једноумство***, Sarajevo: 1918-br. 11.
- Novi vakat***, Sarajevo: 1913-br. 7, 8, 10, 12, 34, 36.
- Sarajevski list***, Sarajevo: 1910-br. 175; 1911-br. 9; 1914-br. 206, 254, 292, 309, 297; 1915-br. 160; 1917-br. 150, 189.
- Vakat***, Sarajevo: 1914-br. 1, 49, 143, 146, 149, 157, 158.
- Зачмава***, Novi Sad: 1900-br. 114, 118, 137, 152, 180, 195, 200, 235, 244, 253; 1901-br. 7, 137, 139, 221; 1902-br. 5, 25.
- Zeman***, Sarajevo: 1911-br. 13, 15, 29, 37, 38, 44, 45; 1912-br. 18, 20, 26, 30, 51, 64, 66, 79.

4. Literatura:

- Бикицки, Милана-Кађански, Ана: *Библиографија новосадске штампе 1824-1918*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1977.
- Бикицки, Милана: *Прилози за историју српске периодике*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1993.
- Biliński, Leon: *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilińskog*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2004.
- Branković, Jasmin: *Mostar 1833-1918. Upravni i politički položaj grada*, UNIVERSITY PRESS-Magistrat, Sarajevo, 2010.
- Donia, Robert J: *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878.-1914*, Naklada ZORO i Institut za historiju BiH, Zagreb–Sarajevo, 2000.
- Duranović, Amir: „Prva godina Prvog svjetskog rata: Džemaludin ef. Čaušević na stranicama 'Sarajevskog lista'“, u: *Prilozi*, br. 39, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010.
- Duranović, Amir: „Historijska 1910. godina. Pogled u sarajevsku štampu“, u: *Historijska traganja*, br. 7, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011.
- Đozić, Adib: “Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)”, u: *Znakovi vremena*, Vol. 10, br. 35/36, Ibn Sina, Sarajevo, 2007.
- Filandra, Šaćir: *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sejtarija, Sarajevo, 1998.
- Хацић, Осман Нури: „Борба муслимана за верску и вакуфско-меарифску аутономију“, u: *Босна и Херцеговина под Аустро-Угарском управом*, Геца кон А.Д, Београд, 1938.
- Hadžijahić, Muhamed: *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
- Hasandedić, Hivzija: „Muslimanska društva u Mostaru“, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, Svezak 11, br. 19-20, Sarajevo, 2001.
- Imamović, Mustafa: *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, Bosanski kulturni centar Sarajevo, Sarajevo, 1997.
- Jahić, Adnan: „Bošnjaci i aneksija Bosne i Hercegovine“, u: *The Shared History-Nations, States and Diasporas of the former Yugoslavia*, Institute for Historical Justice and Reconciliation-Centar za istoriju, demokartiju i pomirenje-Fakultet za evropske pravno-političke studije, Sremska Kamenica, 2010.

- Jahić, Adnan: *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju-Medžlis islamske zajednice Zagreb, Zagreb, 2010.
- Jahić, Adnan: *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju i Bošnjački institut-Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zagreb-Sarajevo, 2014.
- Jahić, Adnan: “Usponi i padovi zagonetnog Mostarca – skica za biografiju Šerifa Arnautovića”, u: *Arhivska praksa*, 18, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2015.
- Jahić, Adnan: „Krug nade i razočaranja: bosanskomuslimansko vjersko vodstvo i Veliki rat (1914.-1918.)“, u: *Vrhbosnensia*, Godina XIX, Broj 2, Katolički bogoslovni fakultet-Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
- Jahić, Adnan; Bokun, Edi: „Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine“, u: *Prilozi*, br. 44, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015.
- Jahić, Adnan: „Iz Bosanskohercegovačke politike za vrijeme prvog svjetskog rata. Nestanak Ujedinjene muslimanske organizacije i uspon 'neznatnih i neozbiljnih elemenata““, u: *Društvene i humanističke studije*, God. II, br. 2, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2017.
- Jahić, Adnan: *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom i društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908-1950)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju-Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Zagreb, 2017.
- Juzbašić, Dževad: *Jezičko pitanje u austro-ugarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.
- Juzbašić, Dževad: „Pokušaji stvaranja političkog saveza između vođstva srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta u Bosni i Hercegovini“, u: *Prilozi*, Godina XIV, Broj 14/15, Institut za istoriju, Sarajevo, 1978.
- Juzbašić, Dževad: *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom Saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Djela, Knjiga LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 42, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999.
- Kajan, Ibrahim: *Mujaga Komadina*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2018.

- Kapidžić, Hamdija: „Austroougarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslovensko pitanje za vrijeme Prvog svjetskog rata“, u: *Bosna i Hercegovina pod austroougarskom upravom (članci i rasprave)*, Svjetlost, Sarajevo, 1968.
- Kasumović, Amila: “Sultanov, carev i kraljev službenik: činovnička karijera Muhameda ef. Kadića”, u: *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, Knjiga 5, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2018.
- Kamberović, Husnija: *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Naučno-istraživački institut „IBN SINA“, Sarajevo, 2005.
- Kamberović, Husnija: „Stajališta muslimanske elite prema hrvatskim i srpskim političkim programima i njihovim nosiocima“, u: *Bošnjačka pismohrana*, Svezak 7, br. 23-26, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2007./2008.
- Kamberović, Husnija: *Mehmed Spaho (1883-1939) Politička biografija*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2009.
- Kamberović, Husnija: „Projugoslovenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine“, u: *Historijska traganja*, br. 3, Institut za istoriju, 2009.
- Kamberović, Husnija: *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011.
- Kamberović, Husnija: *Džemal Bijedić. Politička biografija*, Muzej Hercegovine Mostar, Mostar, 2012.
- Kemura, Ibrahim: „Preuzimanje »Gajreta« od strane Egzekutivnog odbora Muslimanske narodne organizacije 1907. godine“, u: *Prilozi*, god. XIV, br. 14/15, Institut za istoriju, Sarajevo, 1978.
- Kemura, Ibrahim: “Položaj i uloga Islamske vjerske zajednice i »Gajreta« u društveno-političkom životu muslimana početkom 30-tih godina ovog stoljeća”, u: *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, Knjiga XI-XII, Sarajevo, 1985.
- Kemura, Ibrahim: *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986.
- Kevro, Edita: “Nazivi jezika u službenim dokumentima za vrijeme austroougarske vlasti u Bosni i Hercegovini”, u: *Književni jezik*, br. 28, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017.

- Kraljačić, Tomislav: „Prilog proučavanju veza dr. Emila Gavrića sa političkim pokretima u Bosni i Hercegovini“, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Godina XXVIII-XXX, 1977-1979, Društvo istoričara Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1979.
- Kraljačić, Tomislav: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.
- Крестић, Василије: *Историја српске штампе у Угарској 1791-1914*, Матица српска-Одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1980.
- Kreševljaković, Hamdija: *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave (1878-1918)*, Posebno izdanje, Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo, 1969.
- Krizman, Bogdan: “Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini”, u: *Prilozi*, godina IV, br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, Sarajevo, 1968.
- Крушевац, Тодор: *Сарајево под аустро-угарском управом*, Издање Музеја града Сарајева, Сарајево, 1960.
- Malbaša, Ante: *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska u svjetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933.
- Mehmedović, Ahmed: *Upravljanje vakufima u BiH 1847-2017*, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 2017.
- Митриновић, Чедомил М: „Југословенски муслимани у борби за слободу и независност“, u: *Gajret kalendar za godinu 1937*, Glavni odbor društva Gajret, Sarajevo, 1936.
- Nametak, Alija: “Marginalije o životu i radu muftije Ali-Fehme-efendije Džabića”, u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu*, Knjiga IV, Sarajevo, 1976.
- Nametak, Alija: *Sarajevski nekrologij*, Bošnjački institut-Nakladni zavod Globus, Zürich, 1994.
- Obradović, Marija: “Teorijsko-metodološki problemi istraživanja delovanja ličnosti u istoriji”, u: *Istorija 20. veka. Časopis Instituta za savremenu istoriju*, God. XI, Broj 1-2, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1993.
- Omerović, Enes. S: „Naša izborna borba“, međustranački sukobi u Bosni i Hercegovini uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine“, u: *Historijska traganja*, br. 11, Institut za istoriju, Sarajevo, 2013.
- Omerović, Enes S: *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918-1921)*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2015.

- Pejanović, Đorđe: *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1961.
- Pelesić, Muhidin: „Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka (Bošnjački političari u prevratničkom vremenu sloma Imperije i rođenja Kraljevine)“, u: *Historijska traganja*, br. 3, Institut za istoriju, 2009.
- Purivatra, Atif: *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.
- Purivatra, Atif-Hadžijahić Muhamed: *ABC Muslimana*, BOSNA, Sarajevo, 1990.
- Radušić, Edin: „Agrarno pitanje u Bosanskohercegovačkom Saboru 1910-1914“, u: *Prilozi*, br. 34, Institut za istoriju, Sarajevo, 2005.
- Radušić, Edin: “Period austrougarske uprave”, u: *Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine*, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.
- Rodinis, Andrej (sabradio i uredio): *Izveštaji o situaciji u Drinskoj banovini*, Knjiga 1 (1929-1931), Građa za proučavanje političkih, kulturnih i socijalno-ekonomskih pitanja iz prošlosti Bosne i Hercegovine (XIX i XX vijek), N.S. tom I (X), Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2009.
- Šabotić, Izet: *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini (1878-1918)*, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, Tuzla, 2019.
- Šehić, Nusret: “Pokret Muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u svjetlu pregovora sa zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu 1901. godine”, u: *Prilozi*, Institut za istoriju Sarajevo, Godina IX/I, Broj 9/1, Sarajevo, 1973.
- Šehić, Nusret: *Autonomni pokret muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
- Šehić, Nusret: “Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar – decembar 1918)“, u: *Prilozi*, Godina XVIII, Broj 19, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 1982.
- Šehić, Nusret: „Izbori za Ustavotvornu skupštinu na području Bosne i Hercegovine (28. novembar 1920)“, u: *Prilozi*, Godina XXIV, Broj 25/26, Institut za istoriju, Sarajevo, 1990.
- Šehić, Nusret: *Bosna i Hercegovina 1918-1925. Privredni i politički razvoj*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1991.
- Šehić, Zijad: „Atentat, mobilizacija, rat“, u: *Prilozi*, br. 34, Institut za istoriju, Sarajevo, 2005.

- Šehić, Zijad: *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878-1918*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2007.
- Šehić, Zijad: "Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa 1910. godine", u: *Godišnjak BZK Preporod*, Godina IX, BZK "Preporod" Sarajevo, Sarajevo, 2009.
- Šehić, Zijad: *U mojoj Bosni. Povodom stogodišnjice posjete cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini od 30. maja do 4. juna 1910*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013.
- Younis, Hana: „BOSNA 'ZEMLJA ŠPIJUNSTVA I VEČITE SUMNJE'. Crtice iz konfidenstskih izvještaja iz 1902. godine“, u: *Glasnik arhivâ i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine, God. XLVIII/2018, Sarajevo, 2018.
- Zečević, Alen: "Husein Ćišić i Šerif Arnautović", u: *Zbornik radova (Mostar, 16. decembar 2017.) Naučni skup "Husein Ćišić i Ibrahim ef. Fejić – znameniti Mostarci"*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca Bosne i Hercegovine. Podružnica grada Mostara, Sarajevo, 2018.
- Živković, Milutin: „Arnautović Šerif“, u: *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, Institut za savremenu istoriju-Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“-Hrvatski institut za povijest, Beograd, 2016.

PRILOZI

Prilog br. 1: Fotografije

Šerif ef. Arnautović (1873-1935)
(GHB, Fond fototeke)

Šerif ef. Arnautović (1910. godina)
(Gajret kalendar, 1937)

Šerif ef. Arnautović (prednji plan, desno) i car Franjo Josip I u haremu begove džamije
(U mojoj Bosni, 2013)

Šerif ef. Arnautović (br. 1) i car Franjo Josip I u haremu Begove džamije

(GHB, Fond fototeke, f-49)

Osmrtnica Šerif ef. Arnautovića
(Jugoslavenska pošta, 28. 1. 1935)

Bajramska čestitka Šerif ef. Arnautoviću iz Bosanskog Novog
(HAS, ŠA, kutija 1, O-ŠA-28)

Poziv Šerif ef. Arnautovića na mevlud
(GHB, ZRDA, A 404-B)

Prilog br. 2: Izbor iz bibliografije radova Šerifa Arnautovića

1. Knjige, brošure i posebni otisci:

-*Безакоња окупационе управе у Босни и Херцеговини*, Српска штампарија дра. Св. Милетића (koautorstvo sa Salihom Kazazovićem), Нови Сад, 1901.

-*Прогоњања исламског народа у Херцег-Босни*, Српска штампарија дра. Св. Милетића, Нови Сад, 1901.

-*Страдања мухамеданска у Херцеговини и Босни, 1900-1901(?)*

-*Изјава*, Српска штампарија дра. Св. Милетића, 1901.

-*Samostalni vakufi*, Štamparija „Naroda“, Sarajevo, 1913.

-*Prepis Memoranduma kojeg je vakufski direktor Šerif ef. ARNAUTOVIĆ predao u vlastite ruke Njegovu Veličanstvu caru i kralju Karlu prigodom Previšnje audijencije, dne. 17. augusta 1917, VLASTITA NAKLADA. „Bosanska Pošta“*, Sarajevo 2656-17.

-*Arnautović Šerif ef. Vakufdirektor in Sarajevo. Memorandum wegen Anstellung von Moslims in höheren Aemtern der Landesverwaltung*, 1918.

-*Svim Kotarskim Vakufsko Mearifskim Povjerenstvima u Bosni i Hercegovini*, Tiskara Bos. Pošte. – Nakladnik Šerif Arnautović, 1919.

-*ОДГОВОР Шерифа Арнаутовића Васиљу Грђићу и Влади Ђоровићу*, Штампарија Босанске Поште – Накладник Шериф Арнаутовић.

2. Članci u novinama i časopisima:

Вошњак:

-“Priposlano”, god. VIII, br. 14, 7. 4. 1898, str. 3.

-“Javna zafala“, god. VIII, br. 15, 14. 4. 1898, str. 3.

-“Naši dopisi”, god. VIII, br. 16, 21. 4. 1898, str. 2-3.

-„Naši dopisi“, god. VIII, br. 48, 1. 12. 1898, str. 2.

Domovina:

-„Naša prva riječ“, god. I, br. 1, 30. 10. 1920, str. 1.

„Gajret“ kalendar za godinu 1333./1915:

-, „Gajret u vakufskoj upravi“, str. 71-82.

Hrvatski dnevnik:

- „Za uspostavu bosanskog sabora“, god. XII, br. 197, 2. 9. 1917, str. 1.
- „Treba se izjaviti. Pismo g. Š. Arnautovića“, god. XII, br. 190, 25. 8. 1917, str. 2;
- „Drugi list g. Šerifa Arnautovića.“, god. XII, br. 193, 29. 8. 1917, str. 1;
- „Miramur! Treći list g. Šerifa Arnautovića“, god. XII, br. 194, 30. 8. 1917, str. 1-2.

Jednakost:

-, „Šerifov odgovor Spahi.“, god. II, br. 13, 28. 1. 1919, str. 2.

Jugoslavenski list:

- „Begovi nemaju više dukata. Odgovor senatora g. Š. Arnautovića na izjave milijonera“, god. XVII, 28. 3. 1934, str. 3.

Musavat:

- „Ne mogu dalje“, god. IV, br. 20, 12. 6. 1909.
- „Prijeteljima na znanje“, god. IV, br. 32, 1909.

Vakat:

- „Muslimanima na Balkanu“, god. I, br. 1, 2. 1. 1914, str. 2.

Zeman:

-, „Gospodinu Hakibegu Bušatliću u Bugojno“, god. I, br. 12, 30. 9. 1911, str. 3.

Застава:

- „Гоњења због депутације“, год. XXXV, бр. 114, 23. 5. 1900, str. 1.
- „Шта бива с мухамеданцима у Сарајеву“, год. XXXV, бр. 118, 27. 5. 1900, str. 1-2.
- „Мухамедански меморандум“, год. XXXV, бр. 137, 21. 6. 1900, str. 1-2.
- „Прогањање мухамеданаца“, год. XXXV, бр. 152, 11. 7. 1900, str. 3.
- „Војничке власти у служби Калајеве управе“, год. XXXV, бр. 180, 15. 8. 1900, str. 5.
- „Прогањање мухамеданаца у Босни и Херцеговини“, год. XXXV, бр. 200, 10. 9. 1900, str. 2.
- „Шта се ради у Босни“, год. XXXV, бр. 195, 3. 9. 1900, str. 1-2;
- „Писмо из Херцег-Босне“, год. XXXV, бр. 235, 24. 10. 1900, str. 2.

- „Зашто се ми мусломани гомилама исељавамо из Босне и Херцеговине“, год. XXXV , бр. 244, 4. 11. 1900, str. 1-2.
- „Зашто се ми мусломани гомилама исељавамо из Босне и Херцеговине? I.“, год. XXXV, бр. 253, 16. 11. 1900, str. 2.
- „Преговори мусломана с Калајем“, год. XXXVI , бр. 7, 10. 1. 1901, str. 5.
- “Због чега су прекинути преговори?“, год. XXXVI , бр. 137, 17. 6. 1901, str. 1-2.
- „Мало светлости на најновије догађаје у Босни“, год. XXXVI , бр. 221, 3. 10. 1901, str. 1-2.
- „После прекинутих преговора с муслиманима“, год. XXXVI, бр. 139, 20. 6. 1901, str. 1.
- „Изјава“, год. XXXVII, бр. 5, 6. 1. 1902, str. 4-7.